

ГОТИ И ГЕТИ

ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПО
ИСТОРИЯ НА КУЛТУРАТА

ПОД РЕДАКЦИЯТА
на
АСЕН ЧИЛИНГИРОВ

ВТОРО ДОПЪЛНЕНО ИЗДАНИЕ

СОФИЯ 2008

ГОТИ И ГЕТИ I

Второ издание.

© Съставител и автор: *Асен Чилингиров*, 2008
Издателска къща: „**Зиези екс куо Вулгарес**“

ISBN 978-954-91702-3-8

*...българите по това време именували готи и конен народ и досега
пребивават покрай Дунав в Тракия, а по онова време именували ги готи...*

Паисий Хилендарски, Славянобългарска история.

ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ИЗДАНИЕ

Първото издание на този сборник беше изчерпано за по-малко от две години – необичайно събитие за съвременната българска научна историческа литература. Тъй като интересът към него не само че не е намалял, а дори се е увеличил, наложи се пускането на второ издание, допълнено с една кратка студия от покойния българо-канадски учен Георги Сотиров, която при издаването на сборника не ми беше достъпна. Междувременно бе подготвено издаването на заключителния том от резултатите на продължилите четири десетилетия разкопки в римския кастел Ятрус, извършени от Археологическия институт при БАН в сътрудничество с Германския Археологически институт (до 1989 година с АН на ГДР). Благодарение любезността на ръководителката на разкопките, д-р Герда Зомер-фон Бюлов, ми беше позволено да се запозная с тези резултати още преди те да бъдат отпечатани, с което ми се даде възможност да ги използвам при моята работа, свързана с целия комплекс от материали, отнасящи се до т.нар. готски проблем. При всичката прецизност на изследванията в този кастел, с каквато у нас досега не са били извършвани такива проучвания, присъствието на предполагаеми етнически германци сред населението на кастела не можа да бъде установено. Установено бе мирното напускане на римския гарнизон от кастела през V век, свързано с прехвърляне защитата на границата върху местното население, състоящо се от федерати на римската империя – и то очевидно поради липса на военна заплаха от еднородното население на отвъдния Дунавски бряг. Както при останалите археологически обекти отсам и отвъд Дунав, а също и по цялата територия на Северното Причерноморие, не се откриха никакви писмени паметници, свидетелстващи за съществуването на някакво германско население през първата половина на първото хилядолетие от нашата ера – както не бяха открити и други паметници на материалната култура, свързани по някаков начин с етническо германско население. С това за пореден път се опровергават подхранваните и до сега от определени среди спекулации, не само допускащи широкото разпространение на германски племена в този район до средата на VI век, но дори определящи тези племена за родоначалници на германската нация с нейната държавност, култура и духовно-религиозен живот.

Засилването на активността на тези спекулации през последните години беше и причината за издаването на този сборник – тя е изложена обстойно в предговора към първото издание и считам за излишно да се връщам тук още веднаж на обстоятелствата, довели до издаването му. И да повтарям още веднаж, че считам всички видове опити за покушение върху иден-

тичността на моя народ, неговата история и неговата култура за най-страшното углавно престъпление – независимо от това дали то се отнася към отделни индивиди, или към общността от тези отделни индивиди, за която ние сме приели названието **народ**. А за това престъпление ние сме възприели названието **геноцид**.

За шестте десетилетия, през които се занимавам с историята и културата на народите от нашата планета, аз не съм срещнал друг народ, срещу чиято идентичност да са вършени и да продължават да се вършат толкова покушения, колкото срещу моя, **българския** народ. От много хилядолетия той е бил заставян да се бори срещу всевъзможни нашествия за своята земя, за своето съществуване, за своя език, за плодовете на своя труд и изкуство, за своята вяра. И колкото пъти е бил гонен от родината си през петте хилядолетия, в които сме осведомени за неговото присъствие в европейския континент, той винаги се е завърщал в тази своя исконна родина – империи са възниквали и са изчезвали върху земята му, но той е останал на земята си със своя език и своите обичаи, предавани от поколение на поколение до ден днешен.

За произхода на българския народ и неговия език са съчинени и продължават да бъдат съчинявани най-различни теории, които го изкарват пришелец от едва ли не всички възможни краища на стария свят: от най-далечния изток до най-далечния север – от пустинята Гоби, зоната на вечния сняг в Памир и полярния кръг на северната евроазиатска граница, до блатата на Задкарпатието. Всяка теория, че българите били монголоиди, угрофини, турци, задкарпатски славяни и какви ли не още, намира мигновено поддръжка сред чуждите и нашите историци. Но не и твърдението, че са първоначалното население на нашите земи, запазило не само своя физически и генетически тип, но също своя език и своите обичаи, въпреки многобройните вражески нашествия, на които е било изложено в течение на хилядолетия. Между всички тези теории за произхода на нашия народ, неговия език и неговата култура, една от най-агресивните, но и от най-малко обосноваите е особено засилилата напоследък своята активност теория за „германски влияния“ не само върху етническия произход на българите, но и за създаването на българската държава, култура и дори език. С манипулации в тълкуването на историческите извори се налага насилствено и напълно необосновано идеята, че носители на тези етнообразуващи влияния били някакви германски племена, наречени **готи**. Че такива германски племена никога през историческата епоха не са населявали не само нашите земи, но и съседните земи по брега на Черноморието, историческите извори са еднозначни – също както несъмнени са резултатите от археологическите, етнографските и лексикологическите изследвания в целия този район, които досега не са открили никакви следи от германско населе-

ние в него, чието присъствие тук би трябвало да бъде по някакъв начин отразено върху паметниците на материалната и духовната култура.

Както вече беше отбелязано в предговора към първото издание на този сборник, неговата основна задача е да покаже по какъв начин се манипулират историческите извори, за да бъдат нагледни като доказателства за тезата за германско присъствие в Югоизточна Европа. И как в тези извори названието *гетти*, събирателно име на искомното население на Причерноморския район, включващо в себе си всички еднородни племена и народи, обитавали в миналото този район, като траки, илири, даки, скити, сармати и т.н., се заменя с названието *готи*. Кога и по какъв начин названието гети се заменя с названието готи, ни съобщава един от най-известните извори за историята на римската империя, чиято автентичност и надежност стоят над всяко съмнение: *Historia Augusta* (История на императорите) – в този сборник той е цитиран в последната студия. Сред всички писмени извори за историята на нашите земи и тяхното население няма нито един, който да споменава някакъв нов народ, заселил се в началото на нашата ера в Югоизточна Европа, наричан готи. И всички тези извори, без изключение, съобщават, че под названието готи трябва да се разбират *гетти*, т.е. местното население, обитавало тези земи от най-дълбока древност, добре известно на всички историци и географи от Херодот до Страбон. И в този смисъл, след полуофициално регламентираното преименуване на гетите в готи, извършено малко след победата на император Каракала (188-217) над партяните в 216 година, всички автори се чувстват задължени, споменавайки названието готи, да отбележат, че под него трябва да се разбират гетите, които били добре познати на всички съвременни читатели и нямало защо да им обясняват кой и какъв е този народ – значителен брой от изворите са цитирани в настоящия сборник. Това обаче не знаят или се правят че не знаят мнозина съвременни историци, в това число и български. А върху недоразумението от размяната на имената се изгражда цялата германска политическа и културна средновековна история, включваща т.нар. „Велико преселение на народите“, но и създаването на „индогерманските“ езици, и расовата теория, според която представители на най-чистата раса били германците-арийци – в действителност дори и самото название „арийци“ е съчинено през XIX век и не се предава от никакъв исторически извор.

Че историята на нашия народ се е манипулирала от хилядолетия насам, едва ли ще изненада читателя, пред чиито очи и съвременната история се манипулира по най-нагъл начин. Също едва ли би могло да го изненада присвояването на нашата история и плодовете на нашата хилядолетна култура от други народи. Науката на третото хилядолетие обаче разполага с по-надежни средства за проверка на много от лъжите, които са ни представяни и продължават да ни се представят като факти. А тези лъжи са залегнали дълбоко в нашето съзнание – още от училищната скамейка ние сме обременени с безброй предразсъдъци за нашето минало, нашата култура, нашата

писменост и нашата религия. Айнщайн е казал, че за човека е по-лесно да разбие атома, отколкото своите предразсъдъци. Затова не си права и най-малки илюзии, че читателят ще приеме лесно написаното в тази книга, ако и то да се представя въз основа на исторически извори, почиващи върху свидетелствата на най-компетентните и безукорни автори от древността и средновековието – от Херодот и Страбон, до св. Йероним и Храбан Мавър.

За мене не беше изненада, че ако и първото издание на тази книга да се посрещна с благонамерено одобрение от най-различни слоеве на българската общественост – за което свидетелстват много писма на читатели – тя не бе спомената нито в нашия периодичен печат, нито в научните издания. Толкова повече ме изненада рецензията за нея, поместена в официалния бюлетин на германските библиотеки, коментиращ най-значимите чуждестранни публикации. И в нея рецензентът, д-р Рьоринг, отбелязва, че тъй важните въпроси относно готите се нуждаят от ново преразглеждане. В този смисъл се надявам, че тази книга ще помогне на младото поколение български историци да разберат по-добре българската история и да дадат приноса си за нейното прочистване от лъжи и заблуждения.

Асен Чилингиров, Берлин, 4 октомври 2008 г.

ПРЕДГОВОР ОТ СЪСТАВИТЕЛЯ

През 2003 година излезе една книга със заглавие: *ГОТИТЕ и старогерманското културно-историческо присъствие по българските земи*¹ със съставител д-р Росен Милев, редактори д-р Валентин Христов и Павлина Парашкевова и със студии от същия д-р Росен Милев, проф. Хервиг Волфрам, проф. архим. Георги Елдъров, проф. Емилия Стайчева, проф. Борис Парашкевов, д-р Светлозар Елдъров, д-р Емилия Денчева, д-р Василка Герасимова-Томова, д-р Евгения Генчева, д-р Валентин Христов, Александър Станев, Боян Думанов, Дочка Аладжова, Мина Боспачиева, Катя Трендафилова, Теодора Ковачева, и Методи Даскалов. От въведението към книгата научаваме, че тя е резултат от проучванията на работната група, създадена във връзка с разработката на един интердисциплинарен проект на Балканската медийна академия и че се финансира от европейски фондации, а изданието на книгата е осъществено с помощта на Посолството на Кралство Норвегия в София. Научаваме също, че тази научна работна група със състав един академик², четири професори и шест доктори (повечето от останалите в момента на излизането на книгата са докторанти) си е поставила за цел да открие следите на „старогерманското културно наследство по българските земи, готите, българския етногенезис и европейската ни идентичност“ – както е озаглавено въведението към книгата³, която според думите на нейния съставител „запълва, макар и само на първоначален етап, бялото поле в осветляването на старогерманското минало и културно-историческо наследство на България“, а „неговото откриване и обществено тематизиране е свързано в определена степен с промяна на представите, на парадигмите както в българската германистика по отношение на националната ни история и идентичност, така и в българо-германските отношения, които се оказват сега и роднински, с някои общи корени“⁴. Българският читател, незапознат с поставените в предговора на книгата въпроси като цел за проучванията на научна група от най-високо квалифицирани специалисти по отделните дисциплини, сигурно ще

посрещне с недоумение тези изявления на ръководителя на групата, името на когото едва ли му е познато – освен ако е между читателите на изданията от католическата църква в България вестник „Абагар“, чийто редактор е той. С не по-малко недоумение ще приеме също твърдението, че в тези тежки години на финансови затруднения и кризи са се намерили фондации и правителства, не жалещи средства за подкрепата на такова начинание, което най-после би доказало принадлежността и на нашия народ към високата европейска култура и то още от ранното средновековие, като покаже, че от най-далечни времена той е изпитвал благотворното въздействие на старогерманската култура и на германското културно-историческо присъствие в нашата родина. И което ще установи и докаже силното влияние на германския език върху българския от най-дълбока древност, и че „в историята ни няма друг народ като готите, който толкова пъти в такива мащаби, в продължение на толкова столетия, да се е заселвал по нашите земи“, така че „интензивността и плътността на това заселване извеждат готския елемент на качествено друга орбита като етнообразуващ фактор“⁵ – или с други думи, че също така и образуването на нашата народност ние дължим на германците.

Още в предговора на книгата читателят ще научи, че „представата му за формирането на българската народност [...] закована единствено и само в триединството на траки, славяни и прабългари“ трябва да бъде променена посредством „обогащаването на този модел с четвъртия, готски, старогермански елемент [...] в комплексна, задълбочена представа за неговото реално съществуване“⁶. Ще научи, че този „съвършено нов етап в българската историография“, на който въпросната научна група поставя началото, има за цел да разкрие скритата и неизвестна досега история на готите и че „България е единствената страна в Европа, която тепърва предстои да систематизира, обобщи и популяризира своето готско културно-историческо наследство“⁷. И че именно тези стари връзки и взаимоотношения между нашия народ и споменатите готи предстоят да се изследват от научната група, като в посочения сборник се представят на българския читател

няколко общи статии по отделните научни дисциплини, свързани с „дейността на готите в нашите земи“, както и „иновативните параметри“⁸, по които трябва да се насочат бъдещите изследвания.

В самото начало на въведението, както и в прегледа на българската литература по този въпрос в статия на д-р Св. Елдъров⁹ се отделя значително място на досега извършеното – или по-скоро, според авторите, „неизвършеното“ – във връзка с изясняването ролята на готите и тяхното място в нашата история. От една страна в предговора на сборника се подчертава, че „темата за значимото място на готите и изобщо на старогерманския елемент в българската история дори в немалка степен и във формирането на българската народност, е нова, сензационна за широката общественост в България“ и че „доскоро тя оставаше непозната и неосъзната и за голяма част от българската научна общност, която би трябвало да има професионално отношение и интерес към този проблем“¹⁰. От друга страна Св. Елдъров, посочва конкретно някои определени грешки, допуснати от български автори при осветляването на тази тема. Споменава се името на известния наш филолог акад. Д. Дечев, който, доказвайки с една своя статия, че и българското народноостно име е от германски произход [!], „не успява да ги провокира [българските историци]“¹¹, а също така и името на Ганчо Ценов, „известен любител историк с крайно объркани представи и понятия, но с големи претенции и завидна продуктивност, [...] който „представя готската тематика в такъв изопачен и карикатурен вид, че никой сериозен историк не би си и помислил да се доближи до нея“¹². Споменава се също така и името на „иначе известния с научната си добросъвестност и обективност църковен историк акад. Иван Снегаров“, който „този път е изневерил на себе си, като в раздела за историята на БПЦ [т.е. Българската православна църква] не е направил и най-бегъл намек за готите на Вулфила“¹³.

Най-късно на това място читателят не може да не си зададе въпроса, как е възможно да не знае и да не е учил в училище или в университета за една такава важна и дори фундаментална роля

на германците в нашата стара история – за тяхната роля в новата ни история тук не става дума, тя е много добре позната на всеки българин. Този въпрос не може да не си зададат и все още живите наши сънародници, получили своето образование преди 1944 година, когато германската пропаганда не пропускаше случай да изтъкне превъзходството на германската нация. Ще се запита, как е възможно българската наука да е пропуснала досега да забележи тъй важни за нашия народ и неговата история обстоятелства? И как е възможно тя до такава степен да изостане, щом като се оказва, че „България е единствената страна в Европа, която тепърва предстои да систематизира, обобщи и популяризира готското си културно-историческо наследство“¹⁴. Защо и българските археолози, разкопали през последните сто години хиляди паметници от нашето културно-историческо наследство, са премълчали дейността и паметниците на този народ, „който толкова пъти в такива мащаби, в продължение на толкова столетия, се е заселвал по нашите земи“¹⁵?

Българският читател не може да бъде наясно по въпроса за готите, както и за тяхното присъствие и техните влияния по нашите земи, по простата причина, че както това присъствие, така и произлизащите от него влияния, не могат да се считат ни най-малко за доказани и изяснени от науката, макар и за тях, и по-специално за същността и произхода им, да съществува огромна литература, без тя да е в състояние да даде обяснение на тези два главни въпроса, върху които се водят спорове от столетия. Ни най-малко не могат да бъдат обвинени също така българските археолози, че не са забелязали или са пренебрегнали следите от „готското присъствие в българските земи“. Още през 1930-те години се правят разкопки в значителен за тогавашната ни наука мащаб в предполагаемите поселища на «германски готи» у нас с участието на видни германски специалисти по историята на готите¹⁶; разкопките биват посетени от най-известните световни експерти по този въпрос от Австрия, Дания и Англия, но те остават дълбоко разочаровани от извънредно скромните находки, при които не може да бъде открит нито един единствен надпис на т. нар. «готски» език, не могат да бъдат открити ни-

какви следи от «германско» население, а няколкото приложения от конски амунии, намерени там, са характерни за всички останали народи от тази епоха¹⁷.

Но същото се отнася и до разкопките, проведени на останалите места по черноморското крайбрежие извън България, които, според някои твърде съмнителни исторически извори, в продължение на повече от четири столетия били плътно заселени само с «готи». Този въпрос руската наука поставя още в края на XIX век, когато се появяват и първите критични бележки на руски историци по повод на явно измислената «държава на Херманарих» в Крим¹⁸. След войната редица скандинавски и дори немски учени преразглеждат критично цялата литература за «готското» присъствие в Северна Европа, като отхвърлят решително предположенията за него¹⁹, докато словенски и италиански изследователи разбиват мита и за германския произход на племената, населяващи Централна Европа, известни под общото събирателно понятие венди/венети/вандали²⁰.

При изтъкването на „иновативните параметри“ в изследването на проблематиката, свързана с готите, авторът на въведението, Р. Милев, отбелязва критичното отношение на американската и отчасти на европейската историография след втората половина на XX век само по въпроса за старите етнокултурни корени на Европа, към които, според него, главната роля принадлежи на «готите-германци». Цитирайки във връзка с това свое твърдение труда на известния американски медиевист, директор на Центъра за проучвания на средновековната и възрожденска история при Университета в Лос Анжелес, проф. Патрик Гийри (Patrick Geary, *1948)²¹, като репрезентативен в това отношение, той премълчава обстоятелството, че въпросът за същността на така наречените готи, считани предимно – ако не и изключително – от германските автори за германско племе, което било оставило следите от своето съществуване в цяла Европа, като повлияло решително върху нейната средновековна история, е принципен. Този въпрос е поставен в историографията още с появяването на понятието «готи» през III век. сл. Хр. – а дори и най-беглият преглед на историческите извори ще ни убеди, че представата за

него именно от тогава и чак до средата на VI век, се различава коренно от представата, която имат и желаят да наложат за него германските автори и в най-широк смисъл изобщо германците – към които принадлежат и тъй щедрите спонсори на «Интердисциплинарната научна група Готски проект».

«Готският въпрос», подхранван от манипулациите на немски историци, играе една от главните роли в завоевателната политика на германския империализъм през XIX и първата половина на XX век. Тези манипулации започват да се прокарват в науката едновременно с теорията за «индогерманската раса» и «индогерманските езици» още от средата на XIX век, но в края му и особено през първите четири десетилетия на XX век достигат своята кулминация. В историографията те са изложени най-последователно и целенасочено в трудовете на известния германски историк Лудвиг Шмит²², отпечатани в огромни тиражи в десетки издания, някои от тях и след Втората световна война в репринт. А идеята за величието на «готите-германци» и за тяхната ръководна роля в историята и културата на Европа се възприема от национал-социалистическата идеология още при нейното зараждане и получава там централно място. В самото начало на Втората световна война новозавладеният полски пристанищен град на Балтийско море Гдиня е преименуван в Готенхафен и се готви преименуването на Крим в «Готенланд», Симферопол – в «Готенбург» и Севастопол – в «Теодериххафен», което става по-късно тема и за Нюрнбергския процес²³.

Едновременно със засилилите се през миналия век манипулации на германските историци по «готския въпрос», възниква и обширна научна литература срещу тях, сред която почетно място както по отношение на изчерпателната аргументация на критиката срещу необоснованите и фантастични твърдения на германските автори, така и поради нейната актуалност и приоритета ѝ при разглеждането на «готския въпрос», принадлежи на българския историк д-р Ганчо Ценов (Gantscho Tzenoff, 1870-1952), който с цяла поредица публикации на тази тема²⁴ дава насоките за изясняването на нейните проблеми. За съжаление за българския читател повечето негови публикации са недостъпни,

тъй като още в първите седмици след 9 IX 1944 година те се включват в индекса на забранените книги, биват иззети от българските публични и лични библиотеки и се унищожават. А след една остра съветска критика²⁵ името му не се споменава в българската научна литература в продължение на четири десетилетия. Върху тази проблематика е публикуван междувременно значителен брой изследвания и от други автори, застъпващи становища различни и дори напълно противоположни на становището на германските автори. А много от тези изследвания засягат вече и области, излизащи вън от сферите на археологията, политическата, културната и църковната история, за които са компетентни някои от специалните помощни науки и по-точно кодикологията, сравнителното езикознание, етнографията, биологията и дори химията.

Само един повърхностен поглед върху научната литература по «готския въпрос» би бил достатъчен за българския читател, за да разбере, че този въпрос е непосредствено свързан с някои от най-съществените проблеми на старата и средновековната история на нашия народ, като тези за неговия произход, език и писменост, за неговите обичаи и религиозни вярвания. Свързан е с неговата култура и изкуство, с неговия принос в съкровищницата на световната култура, с влиянията, които е възприемал от другите народи и с влиянието, което той сам е оказвал на други народи. Но и за неговото място сред европейската цивилизация, което съвсем не се намира някъде по нейната периферия като нежелан и неприятен придатък към Европейската общност. Всичко това налага тази проблематика да бъде разгледана твърде внимателно и то във всяко отношение. На сериозна проверка подлежат твърденията за особеното значение на «германците-готи» като основен фактор за историческото и културното развитие на Европа през епохата на ранното средновековие, но определили до голяма степен също и насоките на това развитие в течение на следващите векове чак до възраждането. Налага се проверка на множество факти, хипотези и предположения, свързани с редица въпроси, отнасящи се до тях. И преди всичко с въпросите: Кои са тези «германци-готи»? Какъв е техният

произход? От къде са дошли, къде са живеели и къде са отишли? Какъв е бил техният поминък? Какви са били техните обичаи? На какъв език са говорили и писали и колко верни са твърденията за „готска“ азбука и за превод на Библията на „готски“ език? Каква е била тяхната религия? Всички тези въпроси са особено важни за нас, понеже за споменатите «германци-готи» се твърди, че не само са населявали съседните на нашия народ земи, но дори голяма част от територията в днешните граници на нашата родина. За разлика от авторите на повечето хипотези, дали отговори на тези въпроси през миналите векове, днешната наука разполага със средства и методи, позволяващи проверката им вече на съвсем различна основа, при която проверка всички необосновани предположения и мнения трябва да отстъпят пред заключенията, получени от опиращи се на положителните науки изследвания.

Целта на настоящия сборник е да запознае читателя с проблематиката, свързана с готския въпрос и по-специално с твърденията на някои автори за някакво участие на готите-германци в българската история и дори в съдбините на нашия народ в качеството им на „етнообразуващ фактор“. На читателя тук се предлагат няколко студии от разни автори и на първо място от споменатия по-горе „историк-любител“ Ганчо Ценов, автор на цяла поредица от значителни публикации, издадени от най-авторитетни германски научни издателства. Именно той пръв поставя в науката още в началото на миналия век въпроса за същността на така наречените «готи», за техния произход и за морфологията на това понятие. В поместения тук малък откъс от неговата книга за произхода на българите само се нахвърлят някои от проблемите и за първи път в историографията се обръща внимание също на лингвистичните фактори, довели до смесването на някои понятия, в резултат на което историята се изопачава. Макар и написана преди повече от 75 години, тази студия не е загубила и до сега актуалността си, а доказателствата, с които авторът опонира на „установените от науката истини“, са валидни и днес.

На същата проблематика са посветени и три студии на един бележит изследовател, чието име едва ли е известно не само на неспециалистите, но също и на специалистите по средновековна история у нас. Това налага да се кажат тук няколко думи за него и за неговите изследвания. Той пише под псевдонима Сергей Лесной, зад който се крие украинският учен проф. д-р Сергей Яковлевич Парамонов (1897-1967). Завършил Киевския университет по специалност естествени науки в годината на «Октомврийската революция», той защитава докторска степен в 1928 година, пише над 400 научни публикации в областта на естествените науки и оглавява катедра в Киевския университет, а в последните довоенни години е и директор на Зоологическия музей в Киев, чиято богата сбирка успява да укрие и запази преди да дойдат германските войски. В края на войната германците го отвлечат със себе си и го затварят в концентрационен лагер, от където американските войски го освобождават. След войната той обаче не се завръща в СССР, а отива в Австралия и до края на живота си завежда катедра по биология в университета в Камбера. Макар и «неспециалист» в областта на историята, той посвещава последните две десетилетия от живота си на изследвания на средновековната политическа и културна история на Русия и свързаните с нея народи, в това число и България. В резултат на изследванията му излизат множество статии, събрани в десет тома под заглавие *История “Русов” в неизвращенном виде*²⁶, два тома със статии по въпросите на ранната история на славяните²⁷ и три други книги, посветени на ранната руска история²⁸. Изследванията му издават задълбочено познаване на историческите извори, които той има възможност да разглежда не само от гледната точка на историка, а и от тази на филолога и географа, като ги интерпретира и коментира без да се съобразява с предубежденията, съществуващи у мнозина историци. В този смисъл особено значение придобиват неговите изследвания в областта на старата българска история, както и на историята и етнографията, но също и на топонимиката на Юго-източна Европа, които го довеждат до твърде интересни заключения. Особено ценни за българския читател са неговите

статии по въпросите на историята на гетите и готите, с които той ще има възможност да се запознае в настоящия сборник.

Както в поместените в този сборник студии на Сергей Лесной alias Парамонов, така и в останалите му изследвания, където доминираща тема са проблемите на етногенезиса на народите, населяващи днес Източна и Югоизточна Европа²⁹, той използва резултатите от изследванията на Г. Ценов, когото многократно цитира, но същевременно и допълва доводите му с още много неспоменати от него сведения от антични и средновековни автори, подкрепящи неговите тези³⁰. По такъв начин старата и средновековната история на Европейския изток придобива вече нови контури, очертаващи по-точно и по-ясно събитията от ранното средновековие и произлезлите от тях и вследствие на тях промени – при това промени, засягащи не само този регион, а определящи по-нататъшния ход на историята на цяла Европа. За изясняването на тези проблеми С. Лесной използва често в непоместените тук негови студии резултати от задълбочени изследвания в областта на етимологията, и то предимно на топонимите и етнонимите, които допълват аргументацията му за произхода и етническия състав на сегашното население на Европа³¹, в това число и на мнимите «кримски германци» и техния език. А в прегледа си на историческите извори за туй население, за неговите етнически особености и за неговия език, той показва колко изостанала е нашата историография по тези тъй съществени въпроси.

Във връзка с езика, но и с религията на народите в Югоизточна Европа през ранното средновековие, е третата поместена тук студия на С. Лесной, *На какъв език е била написана «Готската Библия» на Улфила?* За разлика от първите две негови студии, при които за близо половин век след написването им те не са загубили своята актуалност, а доводите, с които той подкрепя тезите си, са валидни и сега, резултатите от изследванията му по въпроса за т. нар. «Готска Библия на Улфила» са вече до голяма степен остарели и правят в известно отношение тази студия дори излишна. Независимо от това тя заслужава да се публикува на български език, понеже отразява важен етап от изследванията

по този въпрос, още повече, че за повечето от изследователите тя е неизвестна и по-нататъшният ход на изследванията, както и техните резултати, без нея трудно могат да бъдат разбрани и оценени.

Въпросът за т. нар. «Готска Библия на Улфила» е най-тясно свързан с въпроса за ранното християнство на населението по нашите земи, но и със сложния комплекс от въпроси във връзка с неговия език и писменост. Също тъй тясно свързана с този комплекс от въпроси е и студията *Aethicus Philosophus Cosmographus* от д-р Божидар Пейчев³², публикувана и у нас, ако и да е останала неизвестна не само за широкия кръг читатели, но и за повечето наши специалисти. Данните, които тя съдържа, определят голямата ѝ актуалност и сега, четвърт век след нейното отпечатване, като оправдават препечатването тук с малки съкращения и с актуализирани от автора бележки³³. А по-нататъшното развитие на науката през последвалите нейното публикуване десетилетия ни дава вече възможност да си изясним някои от въпросите, за които досега нямаше отговор.

Българският читател сигурно ще посрещне с интерес и студията на известния сръбски историк д-р Фердо Шишич, която тук се помещава със съкращения и представлява част от неговата публикация³⁴ на *Летописа на Дуклянския презвитер*³⁵. Отразяваща ясно антибългарските тенденции в сръбската националистическа историография, тя показва още един аспект в интерпретацията на названието «готи» – тъй както това название се прилага не само от римо-католическата агиография и от сръбската историография в късното средновековие, но и от болшинството съвременни «српски историчари». В този дух се интерпретират и манипулират сведенията за България и българите в множество подобни съчинения от сръбски автори след XIV век, но и в XX век – пример за това са цитатите от Теофан Изповедник и от неговия продължител в тази студия, съответно «украсени» и «оцветени» в техния превод от автора.

Западноевропейската и българската историографии се отнасят резервирано към автентичността на съобщенията в Дуклянския летопис. Записан на славянски език и преведен на латински не

преди средата на XIV век, той е бил многократно преписван и съответно манипулиран, като от него няма запазени по-стари ръкописи от началото на XVII век, когато излиза италианският му превод от Мавро Орбини³⁶. Макар и в неговата основа да са залегнали и някои стари очевидно автентични текстове и устни предания, те са до крайна степен преиначени, като са посочени много измислени лица и събития. Зад тези манипулирани текстове прозират обаче също и някои важни сведения от българската история, част от която е историята на населението на Далмация, съставляваща от втората половина на IX до първите десетилетия на XI век част от българската държава, но и преди това най-тясно свързана в културно-политическо и духовно отношение с останалото население на българските земи³⁷.

Проблематиката, свързана с автентичността и датировката на въпросния „най-ранен домашен писмен източник за сръбската история“, както той се представя от множество по-стари сръбски историографи, е достатъчно много дискутирана от неговите изследователи³⁸ и не влиза в предмета на настоящия сборник. На българския читател ще бъде обаче сигурно забавно да научи как понятието «готи» се интерпретира в по-старата и по-новата сръбска книжнина, а туй ще му помогне и да си изясни по какъв начин то се появява и тълкува през средновековието – при това не само от сръбските, но и от византийските и западноевропейските писмени източници.

В предлаганите тук откъси от коментарите на Шишич към изданието на *Летописа на Дуклянския презвитер* авторът следва възприетата от болшинството съвременни историци теза, че «готите» се били появили внезапно през III в. сл. Хр. по северното крайбрежие на Черно море и на Балканския полуостров, като заместили предишното население по тези места, за да бъдат и те изместени по същия начин от „заселилите се през VII век на тяхно място славяни“. Но тук той оставя читателя в неизвестност какви са били по народност и на какъв език са говорили тези християни, които „дошлите от север диви и необуздани готи“ заварили в Далмация – а че те не са били гърци, знаем с положителност и то не само от негръцките имена на техните

мъченици. По този въпрос мълчи и издаденият от Шишич текст на летописа – за разлика от многословния и пълен с небивалици и измислени «славянски князе» разказ за началната история на «Regnum Slavorum», ненамиращ подкрепа в никакви исторически извори и паметници. Така *Летописът на Дуclянския презвитер* и неговият усърден, но не особено почтен, сериозен и достоен за доверие издател, ни натикват в ръцете главния ключ за разбиране на тъй сложната и объркана терминология *who is who*: «готите» са при всички случаи злите насилници и безверници, които преследват, потискат и избиват «добрите славяни» – респективно «християните». И което е особено интересно: това преследване не приключва с пропадането на готската държава и „изчезването“ на готите в VI век, а продължава със същата неумолимост и интензивност още много столетия – и в VII, и в IX, и в X и в XIII, и дори в XIV век, когато името «готи» се дава с друг еквивалент: „дошлите от Волга бугари“. В зависимост от времето и обстоятелствата тези «готи» са или езичници („пагани“) или еретици, но при всички случаи врагове на „правата вяра“, представяна и застъпвана, както е добре известно, единствено от „светата и католическа римска църква“ – чието активно участие в съставянето на текущата последна текстова версия на «летописа» от XVI/XVII век е повече от очевидно за безпристрастния читател.

Тук нямаме възможност да поместим поради големия им обем някои публикации на другия наш бележит историк и филолог, уличен от авторите на издадения от Балканската медийна академия сборник за готите в непознаване и незачитане на германското влияние върху българския език, проф. д-р Димитър Дечев, действителен член на БАН, с които той най-убедително доказва, че по нашите земи никога не е имало и не може изобщо да е имало никакви германски влияния върху езика ни, както и най-незначителни следи от германски език – трудовете на този известен български учен са лесно достъпни на нашия читател и може да се ползват във всяка българска научна библиотека.³⁹ Вместо тях читателят ще има възможност да се запознае тук със студията на друг бележит български учен, за съжаление твърде малко известен в своята родина, България, но оглавявал в про-

дължение на десетилетия катедра по сравнително езикознание в един от първите канадски университети, проф. Георги Сотиров.

По-голямата част от публикациите на този автор⁴⁰ са посветени на теми от сравнителното езикознание – те се свързват с тематичния кръг на следващия сборник от статии по проблеми на българския език, чиято подготовка е приключила и чието издаване е предстоящо. Между тях най-важна е студията му, с която той проследява развитието на критско-микенската писменост, известна под названието «Linear B», в глаголицата, при запазване графиката на нейните графеми и преминаването им в букви за всички звуци, включително несъдържащите се в гръцкия език, но и за гласните, каквито липсват в по-ранните азбуки. Заедно с други негови студии тя ще бъде публикувана в този следващ сборник. Една негова студия обаче е най-тясно свързана и с тематичния кръг на настоящия сборник, като по този начин затваря този кръг и установява връзката със следващия. Тя е посветена на въпроса за собствените имена в така наречения «готски» език и за тяхната морфология и е озаглавена: *Ономастични и лексикални особености в ранния готски език*.

За връзките на собствените имена при така наречените «готи» с българския език обръщат внимание още Г. Ценов и С. Лесной и тъкмо техните публикации служат като изходна точка за изследванията на този автор. Той обаче не се задоволява само да посочи някои отделни прилики в ономастиката на българския народ и на считаните от преобладаващото число изследователи за германци «готи», а подлага на изчерпателен анализ голям брой собствени имена, споменати в историческите извори като отнасящи се към този народ,⁴¹ и доказва с методите и средствата на сравнителното езикознание несъстоятелността на теорията за «германските основи» на «готския» език.

Поради големия обем на други също тъй сериозни изследвания върху тази тема, разглеждащи въпроси по-малко свързани с нашата история, като въпроса за мнимото преселване на «готи-те» от Скандинавия в нашите земи, тук нямаме възможност да се спрем по-подробно. Интересуващият се от тези въпроси читател може да намери техния изчерпателен отговор в обемистите

студии на редица скандинавски учени, на първо място д-р Йозеф Свенунг (Joseph Svennung)⁴², както и в голямата монография на германския археолог д-р Ролф Хахман (Rolf Hachmann)⁴³, където целият материал от невероятните сведения на «готския историк» Йордан и техните извори се подлага на критичен анализ, като се доказват мистификациите, извършени с тях от няколко поколения изследователи.

* * *

Изясняването на «готския въпрос» е свързано с много важни въпроси от историята на нашия народ, с които се е спекулирало от векове – но продължава да се спекулира и до сега, а поредното доказателство за това е посочената тук книга за готите. В продължение на векове по всички тези въпроси са се създали и вкоренили редица предубеждения, без те да имат каквито и да било основания. Изказани някога като предположения, те са възприети като факти и са предавани от поколение на поколение учени, макар да не съдържат и най-малката частица от истина. Те обременяват нашата наука, но и нашето съзнание, като тежка ипотека, оставена на нас от миналите векове, с която сега ние навлизаме в новото хилядолетие. С тази ипотека ние не можем да продължим нашия път в бъдещето.

Ако и проблемите, свързани с обичаите, езика и писмеността, но и с вярванията и религията да са също както проблемът за произхода на нашия народ много тясно свързани с «готския въпрос», те ще бъдат разгледани тук само най-общо и в контекст с него. Те изискват по-задълбочено проучване на историческите извори и на данните от археологическите изследвания, на които тук, в рамките на този сборник, не може да се отдели достатъчно място.⁴⁴ Въпреки това, дори и този повърхностен преглед може поне да събуди интереса на читателя към размисъл и преосмисляне на неговите убеждения и предубеждения, с които той е обременен още от ученическата скамейка, без да е имал някога възможност да провери тяхната достоверност.

Последните десетилетия разшириха неимоверно хоризонта на историческата наука. Развитието на помощните науки в резултат на големите достижения в областта на биологията, химията и

физиката, но и на кодикологията и информатиката, създава вече предпоставките за разработката на нови научни методи при изследванията във всяка от тези отделни области. А това налага да се проверят на тази база всички хипотези, с които науката до сега си служеше като с аксиоми. И това не засяга единствено «готския въпрос», но той ни дава някои от ключовете за изясняването на сложния комплекс от проблеми, свързани с миналото на нашия народ и неговата култура. Тези проблеми не могат да бъдат разрешени отведнаж, а постепенно и един подир друг. Но при всеки от тях, като се връщаме назад в миналото, стигаме до определен момент, в който понякога несъзнателно, но най-често напълно съзнателно са внасяни определени заблуждения по отношение на тях. И една от главните задачи на науката на XXI век ще бъде да се ориентира сред тези заблуждения.

Асен Чилингиров

БЕЛЕЖКИ

¹ София: Балканмедиа, 2003, 120 стр. + 8 табл. илюстрации.

² Така е титулуван на няколко места в текста съставителят на изданието Росен Милев. Доколкото ми е известно, Българската академия на науките няма за член такова лице.

³ Росен Милев, *Старогерманското културно-историческо наследство по българските земи. Готите, българският етногенезис и европейската идентичност* в: *Готите и старогерманското културно-историческо наследство по българските земи*, цит. съч., с. 5.

⁴ Пак там, с. 4

⁵ Също, с. 6.

⁶ Също, с. 4.

⁷ Също, с. 4.

⁸ Росен Милев, *Иновативни параметри на Готския проект*, пак там, с. 107.

⁹ Светлозар Елдъров, *Готите и Вулфила в българската хуманистика*, с. 34-37.

¹⁰ Росен Милев, *Старогерманското културно-историческо наследство...* с. 3.

¹¹ Вж. посочената статия, с. 34

¹² Пак там, с. 34-35.

¹³ Пак там, с. 35.

¹⁴ Вж. по-горе, бел. 7.

¹⁵ Вж. по-горе, бел. 5.

¹⁶ За резултатите от разкопките вж.: Ив. Велков, *Разкопките при Садовец. Готски поселения по долината на р. Вит*, в: Училищен преглед, X/1937, № 4, с. 481-495. Срв. и публикациите на същия автор в германската популярна преса: *Eine Gotenfestung bei Sadowetz, Nordbulgarien*, в: Germania, XIX/1935, с. 149-158 и *Eine Gotenfestung bei Sadowetz*, в: Das Bild, 1937, H. 3, с. 65-69.

¹⁷ Да се говори за „огромен брой находки, които пряко се свързват с източноегермани“, както прави А. Станев в статията си в този сборник със заглавие *Източноегермански паметници от епохата на остготското присъствие на Балканите*, с. 77, е пълен nonsens. Както самият автор на статията признава малко по-горе, произведенията на металопластиката от ранносредновековната епоха, към които принадлежат фибулите, токите за колани и апликациите, са твърде унифицирани, така че опитите за тяхното точно селектиране и датиране въз основа на външните им белези не могат да доведат до никакви приемливи резултати – което никак не пречи, в зависимост от конюнктурата тези предмети да бъдат обявявани за «прабългарски», «готски», «аварски», «унгарски» и дори за «славянски».

¹⁸ Първите критични бележки по този въпрос в руската научна литература вж. в поредицата статии на Д. Иловайски, излезли в Руский вестникъ, ноември/

декабрь 1871 и събрани в книгата му *Разыскания о начале Руси*, Москва, 1876, преиздадена в 1880 и 2003 г. (последното издание под заглавието *Начало Руси*, Москва: Астрель, 2003). Преглед на литературата по този въпрос вж. при В. П. Буданова, *Готы в эпоху великого переселения народов*, Москва: Наука, 1990 и Санкт-Петербург: Алетейя, ² 1999, с. 12-13/16-17 и 121-135/151-170.

¹⁹ Вж. по-долу, бел. 27 и 28. Това не пречи обаче на публикацията на редица фантастични твърдения за «готите-германци» и за «кримско-немски» език, които продължават да се срещат в научната и научно-популярната литература, а дори в енциклопедии и други справочници до най-ново време.

²⁰ Вж. преди всичко публикациите на д-р Йожко Шавли (Jožko/Jozef Šavli): *Unsere Vorfahren die Veneter*, Wien: Ed. Veneti, 1988; *Slovenska država Karantanija*, Založba Lipa: Koper, 1990; *Slovenija. Podoba evropskega naroda*, Humar: Bilje, 1995 – с обширна библиография по въпроса.

Вж. също: http://www.niagara.com/~jesovnik/forum_veneti_part_i.htm.

²¹ *The Myth of Nations. The Mediaeval Origins of Europe*, Princeton: Princeton University Press, 2001, ² 2002.

²² По-важните от тях са: *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung*, *Die germanischen Reiche der Völkerwanderung*, *Geschichte der germanischen Frühzeit*, *Allgemeine Geschichte der germanischen Völker bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, *Zur Geschichte der Krimgoten*, *Die Ostgermanen*, *Die Westgermanen*, *Das germanische Volkstum in den Reichen der Völkerwanderung*, *Geschichte der Wandalen* и *Die letzten Ostgoten*. Повечето изследователи са особено впечатлени от големия брой изворни материали, които Шмит прилага към своите трудове и не забелязват, че неговите изводи съвсем не се покриват с данните на изворите. Така например той е един от първите автори, които въвеждат понятията «остготи» и «вестготи» като превод на «остроготи» и «везеготи», макар че те не се съдържат в никой исторически извор. Също така интересно е, че мнозина от поддръжниците на хипотезата за далеко-източния произход на хуните, като потомци на известните от китайските хроники «хюнг-ну», цитират и него в поддръжка на тази хипотеза, докато той сам твърде резервирано се отнася по същия въпрос – вж.: L. Schmidt, *Die Westgermanen*, München, ² 1938 (пер. München: C. H. Beck, 1970), с. 249 сл.

²³ Вж.: *Der Nürnberger Prozeß*. Das Protokoll des Prozesses gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof 14. November 1945 – 1. Oktober 1946. Mit einer Einführung von Christian Zentner, Berlin: Directmedia, 2000 [= Digitale Bibliothek Band 20: *Der Nürnberger Prozeß*, с. 7415 (Bd. 7, с. 166)] – 24. Tag. Freitag, 8. Februar 1946 Vormittagssitzung. Rede des Generalleutnants R. A. Rudenko: „...Der Angeklagte Rosenberg ersann fieberhaft neue Namen für Sowjetstädte, wie zum Beispiel »Gotenburg« für Simferopol und »Theodorichshafen« für Sewastopol.“ Вж. също: *Nationalsozialistische Großraumordnung. Die Konstruktion einer »deutschen Monroe-Doktrin«* в: *Der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* Nummer 4. Im Auftrag des Instituts für Zeitgeschichte,

hrsg. von H. Rothfels und Th. Eschenburg, Redaktion: Martin Broszat, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1962, с. 101.

²⁴ На първо място това са неговите монографии: *Произходът на българитъ и начало на българската държава и българската църква*, София, 1910 (репринт Варна, 2002); *Goten oder Bulgaren. Quellenkritische Untersuchung über die Geschichte der alten Skythen, Thrakier und Makedonier*, Leipzig: Verlag der Dykschen Buchhandlung, 1915; *Geschichte der Bulgaren*, Berlin: Steiwetz, 1917; *Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven*, Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1930; *Geschichte der Bulgaren und der anderen Südslaven* von der römischen Eroberung der Balkanhalbinsel an bis zum Ende des 9. Jahrhunderts, Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1935; *Кроватова България и покръстването на българитъ*, София, 1937; Пловдив: „Златен лъв“, ²1998. Дисквалифицираният в статията на Св. Елдьоров (вж. по-горе) като „известен любител историк с крайно объркани представи и понятия, но с големи претенции и завидна продуктивност“ Ганчо Ценов в действителност е първият и до 1970-те години единствен българин, защитил докторска научна степен във Философския факултет на Берлинския университет, заемащ по това време водещо място сред германските университети. А за мястото, което трудовете му получават в европейската историография от първата половина на XX век, може наистина да завижда всеки български историк.

²⁵ Критиката е във връзка с „вредната теза“ на акад. Н. С. Державин за произхода на българите, за излагането на която видният руски историк следва трудовете на Г. Ценов, разкритикувана и отхвърлена от авторите на съответната глава в издадената от АН СССР *История на България*, отпечатана в български превод и в сп. Исторически преглед, бр. 1, год. IX / 1953, с. 50-77: С. А. Никитин, *Образуване на българския народ и възникване на българската държава* – вж. с. 67 сл. Пълният текст на руски език е публикуван в: Вестник Московского университета, Серия общественных наук, № 1, 1952, с. 131-153.

²⁶ Париж 1953-1960.

²⁷ *Пересмотр основ истории славян*, Мелбурн, 1956 и *Из далекого прошлого славян*, Мелбурн, 1967.

²⁸ *Слово о полку Игореве*, Париж, 1950; *Влессова книга*, (Виннипег), 1966 и *Русь, откуда ты*, Виннипег: Trident Press, 1964. От всички негови публикации в Русия е издадена само последната книга със значителни съкращения (Ростов на Дону: Квадрат, 1995), същата в Интернет: www.clarino2.narod.ru/religion.htm

²⁹ Напр. неговите студии, поместени в сборника *Из далекого прошлого славян*, Мелбурн, 1967: *О происхождении славян на основании лингвистики*; *Загадка македонцев* и *Народы Приадиатики в прошлом*.

³⁰ Особено ценни в това отношение са и непоместените тук негови студии от същия сборник: *Загадка болгар*; *Как создавалась Болгария 679 года? О восточных болгарях*; *Загадка списка древних болгарских князей*; *Златарский и протоболгарское летоисчисление*; *О титуле «хан» у болгар*.

³¹ *О прародине славян на основании изучения названий растений; Фонетика древних «русов» на основании изучения венгерского языка; О славянских географических названиях в Греции* – пак там.

³² Философска мисъл, 1979, № 2, с. 72-85; № 4, с. 54-65.

³³ Считаю се задължен да изкажа моята благодарност към д-р Пейчев за готовността му да актуализира бележките към статията си и за неговото съгласие тя да се публикува в този сборник.

³⁴ Фердо Шишић, *Љетопис Попа Дукљанина* (=Српска Краљевска Академија, Посебна издања, књига LXVII, Философски и филолошки списи, књига 18), Београд-Загреб, 1928, с. 106-121.

³⁵ За *Дукљанския летопис* (*Летопис на Дукљанския презвитер*) вж. ЛИБИ III, София, 1965, с.170-179 (увод, превод на откъси и бележки от Стр. Лишев, по изданието на Шишич); по-нови издания: V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb, 1950, *Љетопис попа Дукљанина*, предговор, пропратни текстови и превод Славко Мијушковић, Титоград, 1967, Београд, ²1988 (=Стара српска књижевност 1) и *Historia Królestwa Słowian czyli Latopis Popa Duklianina*, przetłumaczył, wstęp, komentarze i tablice genealogiczne opracował Jan Leśny, Warszawa, 1988 – и трите издания с подробен преглед на старата и новата библиография.

³⁶ Mauro Orbini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601 – репринт München, 1985. Руският превод на тази книга от 1722 г. е сред най-много ползваните извори за *Славянобългарската история* на Паисий Хилендарски, но и за другите български истории от XVIII век. По този въпрос вж.: Боян Пенев, *История на новата българска литература* II, София, 1932, с. 267 сл. и Arturo Cronia, *Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini (1601) e la „Istoria Slavenobolgarskaja“ del monaco Paisi (1762)*, Bulgaria в: Rivista di cultura I, Roma, 1939. За българския читател няма да е безинтересно и становището на Паисий за същността на „готите“: „Тук е явно, че българите по това време именуваха готи и конен народ и досега пребивават покрай Дунав в Тракия, а по онова време именуваха ги готи...“ – Паисий Хилендарски, *Славянобългарска история*, под редакцията на Петър Динеков, София: Български писател, 1972, с. 57.

³⁷ В последно време българската историография насочва отново вниманието си към някои известия в този летопис, свързани със събитията около установяването на статута на българската църква през IX в. и нейните връзки с римокатолическата църква. На тях са посветени публикациите на проф. Н. Драгова: *Старобългарската летописна традиция и Летописът на Дукљанския презвитер* в: *Международен симпозиум „Йоан Екзарх Български“*, Шумен 1979; *Мавро Орбини и българските истории през XVII век* в: Мавро Орбини, *Царството на славяните 1601*. Откъси, София 1983, с. 9-40; *Нов прочит на епископската титулатура на св. Климент Охридски* в: *Българи в Италия и италианци в България*. Приноси, София: Демакс, 1997, с. 52-98.

³⁸ Последното становище на науката по тези въпроси е достатъчно компетентно и убедително изложено в изследването на Сл. Миюшкович – вж. по-горе, бел. 35. Вж. по този въпрос също статиите на Н. Драгова, посочени в предишната бележка.

³⁹ Бележки за живота и делото на заслужилия български учен, оказало повече от половин век своето въздействие върху българската наука вж. при: Б. Геров, *Академик Димитър Дечев*, в: *Изследвания в чест на акад. Дим. Дечев по случай 80-годишнината му*, София: Издателство на БАН, 1958, с. V-VIII и Т. Сарафов, *Библиография на трудовете на акад. Д. Дечев*, пак там, с. IX-XXIV. Една от главните заслуги на акад. Дечев, който от 1928 до 1945 г. оглавява катедрата по латинска филология при Софийския университет, е в събирането и проучването на остатъците от тракийския език в писмените паметници, намерила отражение в неговия капитален труд, *Die thrakischen Sprachreste*, Wien, 1957 (=Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung XIV), Wien, ²1976 – заключителната и част е издадена на български и немски език под заглавието *Характеристика на тракийския език (Charakteristik der thrakischen Sprache)*, София: Издателство на БАН, 1952.

⁴⁰ Напр.: G. Sotiroff, *Glagolitic Script and Linear B* (Canadian Slavonic Papers, Vol. XII, No. 3, Fall 1970, с 303-331); *Y a-t-il eu une écriture autochtone en terre slave avant le temps de Cyrille et Méthode?* (Revue canadienne d'études slaves, Vol. I, fasc. 1, printemps 1967, с 79-94); *The Assassination of Justinian's Personality* (Regina, 1974); *The Language of Constantine the Great* (Elementa nova pro historia Macedono-Bulgarica, Regina, Saskatchewan/Canada: Lynn Publishing Co., 1986).

⁴¹ Като първо изследване в тази област студията на Г. Сотиров не може да претендира за пълнота; агиографските извори предлагат още собствени имена, които той не е обхванал в нея – вж.: R. Loewe, *Gothische Namen in hagiographischen Texten*, в *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 47/1923, Halle, 1923, с. 407-433.

⁴² *Scandinavia und Scandia*, Uppsala, 1963; *De nordisca folknamen hos Jordanes*, Fornvännen, 1964; *Jordanes und Scandia*. Kritisch-exegetische Studien (=Skrifter utgivna av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala / Acta Societatis Litterarum Humaniorum Regiae Uppsalensis 44: 2A, Stockholm, 1967); *Zur Geschichte des Goticismus*, пак там 44: 2B, Uppsala, 1967; *Zu Cassiodor und Jordanes* в: *Eranos*, LXVII/1969. Acta Philologica Suecana, a Vilelmo Lundström condita, с.71-80; *Jordanes und die gotische Stammsage* (=Studia Gotica, Stockholm, 1972) и *Skandinavien bei Plinius und Ptolemaios*. Kritisch-exegetische Forschungen zu den ältesten nordischen Sprachdenkmälern, Uppsala, 1974.

⁴³ *Die Goten und Skandinavien*, Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1970.

⁴⁴ На тези проблеми е посветен вторият сборник *Готи и гети*, София, 2008, излизащ паралелно с настоящото второ издание на първия.

ГОТИ И ГЕТИ

Асен Чилингиров

За готите всеки знае, че са германци – та има ли поне малко начетен човек, който да не е чувал за «готически» букви или за «готически» църкви, макар и голяма част от тях да не се намират в Германия, а във Франция и в много други страни, включително Италия. Някои историци свързват с тези «готи» и името на о-в Готланд, откъдето някога в миналото «германците-готи» се били изселили. Историкът Йордан(ес), живял в първата половина на VI век, чийто труд¹ се счита за главен, ако не и единствен исторически извор за историята на готите, не споменава този остров, а разказва, че първоначално «готите» живеели на друг остров, наречен от него Скандза², чието местоположение историците определят от сходството в имената като Скандинавския полуостров. За него Йордан има твърде смътна представа – казва само, че се намирал в най-далечния север, на края на света. И там «готите» живеели в много далечното минало – толкова далечно, колкото може изобщо да си помисли всеки, който се е занимавал с история. Защото тези «готи», чиято история описва Йордан, били напуснали отечеството си още преди Троянската война – т.е. в незапомнени предисторически времена, понеже и самата Троянска война се е състояла на границата между историята и предисторията. И оттам те се изселили на три кораба. Ако приемем за Троянската война, че се е състояла през XIII век пр. Хр., от тук следва, че това изселване е станало повече от две хиляди години преди Йордан да напише своята история. И за това време готите от тези три кораба са могли според него да се размножат толкова, че да населят и завладеят едва ли не цяла Европа от Северно до Средиземно море и от Атлантическия океан до Кавказ.

Германските историци от XIX и XX век виждат в труда на Йордан осъществена не само съкровената си мечта разпространение могъществото на своя народ върху територията едва ли не

на целия културен и цивилизован свят. Нещо повече: от него те научават, че тяхната, т.е. германската история е стара като човешката цивилизация – ако не и по-стара от нея. Научават, че още преди хиляди години тяхната военна мощ е сломила военната мощ на Древния Египет³, научават, че героят на Троянската война Ахил е от техния род, но също така и победителят на Минотавъра Тезей, а и най-прочутият митичен герой Херкулес. Научават, че именно техните жени били войнствените амазонки⁴. Научават също за разни постижения на техните предци в областта на науката и изобщо на културата, и то още от първите векове на нашата ера и дори преди това – в историята на Йордан липсват ориентировъчни дати и историците са принудени да уточнят хронологията на описваните събития от съпоставянето им с хронологията на някои известни събития и личности, споменавани заедно със събитията и личностите от историята на Йордан. Така например там се казва, че тези «готи», които германските учени считат за свои предци, през кратките почивки между победоносните си походи се занимавали с философия и всякакви други науки, включително с астрономия, като броели 354-те звезди на небосвода⁵. Научават, че тези техни предци се хранели главно с риба и мляко, което добивали от стадата си, пасещи по техните пасбища (край река Янтра!), каквито не особено плодородната им на жито земя предоставяла в изобилие⁶. Научават, че същите техни предци четели и изучавали Библията, преведена на техния език още 12 столетия преди Лутер и че техният епископ Вулфила бил измислил за тях азбука⁷. Също така научават, че предците им били не само извънредно миролюбив народ, а били в състояние да излязат с песни и молитви към Бога срещу фалангите на Филип Македонски и до такава степен да ги стъписат, че прочутите с храбростта си македонци се разбягали и освободили незабавно всичките си пленници⁸. Научават дори имената на техните учители и духовни ръководители, на които те дължали своите задълбочени познания по изкуство, астрономия и философия – две хиляди години преди Дюрер, Кант, Маркс и Енгелс!⁹

Каква прекрасна, поучителна и трогателна история!

Но в тази тъй красива история се оказват някои дребни подробности, които германските историци не забелязват – или се правят, че не забелязват. Във всеки случай не им обръщат внимание и не споменават в коментарите си – а по всяка вероятност не ги забелязват или не искат да ги забележат също така и висококвалифицираните български участници в научната група, подкрепени от своите чуждестранни колеги и работодатели:

1. Своя труд Йордан озаглавява: *За произхода и делата на гетите* – а не на «готите». На още няколко места в текста си той пояснява, че споменаваните и описваните от него **готи** се казвали по-преди **гети**. И това съвсем не е някаква случайна грешка на автора на книгата или на кописта, защото същото твърдят редица автори от ранното средновековие, които са познавали нашата земя и нейното население по-добре от съвременните европейски автори.
2. На няколко места в текста си Йордан изрично отбелязва, че неговите **готи** нямат нищо общо с германските племена, които той изрежда и поименно, и с общото им название «германи», като споменава дори и за множество сражения, които неговите готи/гети водили с разни и също така поименно обозначени в труда му германски племена.

А кои са гетите?

На този въпрос читателят едва ли ще намери задоволителен отговор в съчиненията на германските автори-медиаисти. Но и в трудовете на българските историци той ще срещне немалко уклончиви и заблуждаващи определения. Така в именния показалец за издаваните от БАН Латински извори за българската история, т. I¹⁰, за готите се казва, че са именно готи (Gothi), а името на гетите (Getae) там се дава веднаж като „общо име за различни племена“ (стр. 430), а втори път като „Getae – Gothi“ (малко по-долу на същата страница), т.е., че под явно погрешното обозначение «гети» трябва да се разбират «готи». На читателя няма да стане по-ясно и след като прочете бележките към извадките от книгата *De origine actibusque Getarum* (*За произхода и делата на гетите*) от Йордан в същия том, което загла-

вие българските редактори и преводачи предават като *История на готите* – в съдържанието на този том се отбелязва, че преводът на извадките от тази книга и бележките към нея са от добре известните български учени д-р Веселин Бешевлиев и д-р Геноева Цанкова Петкова. В същия смисъл на стр. 340 се казва, че „под гети се разбират готи“. Също в именния указател, обаче на том II от издадените от Института по Тракология при БАН *Извори за историята на Тракия и траките*, София 2002, с. 168, за гетите се казва пък, че били „тракийско племе“.

* * *

Ако разгледаме внимателно историческите извори, а не тяхната преднамерена и най-често изопачена до неузнаваемост интерпретация, ще научим, че названието «гети» се употребява не като обозначение „за различни племена“, или за някакво си отделно тракийско племе, а като събирателно понятие изобщо за старото население на нашите земи, за което в българската научна литература се използва обикновено названието «траки». Но под това название античните автори разбират не само негръцкото население на територията между Стара планина и Дунав, а също и на юг от Стара планина, и между Дунав и Карпатите. В този смисъл това название употребяват Хекатей (VI в. пр. Хр.), Софокъл (496/97-406 пр. Хр.), Херодот (485-425 пр. Хр.), Тукидид (втората половина на V в. пр. Хр.), Менандър (342-293 пр. Хр.), Хораций (65-8 пр. Хр.), Клавдий Птолемей, Павзаний и Плиний (II в. сл. Хр.), а Страбон (ок. 64 пр. Хр. до 23 сл. Хр.) посвещава на гетите по-голямата част от седмата книга на своето *Землеописание* (Γεωγραφικά)¹¹. За етническите особености на народите, населяващи района в долното течение на Дунав през първи век сл. Хр. и техния език ни предоставя много сведения също и римският поет Овидий, прекарал последното десетилетие от живота си в заточение по тези места¹². Той нарича тези народи гети, сармати и траки, без да прави разлика между тях, научава езика им и дори пише стихове на него¹³. И името гети не се замества в първите векове на нашата ера в областта северно от Дунав с названието «даки», което твърдение читателят често ще срещне в историческата литература – в паметния надпис за решителната

победа на Траян в Дакия, след която територията отвъд Дунав се присъединява към Римската империя, победеният народ не се нарича «даки», а «гети» (γῆτοι)¹⁴ – все пак, ако не някой друг, то поне римският император и неговият военачалник би трябвало да знаят кой народ са победили и как този народ се е наричал, поради което не са били принудени да правят справки в историческите трудове на авторите от XX век. Но понятието «гети» се дублира, а през средновековието и отчасти се заменя с «мизи» или «мизийци», което произлиза от понятието-етноним «беси» и се употребява като название за същото население и на същата територия¹⁵. От това понятие произлиза обаче и понятието «визи»- или «вези»-гети – под туй име авторите съвременници на събитията обозначават населението на териториите, намиращи се на североизток от границите на Римската империя, за разлика от така наречените «остро»-гети, които пък населяват териториите, разположени западно от тях. Тези две имена съвременните германски автори «превеждат» като „вестгети“, т.е. западни готи и „остгети“, т.е. източни готи, макар че „източните“ готи са живели на запад и „западните“ – на изток! А под названието «гети» разбират германци!

Че под понятието «гети» трябва да се подразбират гетите, отбелязват мнозина автори от ранното средновековие, като св. Амвросий (или Амброзий, според латинската транскрипция) (340-397)¹⁶, св. Йероним (ок. 347 до 419/420)¹⁷, Клавдий Клавдиан (ок. 375 до след 404)¹⁸, Филосторг(ий) (V в.)¹⁹ и Павел Орозий (V в.)²⁰. Те обаче влагат в него вече по-широк смисъл и поне от IV до средата на VI век на нашата ера то не може да се приеме нито за племенно название, нито за етноним, а се отнася до едно заемащо територията на почти цяла Средна и Югоизточна Европа обединение-коалиция на множество многочислени народи от разни народностни групи – едва ли не от пълния спектър народности, населявали централните, северните и източните райони на Европа до Кавказ и Урал на изток и до Северно и Балтийско море на север. И именно на тази антиримска коалиция ще се отдаде в течение на VI и VII век да сломи окончателно мощта на Римската империя и да постави началото на една нова епоха, заместила античната, и за която европейските историци не са

могли да намерят някое по-подходящо име от „средновековие“. Съвременните западни историци считат нападенията на „дивите варварски народи“ през така наречената „епоха на великото преселение на народите“ за дело на някаква сбирщина от безкултурни племена, намиращи се на най-ниското стъпало от своето развитие и в тези нападения не желаят да видят никаква организация и система, а стихийни и спорадични грабителски походи, използващи намалялата военна мощ на Рим.

По една твърде странна случайност тези нападения и изобщо „епохата на великото преселение на народите“ започват обаче именно в 165/166 година с похода на т. нар. «маркомани» – а тази е нулевата година от Именника на българските владетели, обозначаваща началото на рода Дуло. Тя е следващата година след победата на Марк Аврелий в Месопотамия, след която границата на Римската империя се консолидира на Междуречието – римските историци премълчават, че тази граница се отдръпва твърде скоро отново на запад. По силата също на някакво странно съвпадение епохата на „Великото преселение на народите“ приключва в годината 680 сл. Хр., която е и годината на консолидирането на българската държава и установяването на нейния политически център отсам Дунав. В този смисъл разпадането на готската държава на Теодорих в 526 година и основаването на франките в нейните западни предели през VI век са само отделни етапи от тази епоха.

Ако прочете *Историята на гетите* от Йордан, българският читател ще открие сред учителите на така наречените «готи»-германци някои познати имена, като Залмоксис и Дикен²¹. Но за тях нито Страбон, нито другите автори преди него, чиито сведения той използва в трудовете си, не съобщават, че са били учители на никакви германци, а твърдят, че били учители на траките – респективно на гетите – и живеели сред тях²². И същият този Страбон, който е бил един от най-добрите познавачи на географията в античността, не е чувал за никакви германски племена по Долния Дунав, или Северното Черноморие, а сочи техните земи на запад от земите на **гетите**, които стигат чак до Панония – именно на земите на **гетите** и на тяхната история той

посвещава по-голямата част от седмата книга (глава) на своето *Землеописание*.

Но кой е този Йордан, чиято книга германските учени считат за единствения и най-надежден източник за историята на германския народ? За неговия живот и за личността му читателят няма да узнае особено много от изследванията на българските и на чуждите автори – макар че само списъкът на съчиненията, посветени на него, заема над 80 печатни страници. Въпреки продължилите столетия проучвания главно на германските и скандинавските учени, написали стотици студии по този въпрос, единственото, което знаем с положителност за Йордан, е това, което той самият ни съобщава за себе си в своята книга:

„А скирите, садагариите и някои алани²³ със своя вожд на име Кандак получили [от византийския император] Малка Скития и Долна Мизия. Пария, бащата на моя баща Алановиамут, т.е. мойт дядо, бил нотариус [секретар] на този Кандак до смъртта му, както и на неговия сестреник, Гунтик, наричан още База, който бил магистър на армията. Този последният бил син на Андаг (сина на Андел от рода на Амалите), а аз, Йордан, макар и необучен в граматиката, бях негов нотариус преди моята конверсия.“²⁴ „С това аз завършвам разказа си за произхода на гетите, за благородните Амали, за деянията на храбрите мъже. Сам също достоен за похвала, този род отстъпил пред най-прославения владетел, покорил се на най-силния вожд. Славата на тях двамата – на император Юстиниан, победителя и триумфатора, и на консула Велизарий, покорител на вандалите, африканците и гетите – няма да заглъхне във вековете и ще пребъде в поколенията. Читателю, знай, че аз, като следвах писанията на по-старите, събрах от безкрайните техни ливади само няколко цветчета и от тях, доколкото мойт разум ми позволи, изплетох венец за любознателния. И нека никой не си помисли, че аз, водещ своя произход от гореназованото племе, съм прибавил нещо към онова, което прочетох и узнах. Ако и да не обхванах всичко, което се пише и разказва за тези хора, аз го предадох не толкова за слава на самите тях, колкото за славата на този, който победи.“²⁵

Тези няколко изречения, вместо да изяснят най-важните въпроси относно произхода на Йордан, поставят редица въпроси, по

които историците спорят повече от едно столетие. Оспорва се дори и името му, след като единственото място в текста, където авторът го съобщава (§266) е достигнало до нас в три различни редакции, предаващи го по различен начин: iornandis, iordannis и iordanis. Единствен от изследователите Якоб Грим²⁶ възприема първата форма, като извежда етимологията на думата от ibro =глиган и panthes =храбър, допускайки, че това е било светското му име, преди той да се замонаши. Момзен, автор на първото критично издание на трудовете на Йордан и главен капацитет по всички въпроси, свързани с Йордан, отхвърля тази теория, както и теорията за замонашването на автора, като посочва редица примери от писмените извори за употребата на формата iordanis (в три от тях обаче името е деклинирано и се дава като iordane). Тази форма представлява според него „вулгаризирана гръцка форма на iordanes“, която той възприема като „граматически правилна“. Тъй като в нашите земи, където авторът на *Историята на гетите* по всяка вероятност е роден и е прекарал почти целия си живот, името Йордан и досега е едно от най-разпространените, противно на българската историография, възприемаме тук тази форма, която е възприела също и руската историография.

Най-много спорове във връзка с биографията на Йордан е породила думата **конверсия**, която някои изследователи свързват с неговото вероизповедание и приемат, че означава преминаването му от светския живот в духовния и замонашване или дори получаване сан на епископ. Макар и още Момзен да обръща внимание, че не съществуват никакви указания той да е бил духовно лице, повечето изследователи не могат да дадат на думата друго обяснение. А истинското обяснение се извлича именно от двата откъса от текста на историята му с бележки за неговата личност. Него българският читател ще може да разбере по-лесно, отколкото немските автори от края на XIX и първите десетилетия на XX век. Защото то показва чисто и просто, че при промяната на властта в полза на Юстиниан, Йордан отишъл при новите политически управници и се поставил в тяхна услуга, сменил своето «арианско» вероизповедание с «православно», като побързал да изрази своето верноподаничество с

книгата си, която написал „не толкова за слава на своя народ, колкото за славата на този, който победи.“

В краткия предговор към книгата си Йордан се обръща към едно неизвестно на нас лице на име Касталий, който му поръчал написването на неговата *История* – или по-точно предаването в съкратен вид в една малка книжка и със свои думи съдържанието на един 12-томен труд върху историята на готите „от най-дълбока древност до ден днешен“, чийто автор бил известният за времето си официален историк на готската държава, Касиодор. Възлагането на тази задача Йордан квалифицира като „жестоката повеля, възложена от човек, който не иска и да знае колко трудна е тя за изпълнение“.²⁷ Йордан подчертава, че трудността при написването – или по-точно компилирането – на тази книга е особено голяма и поради това, че той бил, както сам твърди в края на своя труд, „необучен в граматиката“. Считайки думите на Йордан за неговото недостатъчно образование като проява на скромност, проф. Бешевлиев пише за него в по-горе посочения том от Латинските извори за историята на България, че знаел латински и гръцки и го счита за грамотен, макар и фактът, че бил грамотен, не е достатъчен, за да напише история – и това проф. Бешевлиев е знаел доста добре при споровете си с някои повече или по-малко грамотни автори, които пишеха по въпросите на историята в годините след 9 IX 1944. А и по този въпрос неговото мнение не се покрива с мнението на специалистите-филолози, поставящи под съмнение писателските способности на Йордан – и по-точно владееенето от него на латинския език. Аз не се считам за експерт по латински език, така че в дадения случай трябва да се осланям на специалистите, и то предимно на италианските, които в последното критично издание на текста са имали на разположение една по-късна и в текстово отношение „по-добра“ версия от *Историята* на Йордан, където различните граповини, свидетелстващи за не особено голямата му грамотност, са изгладени – макар и да не се знае кога и от кого. Във всеки случай е ясно, че когато му било възложено да направи от 12-томната *История на готите* (*Historia Gothorum*) от Касиодор един том, възложителите по всяка вероятност не са

имали на разположение друг „по-грамотен“ писател. И причината за това явно не е в силното спадане нивото на грамотност през така наречената „епоха на Великото преселение на народите“. Все пак това става в средата на VI век, когато още има живи достатъчно много възпитаници на закритата от Юстиниан само преди две десетилетия Атинска школа. По-вероятно е, че са липсвали «конвертирали» грамотни хора – или както би се казало до неотдавна, «добре проверени и сигурни в убежденията си партийни членове», готови и способни да направят съответните манипулации с историята на своя народ.

Един въпрос, по който съвременните автори не обичат много да говорят, е въпросът за прототипа и главния източник за *Историята* на Йордан – историческите съчинения на Касиодор и Аблавий. За съчиненията на Аблавий не се знае абсолютно нищо – освен, че са изчезнали, т.е. по всяка вероятност унищожени. За Касиодор²⁸ се знае малко повече, и то главно за неговата личност, но не и за също тъй изчезналата му – със сигурност унищожена! – история. Така от историческите извори узнаваме за неговата блестяща кариера по времето на бившия режим. Тя е изненадваща най-вече със светкавичната си бързина, независимо от неговите големи способности и блестящото му образование, макар и той да не принадлежал към най-тесния кръг представители на висшата интелигенция в Рим – гордите с произхода и със своето високопоставено положение «Romani di Roma». Баща му, произхождащ от род дал няколко поколения нотариуси, достигнал в своята кариера до поста управител на Сицилия; в качеството си на такъв успява да се присъедини към Теодорих (453-526) още преди сигурната му победа и по този начин се издига бързо в неговата готска държава, става управител на своята родна провинция Брутия и Лукания, между 501 и 507 е вече praefectus praetorii и след напускането на тази длъжност около 507 година – патриций и принадлежи към двора на Теодорих в Равена. Синът му, Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, след завършването на образованието си, още едва двадесетгодишен, държи при неизвестни за нас обстоятелства хвалебствена реч за Теодорих, с което си спечелва веднага бла-

госклонността на краля, става квестор и получава отначало за задача да пише подобни речи и да води изхождащата от кралската канцелария кореспонденция, обличайки я в свършен латински език; в 514 година получава титлата консул и задължението да съставя текущата хроника на събитията, която служба изпълнява до последните дни на Теодорих като официален хронист на кралството в духа на държавната политика. Резултат от тази му дейност е и неговата дванадесеттомна *Historia Gothorum* (История на готите), която след края на готската държава загубва своята актуалност или с други думи влиза в индекса на забранената литература. Въпреки, че след промяната на властта той веднага заминава за Константинопол и явно се опитва да се постави също както Йордан в услуга на новия режим, това не му се отдава, понеже минава за твърде много компрометиран с трудовете си в полза на бившия режим. А «преработката» на неговата история в духа на «новия режим» бива възложена на Йордан – независимо от очевидно слабата му квалификация на писател.

При изпълнението на тази непосилна задача Йордан допуска не само стилови и езикови грешки, резултат на недостатъчното му образование и дотогавашната му дейност на провинциален нотариус. Той обърква хронологията на много събития, смесва различни имена и събития, допуска значителни грешки при описанието на местоприбиваването на разни народи. Такива грешки и неточности той не допуска обаче за лица и събития, които лично познава. И най-малко може да бъде упрекнат, че не знаел името на своя народ и го пишел „погрешно“ „гети“ вместо „готи“. Или с други думи, че не умее да прави разлика между готи и германци, твърдейки, че в неговата родина готите по-рано се наричали гети и нямали нищо общо с германските племена. Той възприема изцяло произлизащата по всяка вероятност от неговия източник, *Историята* на Касиодор, теза за някакво преселение на родоначалниците на неговия народ. За такова преселение не ни съобщава обаче нито един античен автор и можем да допуснем, че то е измислено от Касиодор, в желанието му да обоснове с някаква мнима обща история

мимолетната връзка на народите, съставляващи временното образувание, известно под названието готска държава. И това преселение се е състояло, според Касиодор, още в най-древни митични времена, много преди Троянската война, с която завършва предисторията и започва историята. И данните, които Йордан възприема явно от Касиодор и ни представя за ранната история на неговия народ, народа на гетите, колкото те и да са объркани, в главните си точки се потвърждават или се съдържат в повече или по-малко легендарната история на балканските народи. Но не и на германците! Че всички тези народи са по-малко или повече свързани помежду си със своите езици и обичаи на огромната територия, заемаща цялото черноморско крайбрежие до Кавказ и Карпатите, Егейско море и Мала Азия, ние знаем много добре от останалите исторически извори. Също както знаем, че по тази територия не може да се говори за никакви германски племена „дошли от о-в Скандза“. Но и Йордан никъде не говори, че това са германски племена, а нарича тези племена със сборното понятие «гети», респ. «готи» или със съответните му подразделения «остроготи» и «везеготи», разбирайки под първите народите, населяващи по негово време Западна Европа, а под вторите – населението на Балканския полуостров. Но не и с никакви германски племена, които съвременните германски историци и филолози наричат «остготи» или «вестготи».

Йордан, знае много добре какво представляват «остроготите» и «везеготите» и че остроготите населяват Средна, а не Източна Европа, т.е. земите на запад от везеготите, а не обратно, както би трябвало да се очаква от названията остготи (т.е. източни готи) и вестготи (т.е. западни готи). А от превратното тълкуване на тези две думи произлиза също така вековното заблуждение, че хуните били дошли от Изтока – и то от най-далечния изток, чак на границата с Китай! И че както дошли, така си и отишли в средата на VI век. Изчезнали като дим, оставяйки след себе си няколко дузини фибули и конски амуниции! Също както и «готите-германци», изпълващи дотогава цяла Европа, но изчезнали безследно през VI век, за да отворят място за „идващите

след тях славяни“, „залели като море“ цяла Югоизточна Европа чак до Пелопонес и околностите на Цариград.

От този „остров Скандза“ – според Йордан „ковачница на народи или по-точно утроба, раждаща народите“²⁹ – били излезли и готите. Йордан дава дълъг списък от имена на племена и народи, населявали в миналото този остров, между които дори и т. нар. «остроготи» – за които на друго място в своята история съобщава, че се преселили от „втората си родина“, Северното черноморие, отсам Дунав и че така били наречени по името на своя вожд³⁰. Идеята, че от сегашната Норвегия водят началото си повечето европейски народи, е несъмнено примамлива и за съвременните норвежци – което оправдава щедрото участие на Норвежкото кралско посолство в България за финансирането на работната група, участваща в „интердисциплинарния проект на Балканската медийна академия“ и нейните публикации. Норвежките изследователи обаче съвсем не се показват готови да приемат тази идея. Те установяват, че почти всички изброени от Йордан племена, населявали някога „о-в Скандза“, са живеели наистина в Скандинавия, и то не толкова отдавна. Но за някакво тяхно изселване те не знаят нищо – тези племена съставляват основата на норвежкия народ и нямат нищо общо нито с «готите» на Йордан, нито с каквито и да било германски племена. А опитът на германските историци да поставят сред тях някакви «остготи», както тези германски историци преиначават името на вмъкнатото сред списъка на норвежките племена в текста на Йордан «готско» племе «остроготи», норвежките изследователи намират лишен от всяко основание, също както и твърдението им, че имената на норвежките племена съдържат корена «готи» – в действителност и при германските историци, също както при Йордан или неговия първообраз, заблуждението идва от старонорвежката дума *gote/goti*, означаваща коне, респ. конници. А колкото до списъка с имената на норвежките племена, той без съмнение почива както на сведения, каквито срещаме у Птолемей и Тацит, така също очевидно и на бележките на някой мореплавател, който си е отбелязал имената на населяващите запад-

ното крайбрежие на Скандинавия племена, както ги е чул, като допуска много грешки при записването им.

Въз основа на тези «исторически извори» австрийските и германските историци съчиняват своята «готско-германска история». Последният труд на тази тема е от почетния член на работната група, създадена за разработката на «Интердисциплинарния проект на Балканската медийна академия», проф. д-р Хервиг Волфрам, до неотдавна ръководил Института за австрийски исторически изследвания при Виенския университет. В неговата книга за «готите»³¹, са включени вече резултатите както на авторите от първата половина на XX век, на първо място трудовете на Лудвиг Шмит³², така и неговите собствени проучвания и тези на неговите сътрудници в Института за австрийски исторически изследвания – в изданията от Балканската медийна академия сборник е поместена кратка статия, като един вид резюме на тази книга. Наистина, силно впечатляващ е начинът, по който тук се манипулират сведенията на автентичните исторически извори, за да се приспособят в полза на една твърде спорна теза в «услуга» на германската историография! Цялата световна история не познава друг случай, при който в такива чудовищни размери да са се правили, и то напълно съзнателно, фалшификации и манипулации на ясни и недвусмислени в съдържанието си данни от трудовете на автори, като споменатите по-горе антични писатели, историци и географи, всеобщопризнати и уважавани заради коректността си от всички историци. Не по-малко впечатляващ е и начинът да се напише «история» против данните от археологическите изследвания и от писменните извори! И всичко това не излиза от името на някое частно лице, представляващо своите лични убеждения, а от името на един народ, дал огромен принос за цялата общочовешка култура и цивилизация. Преди половин век от историческите на една друга велика държава, дала не по-малък принос в съкровищницата на световната култура, беше направен опит да припишат на своята страна заслугата за изнамирането на азбуката и дори на хартията. Световната общественост отговори тогава на този опит с насмешка и подигравка. А и с въпроса: каква

полза може да има тази страна, като се кичи с чужди пера? Същият въпрос може да се постави днес и пред германските историци и техните поддържници в България, които не само приписват на своите прадеди мними заслуги за европейската култура, заети от нашата история, но и твърдят, че те са създали нашата култура и че тяхното присъствие по нашите земи действало като „етнообразуващ фактор“³³ – т.е., че на тях дължим дори създаването на нашата държава. Че такива твърдения не могат да служат за оправдание на някакви политически цели, днес никой не знае по-добре от германския народ. А този народ има достатъчно основания да се гордее с безбройните си приноси в световната култура, наука и техника – с чужди пера могат да се кичат само онези, които нямат какво друго да покажат.

За разлика от «германо-готската» история, историята на гетите още не е написана. За българските и румънските, но също така и за сръбските, руските, гръцките, турските и албанските историци, получили в наследство някои частици от огромната територия, на която е възникнала и се е развивала тяхната антична култура, това не е тема. Днес историците на всяка от тези съвременни държави са се вкопчили за своите дребни частици от цялото, като се стремят да докажат предимството на своето наследство пред наследството на съседите си. Основават се и процъвяват безброй институти за тракийски, дакийски, македонски (в Гърция!), илирийски и какви ли не още изследвания, най-често приключващи дейността си на границите на отделните държави – освен за да изкажат определени претенции върху чуждата територия, част от тяхната „историческа родина“, каквото правят най-често гръцките автори. И тогава идват при тях известни учени-чужденци, за да им кажат, че не друг, а прадедите на тези учени били създали тяхната култура, и че без присъствието на висококултурните европейци тя щяла да си остане варварска. Да им кажат, че въпреки тяхното тъй благотворно влияние, народите, живеещи днес по тези земи, още не са заслужили достойнството да се приравнят с европейската цивилизация.

Въпросът за същността на понятията «готи» и «гети» не е свързан само с придвижванията на населението в Югоизточна Европа – мними или действителни, – както и с участието или неучастието на германския елемент при тях. Това е един комплексен въпрос, засягащ основни моменти и събития от европейската история в края на античната епоха, подготвящи и обуславящи възникването на една нова култура и нова цивилизация на европейския континент, успоредно с разпространението на една нова религия, християнството. Но този комплексен въпрос е тясно свързан и с двигателите и носителите на промените, които ще изменят облика на Европа, за чийто етнически произход в научната литература се предлагат всевъзможни хипотези. В продължение на много десетилетия целият процес на развитие се разглеждаше едностранно – или от гледна точка на производствените отношения, или от гледна точка на борбите за надмощие между отделните държави при разпределението на наследството от римската империя след нейното разпадане, продължили чак до нашето съвремие. Същевременно всички тези разработки преследват без изключение дори до днес определени политически цели. И ако изясняването на въпроса за готите е свързано най-тясно с въпроса за германския национализъм във всичките му форми на проява още от втората половина на XIX век, не по-малка яснота изисква и въпросът за така наречените «славяни». Според историците и филолозите, те, също както «готите», внезапно се появяват в някакво привидно вакуумно пространство и за няколко десетилетия го изпълват и препълват. Ако за «готите» ние сме в правото си да се усъмним в тяхното тъй внезапно заселване в цяла Европа от единия ѝ край до другия, толкова повече имаме право да се усъмним и в едно такова повторение на това тъй невероятно събитие. Още повече, че и зад него се крие едно не по-малко разпространено, но и не по-малко опасно от великогерманския национализъм явление – панславизмът. Определени среди също още от средата на XIX век започват да инструментализират понятието «славяни» без да са в състояние да му дадат точно определение – защото в последвалите десетилетия няма да се изясни нито етимологията

на тази дума, нито нейното съдържание и обхват³⁴. И макар свързаното с това понятие политическо и наднационално движение да счита, че знае много добре какво означава то, на практика с него произлизат не по-малко недоразумения, отколкото с понятието «готи».

Великогерманската идея и панславизмът имат еднакъв произход и общи корени, като и двете идеи търсят обоснование и подкрепа в науката, манипулирана за съответната цел. Както в Австро-Унгария и Германия, така и в Русия науката се поставя в услуга на политиката, като панславизмът създава повода, рамките и формата за обединяване на «славянските» народи под единното ръководство на «Святая Русь». Както при великогерманската идея, така и при панславизма съществена роля трябва да играе идеята за приемственост: Русия като пряк наследник на Византийската империя и на православното християнство. Но за осъществяването на тази идея – също както за осъществяването на великогерманската идея – се явяват някои много съществени пречки и те могат да се отстранят само с манипулации на историята и с подправки на историческите извори и факти. Защото при по-внимателното проучване на изворните материали ще се окаже, че не е безспорен нито един от доводите, определящи на Русия ролята на ръководен културен и политически център на «славянството» – независимо от това какво трябва да се разбира под тази дума. И най-малко може да бъде оправдана идеята, че Русия е пряк наследник и продължител на древната антична култура, преминала направо и непосредствено от Византия в «Третия Рим».

Докато по отношение езика на «готите» филолозите предпочитат да мълчат поради липсата на каквито и да било сведения в историческите извори за «готския» език, както и на остатъци от него, освен неголям брой лични имена,³⁵ ги заставя дори да не изказват никакви предположения, за общия език на «славяните» на пръв поглед няма никакви основания за съмнение. Но само на пръв поглед. Защото внимателното проучване на лексическите паметници върху цялата населена от този привидно единен народ територия носи със себе си изненади, които обръщат наопъ-

ки всички създадени отнапред представи на изследователите. Това засяга на първо място личните имена и топонимите, но също така и голям брой други думи, както и някои особености в граматиката, запазили се у така наречените «славяни» в течение на хилядолетия и непотвърждаващи нито тяхната хомогенност, нито общото им историческо развитие. А когато лексическите изследвания започват да се допълват от резултатите на другите помощни науки – на първо място на етнографията, – картината до такава степен се усложнява и обърква, че изследователите губят почвата под краката си.

Ключов въпрос и за панславизма, както и за великогерманската идея, е въпросът за етническия състав на населението в Югоизточна Европа – какъв е неговият произход и какви са езиците, на които говори.

Именно въпросът, свързан с тезата за внезапното появяване на «готите» на мястото на изчезналото или унищожено без остатък местно население е от най-съществените в историографията на Югоизточна, но също така и на Средна и Западна Европа. Според тази теза – или миграционна теория, както тя се обозначава в историографията – през пети и шести век от нашата ера по-голямата част от европейската територия между Атлантическия океан, Урал, Кавказ, Средиземно и Балтийско море, включително нашите земи, ще се окаже плътно населена с някакви «готи», в помощ на които се явяват и други народи, като така наречените «авари» и „дошлите от Далечния изток хуни“, а най-после и „волжките българи-татари“. По какъв начин тези «чергарски» народи ще заместят уседналото от хилядолетия местно население и с какво ще се хранят след неговото изтребване, авторите на миграционната теория не се и замислят – да не забравяме, че според същите автори и при установяването властта на римската империя върху нашите земи местното население било отчасти унищожено и отчасти отведено от завоевателите като роби. А и това твърдение е противно на всякаква логика и не е съобразено с историческите извори, според които само няколко десетилетия след присъединяването ѝ към римската империя, Тракия се превръща в неин главен доставчик на зърнени храни.

Авторите на миграционната теория не се замислят и по какъв начин «чергарските» народи от края на света ще се доберат с всичкото си имане и добитък до Западна, Средна и Южна Европа (включително до нашите земи) при положение, че по това време Европа е вече сравнително гъсто населена и е достигнала до една по-висока степен на цивилизация, отколкото те могат да си представят³⁶. Но и всички тези «чергарски» народи също така внезапно ще изчезнат без да оставят каквито и да е следи след себе си, за да бъдат също заменени от „странстващи славянски племена“, дошли не от другаде, а от отдалечените на хиляди километри блатата в Задкарпатието – защото останалите «славянски» племена в Северна и Източна Европа ще си останат по местата. И откъде ще се вземат в най-рядко населената и днес благата част на Европа толкова милиони емигранти, които в течение на едно-две десетилетия изпълват цялата територия на Югоизточна и Средна Европа, като успяват междувременно да се превърнат от ловци и рибари в земледелци? При това придвижвания на такива маси от хора не забелязва нито един от съвременните летописци – историческите извори говорят само за нападения на групи със смесен етнически и племенен състав, много често с участието и на «славяни», но не и за „нашествие“ на славяни, както думата «нападение» обикновено се превежда от българските автори, които се мъчат да докажат тази недомислена теория с някои силно тенденциозни апокрифни разкази със съмнителен произход и с твърде ограничена доказателствена стойност. Противно на тях историческите извори са единодушни в твърденията си, че след нападенията всички нападатели се оттегляли или са били отблъсвани отвъд Дунав, като за някакво тяхно заселване не става и дума. Също така никакви исторически извори, колкото те и да са били манипулирани в следващите векове, не съобщават за промени в състава на населението. Някои средновековни автори, като Димитрий Хоматиян³⁷ и Филосторгий³⁸, отбелязват изрично, че новите заселници са бивши жители на нашите земи, прогонени в миналото от войските на Александър Македонски и от римляните. Когато тези извори – а те са предимно от гръцки автори – споменават за

някакво население в градовете, те наричат това население «ромейско», т.е. при него не става дума за основното население на страната, а явно за представители на властта или колонисти, каквито се заселват по нашите земи след завладяването им от римската империя, а по-късно отново се изселват от там. В този смисъл и българските владетели считат себе си за законни господари на земите, наследени от техните деди. Арабският историк Табари съобщава, че когато през 896 година византийците били разгромени и войската на цар Симеон I стигнала до стените на Цариград, „царят на славяните“ [Симеон] заявил пред дошлите с предложение за мир пратеници на Лъв VI: „Тази страна е царството на моите бащи и аз не ще се изтегля, докато един от двама ни не победи“³⁹. Цар Симеон I изтъква също и в писмото си до византийския император Роман Лакапин историческите права на своя народ върху земята, на която живее от хилядолетия⁴⁰.

Но и резултатите от археологическите изследвания не само че не могат да потвърдят миграционната теория, а напълно я опровергават⁴¹. Тези изследвания потвърждават, че при нападенията, извършвани над балканските градове, са участвали бойци от различни етноси, като сред загиналите не са открити следи от никакви жени и деца, които биха свидетелствували за преселване на някакъв народ. При това за участие на «славяни» в нападенията се споменава едва от втората половина на VI век, което пък от своя страна противоречи на сведенията за немалък брой исторически личности със «славянски» имена не само по нашите земи, но и далече на юг от тях, каквито срещаме много векове преди това. А и изследванията на «славянските» топоними в Гърция, Албания, Сърбия и България показват, че те са съществували много столетия, ако не и хилядолетия, по-рано – т.е., че трябва да са свързани с някакво население, живяло по тези места още в най-далечни времена, много преди идването на гърците, и чийто език е съдържал много думи, считани за «славянски». Най-курайозното в случая е, че тези «славянски» топоними в югозападната, но също в централната и северната част на Балканския полуостров, не дават никакви указания за народностното име на

«славяните», а твърде често са във връзка, по думите на прочут немски славист, с „племенното название на едно разположено по долното течение на река Дунав турко-татарско племе“⁴² – т.е. българите. Това обстоятелство е необяснимо за изследователите – а те са предимно руски и чешки слависти, – както необяснимо е и странното обстоятелство, че така нареченото «славянско» население в югозападната част на Балканския полуостров на север и изток от Далмация никога в миналото не е считало себе си нито за македонско, нито за славянско, а само за българско. Но и много от «славянските» топоними в целия този район, голяма част от който никога не е била включена в българската държава, не могат да се изговарят правилно нито от гърци, нито дори от други «славяни» – примери за това има твърде много, за да бъдат тук подробно изброени, те се срещат многократно във всяка околия, и то не само в югозападната част на Балканския полуостров: Българец, Търново, Кожани, Кръстен, Къпиново, Мръчко, Мъглен, Печани, Пищява, Трън, Дряново, Дъжница, Дървен, река Черна, Чернозем,⁴³. А също тъй необяснимо е, че голям брой такива топоними се срещаха – преди да бъдат преименувани от гърците след Балканската война – също и в някои много труднодостъпни и изолирани райони в Пелопонес и Централна Гърция, за които е трудно да се допусне, че са били заселени от «емигранти-славяни», познати като ловци и рибари. При това преди преименуването на «славянските» топоними, в тяхна близост не се срещат другоезични топоними, които биха показали наличието и на друг етнос, оставил там следи от своето съществуване.

Не по-вероятна е и теорията, според която по-голямата част от Балканския полуостров била обезлюдена след загиването на местното население от епидемии и вражески нападения. Авторите на тази теория не взимат предвид топографията на **Балканския** полуостров, която предлага на населението неограничени възможности да се укрива при каквато и да е опасност, включително смъртоносна епидемия, и след преминаването ѝ да се завърне по домовете си – каквото и да е останало от тях. А същото се отнася и за другите бедствия, с каквито са изпълнени

VI и VII век: земетресения, неурожаи, но и нападения на врагове, които не носят названието готи или славяни и за които летописите рядко споменават – а това вече излиза от тематичния кръг на този сборник. Във всеки случай, независимо от характера на бедствията, на които е било изложено местното население, за измирането му и за някакво обезлюдяване не може да става и дума.

Шишич, който е безусловен поддръжник на мигрантската теория, ни предлага една богата колекция цитати от антични и ранносредновековни автори, с които иска да покаже колко разпространено е било у тях «заблуждението», че гети и готи са едно и също нещо⁴⁴. Тъй като някои от посочените цитати излизат извън хронологическите граници, които акад. Дечев си е поставил в своето изследване за остатъците от тракийския език, те се явяват като негово продължение и в този смисъл са интересни за читателя. На тези твърдения в посочените цитати историографията не може да противопостави нито едно единствено свидетелство на съвременник, че готите са някакъв нов етнос, заселил се едва през последните векове и говорещ език различен от езика на отдавна познатото местно население. При това повечето цитати не са от трудовете на никакви компилатори на исторически съчинения, чиято терминология те автоматично възприемат или съзнателно «архаизират»⁴⁵, а от свидетели, контактуващи непосредствено с това население – и при него не става дума за жители на никакви далечни и екзотични страни, а за съседи, поддържащи непрекъснато в течение на много векове търговски и културни отношения с римската империя и с останалите европейски народи.

Въпреки тези съображения, мигрантската теза продължава да се подкрепя от повечето автори, за които по-убедителни са мненията на известни капацитети, отколкото логиката на фактите и на разума. От появявата ѝ преди повече от век и половина тя бива допълвана и утвърждавана до ден днешен от редица кабинетни учени, стоящи далече от практиката на теренните изследвания и още по-далече от обзора на помощните науки⁴⁶. Но нейната абсурдност и изкуствена конструираност, противоречащи явно на реалната действителност, не могат да не ни

наведат на мисълта, че тя се застъпва от някои нейни привърженици и от конюнктурни съображения, противно на техните лични възгледи.

Характерен пример за това ни дава една от най-важните публикации на академик Дечев, статията *Принос към трако-славянските езикови отношения*⁴⁷. Почти едновременно тя излиза на български и на немски език.⁴⁸ Ако и българският вариант да е труднодостъпен дори за нашия читател, немскоезичният вариант е отпечатан в най-разпространеното славистично научно списание, което се намира в оригинал или в репринт във всяка специализирана библиотека по света. В тази статия се разглеждат някои собствени имена, окончаващи на -порис, -рог, -рогус, според акад. Дечев „добили извънредно голямо разпространение в древна Тракия“, между които са и имената Пóрис, Poris и Porinis, а особено внимание заслужават Δαλή-порис Δαλέ-порис, които отговарят на славянското и по-точно чешкото лично име Dalibor/Dalebora/Dalabor, като притежават гръцки паралел в Τηλέμαχος с приблизителен буквален превод «далекобоен». Това дава основание на акад. Дечев да свърже също и имената Пóрис, Poris и Porinis със «славянските» Борис, Бориш, Бор и Борин. А всички тези имена произхождат от «славянските» ворѣ, врань и съответно от неговия индоевропейски корен. В двата варианта на статията – българския и немския – има малки, но многозначещи разлики: в немския липсва указанието за «индоевропейския корен» на «бора се». А в българския липсва бележката в края на статията: „Аз се придържам здраво към схващането, че траките първоначално били разделени от славяните и германците от индоиранците, респ. иранците и от келтоиталианците, респ. келтите, така че едва след като тези две народностни групи, респ. народи са напуснали това междинно положение, траките станали съседи на славяните и германците“. Излишно е да споменавам на българския читател, че тази бележка представлява компромис в чест на германските издатели на списанието, като според този компромис взаимни влияния между «славяни» и «траки» (каквото и да се разбира под тези понятия) ще бъдат възможни едва след VI-VII век сл. Хр. А туй обстоятелство не

може да обясни тъй тясната връзка между големия брой «славянски» и «тракийски» собствени имена, които намираме в най-старите писмени паметници като Илиадата, а и в митологичните легенди, записани през II в. пр. Хр. от Аполодор в неговата Митологическа библиотека, но почиващи на традициите на първоначалното население на Югоизточна Европа⁴⁹.

Че за акад. Дечев името Далибор е безспорно превод от гръцкото Телемах, той не се счита задължен да доказва – класическото образование у чехите още от най-ранното средновековие не подлежи на съмнение. И кой би могъл да допусне, че още преди да ползват кирилицата и латиницата чехите не са имали възможност да четат Илиадата и Одисеята на гръцки език и толкова да се вдъхновяват от тях, че да превеждат на своя език имената на техните герои! Но в Илиадата има още едно място, което акад. Дечев, като специалист по класическа литература и по тракийски език, не може да не познава, макар и да не го споменава. И в български превод това място гласи: „Зевс [...] извърна искрящите си очи назад, насочвайки ги в далечината към земята на коневъдците траки, на сражаващите се отблизо мизийци и на прочутите хипемолги, които се хранят с мляко, както и на абииите, най-справедливите от хората...“⁵⁰. От този откъс се вижда ясно към чия земя Зевс е отправил своя поглед – макар и някои автори с определени предпочитания да отричат каквато и да било връзка както на Омировите траки с Тракия, така и на Омировите мизийци с Мизия. А, че въпросните жители на тази земя, според Омир един вид специалисти в ръкопашната борба, се различават тъкмо по тази си особеност от далекобойците като Далибор, т.е. специалистите по хвърляне на копие и стрелба с лък, едва ли някой може да схване като важен белег, отличаващ двата етноса – «траките» и «славяните».

Както вече се спомена, акад. Дечев премълчава това място в своята статия – пък и то не е свързано непосредствено с нея. Непосредствено със статията му е свързан обаче един друг, много важен въпрос: Защо думата «Борис», както тя се произнася на български език и се пише с кирилица, в епиграфските паметници, където той намира транскрибирани с гръцката азбу-

ка следите от тракийския език, се предава навсякъде като πόρις, респ. πάρις?⁵¹ Едва ли има някой, който да знае причината за това обстоятелство по-добре, отколкото я е знаел акад. Дечев – след като не само е преподавал дълги години старогръцки език, но е и съавтор на излезлия още през 1938 и преиздаван след това многократно *Старогръцко-български речник*, който ползваха и още ползват четири поколения български специалисти. Това е и първото нещо, което научава българинът, започнал да учи новогръцки и старогръцки език или дошъл за първи път в Гърция, а именно, че в гръцкия език звукът «б» се предава с «π» или «μπ».

На това място не мога да не спомена нещо, което по време на моите пътувания в Солун през 1970-те и 1980-те години винаги ме е развеселявало: фирмата, която един находчив явно «славяноезичен грък» от Македония беше поставил на своя кундурджийски дукаан в солунската чаршия с надпис: «ΜΠΟΥΤΙΚ ΜΠΟΜΠΟ», т.е. «Boutique Бобо», за да бъде сигурен, че неговите мющерии ще могат да го изговорят правилно. *Nomen est omen!*

Разликата в произношението на името Борис и неговите производни у «траките» и у «славяните» акад. Дечев обяснява по един начин, с който солунският кундурджия, трудно би се съгласил, а именно „с изменението на съгласната «п» в «б» поради палатизацията на гласната «а» в «аи» респ. в «е»“. А това не ни дава основания да допуснем, че името «Πόρις» предавало съкратената форма на «Παρ-δόκας» или «Παρί-δόκας», а не представлява чисто и просто невярно транскрибиране на името «Борис» / «Бориш» с ограничените възможности на гръцката азбука, пригодена само за нуждите на гръцкия език. Също така честата употреба на частицата «бор» като представка или наставка при образуването на лични имена подкрепя твърдението на акад. Дечев, че тя не идва нито от корена «възръть», т.е. взимам, нито пък от «индогерманския» «bher» =нося – и двата трудно въобразими за обясняване смисъла на едно или друго лично име.

Със своята бележка в края на статията си, предназначена за чуждестранния читател, акад. Дечев иска да се презастрахова от евентуални обвинения, че нарушава всеобщоприетата от европейските историци и филолози конвенция, според която между

«тракийския» и «славянския» етноси връзка няма и не може да има. След като изследванията през последните години отричат местопребиваването на посочените от него народи сред автохтонното население на Балканския полуостров и южните, респ. югоизточните области на Централна Европа, наличието на често употребявани «славянски» думи и лични имена в «тракийския» език, и то още от най-ранната засвидетелствувана от писмените извори историческа епоха, също не ни дава никакви основания да приемем, че така наречените «славяни» и «траки» са два различни етноса, говорещи на разни езици, а не един етнос, проявяващ се в два твърде близки по своя физически тип варианта, чиито езици явно са наречия на един общ език.

За изясняването на въпроса за същността и етническите особености на първоначалното население на Югоизточна Европа, включително Северното, Източното и Южното Причерноморие, ние не разполагаме с по-автентични и по-точни данни от тези, които ни дава „бащата на историята“ Херодот⁵². Още в първата глава на своята книга той разграничава точно «нашите», т.е. древните гърци, или както той ги нарича елини, от «чуждите» или «другите», които са техни по-близки или по-далечни съседи. За северните съседи той дава едно общо име траки или скити⁵³, с което подчертава, че те представляват един общ етнос, без да свързва названията на отделни племена от тези съседи с тяхната народност, а с местата, в които живеят. Дословно той казва: „...[траките] носят много имена – всеки според областта си, но всички те се ползват от еднакви закони за всички неща...“⁵⁴. Независимо от това повечето изследователи се опитват да ги разчленят на много различни народи. А още в първата глава на книгата си Херодот обръща внимание на обстоятелството, че тези съседи, към които той отнася също финикийците, но и персите, са близки и солидарни помежду си, щом се засягат отношенията им с «нашите» – което съвсем не означава, че те не воюват понякога помежду си.

Както Херодот, така и останалите старогръцки автори не показват особен интерес към езика на своите съседи, но като

говорят за него, споменават само за **един** «варварски» език, при това в туй понятие те не влагат смисъла, който днес се придава на думата «варвар» или «варварски». Това понятие те извличат от езика (не езиците!) на чужденците, който им звучи като «бър-бър» – същото понятие се е запазило и в нашия съвременен език като «бърборя», и то с твърде характерната за нашия език «носовка»: «ъ» / «ж». За Херодот (I,57) и езикът на пеласгите, т.е. на завареното от гърците местно население, е «варварският», а не някой от варварските, както би се изразил, ако считаше, че съседите говорили на различаващи се помежду си езици.⁵⁵ На същото място той обръща внимание и на факта, че особено в Атика завареното население не се е приспособило напълно към новозаселилите се елини, а пази още много следи от своите обичаи и от своя език. Толкова повече следи от своя старинен език и от обичаите си пази останалото население на Балканския полуостров – но също и на Мала Азия, където старогръцкото влияние не навлиза навътре в страната и остава само по егейското крайбрежие, както и в градовете-колонии по западното и северното черноморско крайбрежие.

* * *

Както Г. Ценов, така и С. Лесной пристъпват към въпроса за автентичността на съхранявания в Упсала ръкопис, известен под името *Codex argenteus* (Сребърен кодекс) и съдържащ така наречената «Готска Библия на Вулфила», само от гледна точка на историята и филологията – при това обаче последният не се задоволява само с изказаните съмнения от страна на главния изследовател на ръкописа относно произхода му и езиковите особености на текста, но прави също и твърде ценно изследване за връзките на този писмен паметник с други писмени паметници главно от VI век, отдавани на лангобардите и съхранявани понастоящем във Волфенбютел, Милано, Неапол и манастира Бобио. Въз основа на езиковите особености на ръкописа в Упсала С. Лесной доказва, че те го свързват непосредствено с езиковите особености на тези лангобардски паметници от VI век, т.е. с определени северогермански наречия от тази епоха, а не с ня-

какво имагинерно източногерманско «готско» наречие от IV век, от което не се е запазил никакъв друг писмен паметник – а и не е могъл да се запази по простата причина, че такова наречие поне по нашите земи никога не е съществувало и не е могло да съществува.

Днес ние вече знаем с положителност, че «*Готската Библия на Улфила*» е просто фалшификат.⁵⁶ Но също така знаем и че «готската азбука на Вулфила» е изглеждала по-различно от азбуката, с която е бил написан *Codex argenteus* – явно измислена от високообразования фалшификатор от XVII век въз основа на известни лангобардски ръкописи, писани с гръцки и латински букви. А че наречието, на което е написан текстът, е близко до ломбардското, доказва С. Лесной в студията си – именно това германско наречие трябва да е познавал добре и авторът-фалшификатор, без да може да си представи, че със своя труд ще създаде нов клон в германистиката, застъпван в редица университети, та дори и в нашата столица. Но това, което нито Г. Ценов, нито С. Лесной, са забелязали при всичката си висока ерудиция и критично отношение към изворите, е една малка, но многозначителна подробност: в единствения автентичен извор за дейността на «готския» просветител, духовен отец и преводач, а именно *Църковната история* на Филосторг, се казва, че името му не е Улфила (и още по-малко «Вулфила», както го «превеждат» германските учени, в желанието си да го изкарат германец!), а е Урфила (Οὐρφίλας)⁵⁷ – или дори още по-вероятно Урфил, – и произхожда от Кападокия, където до IV век още не е стъпил нито един германски турист, а основното население се е състояло от същия етнос, който е населявал и нашите земи. Но в този откъс от междувременно унищожената история на Филосторг, запазен само в бележките на патриарх Фотий от IX век, се казва изрично че Урфил(а) превел на езика на своите сънародници **цялата Библия**, с изключение на четирите книги «*Царства*» – а *Codex argenteus* съдържа само **непълния текст от Новия Завет** и никакви части от Стария Завет. И както е известно на повечето слависти, запознати с историята на «църковно-славянския» превод на Библията, за който се знае, че е извършен от светите

брата Кирил и Методий, той не е съдържал именно четирите книги «Царства», преведени и добавени към Библията по всяка вероятност в Преслав в края на IX век.

И още една съвсем немаловажна подробност: Въз основа на едно писмено свидетелство от добре известния и високообразован църковен учител от IV век, блажени Йероним, преводач на Библията на латински език, ние знаем как е изглеждала азбуката, с която си е служил Урфил(а), а това е глаголицата, която сам той, св. Йероним, е разпространявал сред далматинските християни, и с която те продължават да си служат чак до късното средновековие. На тази тема е посветена студията *Aethicus philosophus cosmographus*, от д-р Божидар Пейчев, поместена с малки съкращения и в настоящия сборник. На нея и на резултатите от неговите изследвания трябва да се спрем тук по-подробно.

В 1852 година френският литературен историк Арманд д'Аве-зак публикува един неизвестен – или по-скоро забравен – ръкопис на св. Йероним (~347–419/420), преводача на Библията на латински език. Тази публикация,⁵⁸ предаваща част от текста на един философски трактат от дотогава непознатия за науката автор Етикос Истрос в латински превод на прочутия средновековен учен и църковен учител дава повод за нескончаеми дискусии, продължили без прекъсване през последвалите 150 години, при които редица автори правят всичко възможно да оспорят автентичността на Етикос – или поне неговата народност, но и времето, когато е живял и писал трактата си. Едновременно с появяването на първите критични бележки за автора и неговия труд, още на следващата година излизат в Лайпциг две издания с пълния текст на трактата по най-ранния стигнал до нас Лайпцигски препис, заедно с факсимиле от последната му страница, подготвени за печат и с коментarii на известния немски изследовател Хайнрих Вутке (1818-1876).⁵⁹ Именно тази страница документира фактите, оказали се тъй неприемливи за мнозина представители на европейката научна мисъл, които до последно време все още продължават да оспорват тяхната вярност. А на нея, последната страница от превода на св. Йероним, са отбелязани не само данните за автора на трактата, Етикос Истрос,⁶⁰ според

думите му „произлизащ от благороден скитски род“ (*natione Schitica nobile prosapia parentum*), но също така и сведенията на св. Йероним, че този автор, живял през IV век в Мала Скития, т.е. днешна Добруджа, е написал труда си на своя език и с писмени знаци от една азбука, която на тази страница е предадена изцяло – а тя, както читателят ще може сам да забележи, не е нищо друго, освен така наречената «глаголица». И св. Йероним не само се застъпва с целия си авторитет за нейното узаконяване при употребата на богослужебните книги, но и я разпространява в родината си, Далмация, където тя продължава да се използва чак до късното средновековие – заедно с преданието, че нейният разпространител, св. Йероним, дори я бил създал.

Намирам за излишно да обръщам внимание на читателя колко тази тема е деликатна и несъвместима с представите не само на чуждите автори, но и на българските изследователи, от които до сега единствен д-р Божидар Пейчев (*1942), понастоящем в Гьотинген, е имал смелостта да се занимава с нея и още в 1979 година, преди да се пресели в Германия, публикувал за нея студия в българския научен печат.⁶¹ А обстоятелството, че през последвалите 25 години тя се премълчава напълно от българската научна критика, говори достатъчно ясно, колко трудно може да се помести сред шаблонните норми на нашата историография.

Още в началото на студията си д-р Пейчев обръща внимание на една важна подробност, незабелязана от останалите автори, а именно, че въпросът за Етикос Истрос, и то във връзка с ранната история на българския народ и с неговия произход, е поставен почти сто години преди д'Авезак и Вутке от известния високо ерудиран българо-хърватски учен от XVIII век професор Франц Ксавер Иван де Пеячевич (1707-1781),⁶² който „един век по-рано от западноевропейските учени правилно е схванал действителната връзка между месторождението на Етикус сред най-североизточната част на Балканския полуостров и произтичащите от това негови интереси към свързаните с тази територия етнически общности“. А това е, което свързва тази студия с една от основните теми на този сборник: културната традиция на

етническите общности, населявали непрекъснато в течение на много хилядолетия Югоизточна Европа.

Д-р Пейчев представя в своята студия изчерпателно дискусията в европейския научен печат, възникнала във връзка с трактата на Етикос Истрос и с неговата личност още от средата на XIX век, както и манипулациите, които повечето от изследователите правят с името, произхода и месторождението му, омаловажавайки и пренебрегвайки сведенията, които дава неговият всеобщоуважаван съвременник – един от първите християнски учени, св. Йероним. А съвременният германски историк, Хайнц Льове (Heinz Löwe, 1913-1990), чиято публикация⁶³ служи за отправна точка при студията на Пейчев, позовавайки се на *Historia Brittonum* (VII век), според която „скитите са скоти“⁶⁴, т. е. шотландци, отнася родения в Истрос Етикус чак в Британия и дори го идентифицира с някакъв ирландец от VIII век на име Етих (Etich).

В студията си д-р Пейчев анализира внимателно доводите за и против идентификацията на Етикос Истрос, като посочва несъвместимостта на опитите личността на този автор да бъде отречена или националността и произходът му да бъдат манипулирани и пренесени далече на запад, в Шотландия и Ирландия, само и само за да не се признае, че той произхожда от нашите земи и че е свързан с културата на Югоизточна Европа. Така критиците на Етикос от една страна приемат разпространението на глаголицата през IV-V век от Йероним и никой от тях не поставя под съмнение нейната идентичност с азбуката, изобразена в Лайпцигския препис от превода на трактата, а от друга страна твърдят, че тази азбука била съставена през VIII век във венетско-истрийската област въз основа на северноиталианската писмена традиция и оттам пренесена сред славяните. Пейчев правилно отбелязва в студията си, че само това противоречие е достатъчно да направи тезата на Льове неприемлива. Но той дава и други важни аргументи в защита на връзката Етикос-Йероним, която е главното доказателство за написването на трактата му през IV век и то в неговата родина, Добруджа, а не в Ирландия или в Средна Европа. На първо място между тези аргументи е трудът на още един

средновековен писател и учен, ползващ се с не по-малък авторитет от св. Йероним – Храбан Мавър (Hrabanus Maurus, 780-856), *De inventione litterarum* (За изобретяването на буквите).⁶⁵ В този свой труд, публикуван в годината на смъртта му, 856,⁶⁶ бележитият учен пише: „След еврейската, гръцката и латинската азбука била изнамерена от философа и космограф Еतिकос, родом скит от благородно потекло, азбука, която достопочтеният презвитер Йероним непрестанно разпространявал в свой вариант чак до родината на самия Храбан, понеже възжелал да увеличи известността на тия букви с мощта на своята ученост и трудолюбие“.⁶⁷

Наистина, за непредубедения читател е трудно да проумее, как такива аргументи, като сведенията на св. Йероним и Храбан Мавър може не само да се омаловажават, а дори да се отричат, и то без да им бъдат противопоставени убедителни опровержения. Защото манипулациите върху личността на Еतिकос продължават и през двете десетилетия, последвали излизането на студията на Пейчев, когато на сцената се появява и придобилият напоследък печална известност в България австрийски славист проф. Ото Кронщайнер, който, като застава зад Лъове, от своя страна разпространява тезата си за „покръстителя на моравските славяни и създател на глаголицата, ирландец Вергил“.⁶⁸

Следвайки последователно в дискусията си с опонентите на Еतिकос законите на логиката, Пейчев стига до един особено важен въпрос – който ще се окаже и един от най-костеливите орехи за читателите на студията му. А това е въпросът, или по-скоро комплексът от въпроси, свързани с произведението на старобългарската литература, известно под названието *О писменехъ Чръноризца Храбра* (За буквите на/от Черноризец Храбър). И тук ние отново навлизаме в една от областите на науката, където се преливат границите на отделните специалности, застъпвани от филологията, респ. старобългаристиката, средновековната история и философията, но също така – при това съвсем не на последно място – и от православното богословие. И този комплекс от въпроси може да се реши само съвместно от всички тези изброени

отрасли от науката – или с други думи, за неговото решаване не трябва да отсъства нито един от тях.

Трудно може да се каже, че трактатът *О писменехъ Чръноризца Храбра* е пренебрегван досега от науката. В IV том на отпечатаната неотдавна Кирило-Методиевска енциклопедия⁶⁹ литературата по този въпрос е дадена на шест колони и толкова много съчинения са посветени само на малцина от старобългарските книжовници, оставили несравнимо по-голямо литературно наследство – но сред тези шест колони читателят няма да открие студията на Божидар Пейчев. А и въпреки огромния брой публикации за «Черноризец Храбър» и досега остава неизяснено от науката какво трябва да се разбира под това име. Че това е името на автора на трактата, знаят у нас и децата, които виждат изображението му всяка година на огромни плакати, излагани на празника на св. Кирил и Методий – за разлика от специалистите-филолози и историци, които от два века спорят какво се крие зад това име. Някои смятат, че то е псевдоним⁷⁰, зад който трябва да се търси някой от книжовниците в Първото българско царство и даже искат да видят в него не друго, а самия цар Симеон I, който, както е известно на всеки български читател, „пишеше книги, за да си почива“. Други, след като намират немалко общи стилови и езикови особености с трудовете на Йоан Екзарх, смятат, че той е автор на този трактат⁷¹ – макар и да не могат да обяснят защо е трябвало да пише под псевдоним, което само по себе си би било без прецедент не само в българската литература през средновековието.⁷² А Пейчев предлага ново четене на прочутия, ако и все още неразбран трактат и доказва по всички правила на логиката, че понятието «Черноризец Храбър» не се отнася до името на автора на трактата – което би било също прецедент в средновековната литература, където няма нито един случай името на автора да е отбелязано в заглавието. Според Пейчев, в това понятие трябва да се разбира български превод на името *Maugus Hraban*: *Maugus* = чернец, черноризец, а *Hraban* е погрешно разчетено от средновековния копист и смесено с името Храбър.⁷³ Заглавието *О писменехъ* представлява пък български превод от заглавието на съчинението на Храбан *De inventione linguarum* – или *De inventione litterarum*, т.е. *За изнамирането на буквите (О писменехъ)*, както то е

предадено в повечето негови ръкописи; а по съдържанието си *О писменеѹхъ* представлява полемика срещу Мавър Храбан.

Името на автора на това произведение на българската средновековна литература остава и досега неизяснено от европейската славистика – но не по-ясен е също поводът за написването му, и самото негово съдържание. Несъмнено е само, че до нас не е стигнал целият текст на това съчинение, а липсва както неговото начало, така и неговият край. Но и самото обстоятелство, че то е запазено в този си вид, без начало и край, в близо 120 ръкописа, включително преработките, всички изхождащи от една нестигнала до нас основна редакция,⁷⁴ поставя въпроса защо тъкмо началото и краят на този трактат не са запазени, след като той явно се е радвал на немалка популярност след XIV век, а дори и по всяка вероятност преди това? И доколко автентичен е стигналият до нас текст на трактата – а ние не познаваме дори протографа на многобройните преписи и известни на нас разночетения между текста на най-стария запазен препис, Лаврентиевският (XIV в.), и някои негови по-късни преписи, предаващи очевидно поточно общия първообраз, показват, че още този протограф е бил съответно преработен и най-вероятно значително съкратен.

Всичко това ни навежда към мисълта, че и при този паметник на старата българска литература са правени впоследствие някои важни манипулации с определена цел. Но какво е трябвало да се манипулира? Или пък да се съкращава? Защото от една страна е ясно, че така, както сега се чете първото изречение на това съчинение, то не отговаря на истината – понеже «славяните», т.е. народът, който авторът на трактата разбира под това название, не само са чели и гадаели с „черти и резки“ (*чрътамн ѿ рѣзамн*), но са ползвали от много векове в превод на техния език и написана с глаголическата азбука цялата литература, необходима за извършване на християнското богослужение заедно със Стария Завет, преведен дори преди той да се преведе на латински език. А това не може да не е било известно на особено начетения и компетентен по въпросите за буквите на различните писмености автор. От друга страна, за всички изследователи е несъмнено, че този трактат е дискуссионен принос – но срещу чие становище и

против чия теза? Внимателният прочит на трактата показва, че това не е само тезата на «триезичниците», т.е. тезата, че Божието слово може да се предава само на три езика – еврейски, гръцки и латински. Поне половин век преди да се появи съчинението *О писменехъ* дори най-големият противник на славянската писменост, римокатолическата църква в лицето на папа Адриан II, благославя и одобрява написаните на «славянски» език книги за църковна употреба. Но този противник не може да бъде и цариградската патриаршия, след като в редактираната от нея версия от житието на Кирил и Методий се твърди, че двамата славянски равноапостоли са действали при разпространението на «славянската» писменост и въвеждането ѝ в богослужението с нейно съгласие и дори по нейна инициатива.

Д-р Пейчев се опитва да изясни със студията си този въпрос – но го изяснява само отчасти. Защото и след като той открива името на опонента и съчинението му, дало повод на неизвестния за нас автор на трактата *О писменехъ* да напише своя дискуссионен принос, много от въпросите, свързани с този комплекс, остават все още нерешени – а между тях и въпросът: има ли още някакъв друг скрит мотив за написването на този трактат, защото при внимателното му четене се вижда, че дори съчинението на Храбан Мавър е второстепенен повод, макар и да се съдържа в заглавието. За решаването на тези въпроси ни е нужен целият текст на този трактат, а разборът на стигналия до нас фрагмент ни показва, че тъкмо текстът, съдържащ главния повод за написването му, е бил най-старателно отстранен при редактирането на преписите от това съчинение и днес е повече от сигурно, че той не може да се открие или реконструира. Или с други думи дори споменаването му е трябвало да се избегне. Ако някой от изследователите и да е забелязал тази подробност, той трябва да е намерил за най-добре да си замълчи – а че всички останали дори не се догаждат за нея, личи от усърдието, с което повечето от тях издирват доказателства, че този трактат първоначално е написан с глаголица. Приносът на д-р Пейчев за неговото разбиране е много голям и не трябва по никакъв начин да се умаловажи: той пръв попада на една твърде важна следа – но тази следа ни отвежда дори още по-далече, от-

колкото той е могъл да предполага при написването на своята студия. И нито той, нито другите изследователи са могли тогава, преди 25 години, да решат някои от неразрешените въпроси, защото едва през следващите десетилетия ще се появят изследвания, които ще започнат да хвърлят светлина върху много дотогава неизяснени обстоятелства във връзка с историческата обстановка, създадена преди т. нар. «Моравска мисия» на Кирил и Методий и с въвеждането на кирилицата.

* * *

Макар и в историографията многократно да са изказвани съмнения за достоверността на възприетата в науката локализация за дейността на Кирил и Методий във «Великоморавия»⁷⁵, едва докладът на австрийския славист Херберт Шелезникер пред големия международен симпозиум в Регенсбург през 1985 година, посветен на 1100-годишнината от смъртта на Методий,⁷⁶ отваря широка дискусия по този въпрос.⁷⁷ След внимателен преглед на историческите извори, но и въз основа на археологическите изследвания през последните десетилетия, сред изследователите се налага убеждението, че мисията на славянските просветители не се е състояла между населението на днешна Чехия и Словакия, а в Българска Моравия, чийто духовен център е Сирмиум /Срем, днешна Сремска Митровица в Сърбия. Този град, присъединен в средата на IX век към българската държава, е през първите столетия на нашата ера столица на префектурата Източен Илирик, обхващаща римските провинции по цялата територия на Балканския полуостров без неговата най-източна част с черноморското крайбрежие. Още от средата на първи век той е седалище на епископ – св. Андроник, един от 70-те апостоли – покъсно на архиепископ, а папа Адриан II ръкополага Методий именно на неговата „овдовяла“ катедра. Всички тези обстоятелства налагат нова преоценка на събитията, свързани не само с обявяването на християнството за държавна религия в българската държава, със създаването на новата азбука, кирилицата, и с превода на църковната литература на езика на населението на тази държава, но също и с въвеждането на християнството и неговото разпространение през първите векове на нашата ера.

Тъй като Моравската мисия на Кирил и Методий има много дълга предистория, би било погрешно да се започне с нея, без да се познават предшестващите я с много векове, но свързани най-тясно с нея събития. И тези събития започват действително със самото начало на християнството в Европа – с първата мисия и с първото пътуване на апостол Павел в нашия континент, за което разполагаме с повече или по-малко сигурните данни във възприетия от източната и западната църкви като каноничен, основен и сигурен извор разказ за историята на ранното християнство в *Деянията на апостолите* и също така стоящите над всяко съмнение за автентичността си *Послания на апостолите*, с които е завършвал Новият Завет, преди да бъде добавено към него *Откровението на Йоан Богослов*.

В текста на *Деянията на апостолите*, но и в *Посланията на апостол Павел до римляните и до филипяните*, се съдържат някои подробности, които не съвпадат с възприетата от гръцката и римската църкви тяхна интерпретация. Нещо повече: те представят началото на християнството в Европа по съвсем различен начин, отколкото е прието и от източната, и от западната църкви – колкото двете и да имат различия помежду си, по отношение на въпросните събития те показват пълно единомислие и това засяга невярната интерпретация на фактите и манипулацията на истината.

Според разказа в *Деянията на апостолите* (16,9-40), пред апостол Павел се явява като видение един „мъж-македонец“, който го моли: „Ела в Македония и ни помогни!“ Павел разбира, че Господ му повелява да проповядва там Евангелието и още на следващата сутрин се отправя заедно с апостол *Сила* за Македония – тук обръщам внимание на читателя върху името на апостола, придружавал Павел по време на неговите пътувания в югоизточна Европа; нека той да си припомни какво беше казано по-горе за имената при местното първоначално население на Евразия; от това име можем да съдим, че Павел, който по бащина линия е грък и естествено знаел гръцки език, е взел със себе си за придружител човек именно от това местно евразийско население, за да използва неговите езикови познания в земите, където не се говори гръцки. Двамата се качват на кораб, след

един ден те са на о-в Самотраки, а на следващия ден пристигат в пристанищния град Неаполис (днес Кавала). От там двамата отиват във Филипи, „първия град на Македония – римска колония“. Събитията, последвали пристигането на двамата в града са описани подробно в разказа от *Деянията на апостолите*. Те са свързани с първата проповед, която в следващия съботен ден апостол Павел изнася пред събралото се множество жени „при реката“. Там той покръства една от тях на име Лидия, с което поставя началото на първата християнска община в Европа. Там произлиза също и първият конфликт на апостолите с местните власти: господарите на една обсебена от зъл дух робиня, когото Павел прогонва, отиват в „седалището на княза на пазарния площад“ и го наклеветват пред местните началници (в гръцкия оригинал те са наречени „στρατηγοί“, а българският превод им дава названието „воеводи“), като казват, че Павел и придружаваният го Сила бунтуват народа. В резултат на това двамата са арестувани, на Павел бива нанесен публично побой, след което него и Сила хвърлят в тъмницата. През нощта става земетресение, от което вратите на тъмницата се разтварят и оковите на затворниците падат. Тъмничарят е силно впечатлен от това и иска да бъде покръстен заедно със семейството си. На сутринта, уплашени от произлезлите събития и от това, че Павел и Сила са римски граждани и следователно не могат да бъдат съдени от тях, началниците идват в тъмницата да се извинят пред Павел и Сила и ги извеждат от града.

За верността на разказа за първото пътуване на апостол Павел в Европа, както и за неговото изпълнение на задачата, която му е поставена, а именно да посети страната на македонците и да помогне на нейния народ, като му предаде благата вест на Христовото учение, ние нямаме никакво основание за съмнение. По-късно, в своето *Послание до римляните* (15,19), Павел изрично потвърждава изпълнението на тази своя задача с думите, че „предал учението на Христос чак до Илирик“. Съмнение предизвиква само интерпретацията на този разказ, тъй както тя е възприета и установена от традицията на римокатолическата и на гръцката православна църква. Според тази традиция пътува-

нето на апостолите Павел и Сила е до малкия и незначителен град Филипи, отстоящ само на 15 клм от Неапол (дн. Кавала). Противоречие между разказа и неговото тълкувание има още в първото изречение, в което се казва, че Филипи бил „първият град (прото πόλις) на Македония – римска колония“ – а това не е вярно, защото първият град или столицата на Македония е Филипопол, а Филипи не е и първият град, посетен от апостол Павел в Европа, защото този град е Неапол/Кавала. Ако туй противоречие и да е забелязано от някои историци⁷⁸, които го изтъкват по-скоро като преувеличение на значението на града във връзка с мисията на апостол Павел, другите обстоятелства, свързани с това и със следващото негово пътуване до този град, както и противоречията, които те предизвикват, остават незабелязани – или само умишлено премълчани! – от изследователите. А туй са институциите на римската администрация – седалището на княза (ῥρχοντας), съдилището и затворът, каквито не е имало в малкото градче Филипи⁷⁹, – но преди всичко реката, спомената в разказа, която играе важна роля при първото и второто пътуване на апостол Павел (гл. 20,6). При първото си пътуване Павел и Сила отиват в съботния ден „при реката край града“, като се надяват да намерят там юдейски молитвен дом; там срещат жената на име Лидия, която е и първата, възприела от апостол Павел на европейска земя светото кръщение – тук не трябва да забравяме за значението, което християнската традиция отдава на първенството, съдържащо се в титлите „*първо*-мъченик“, „*първо*апостол“ или „*първо*звани“. Тази жена, заедно със семейството на тъмничаря стават членове на *първата* християнска община в европейския континент. Но реката играе важна роля и при второто пътуване на апостол Павел в Македония. Когато той научава, че юдеите искат да го убият по време на пътуването му за Троя, той се отказва да замине по море и избира значително по-дългия **речен** път през Македония, качва се във Филипи на кораб и **отплува** за Троя, където пристига **след петдневно пътуване**. Всичко това се съобщава в разказа за *Деянията на апостолите* просто и ясно. Само че при Филипи няма – а не е имало и в миналото – никаква река, която между-

временно да е пресъхнала! През цялата античност и чак до средновековието на Балканския полуостров има само две плавателни реки – Дунав и Марица (гр. Εῤρος, бълг. Хебър), от чието име произлиза и гръцкото название на нашия континент. И както е известно, на тази река се е намирал именно главният град на Македония, Филипопол – или по български език Пловдив. И от този град се е пътувало по реката **пет дни** до Троя – колкото време е било нужно и на апостол Павел за завръщането му. Тук трябва да се отбележи още едно важно обстоятелство: първото сведение за българското име на този град, което намираме при това в български исторически извор, е кратката приписка в така наречения *«Христинополски апостол»* от първата половина на XII век, части от който се съхраняват в Лвов и Киев и който е препис от значително по-стар ръкопис, съдържащ също глаголически букви⁸⁰. И в приписката това име на града, предадено като *Плѣп’дивъ*, се свързва с посещението на апостол Павел в него: „Аплъ мноꙑъ печали приимъ въ Вѣри и въ Плѣп’дивѣ Македонскѣмъ“⁸¹. Което означава, че българският народ е пазил още през XII век, повече от хиляда години, спомени за посещението на апостол Павел – и то въпреки всички манипулации, свързани с предаването на разказа за пътуването му в нашите земи. И не само с пътуването – името на българския град, в който апостол Павел основава първата християнска община и първия епископски престол в Европа, е било заличено по волята на гръцката и римокатолическата църква и заместено с името на малкото гръцко градче Филипи. Заличени са били също така и сведенията за основаната от апостол Павел църковна организация в Илирик – макар да откриваме в историческите извори дори имената на епископи, светителствували още преди средата на първото столетие. Между тях е св. Ерм (Hermas) – както св. Андроник един от 70-те апостоли – първи епископ на Филипопол, ръкоположен от апостол Павел явно още при първото му пътуване. А в своето *Послание до римляните*, написано не по-късно от 52 година сл. Хр., апостол Павел изпраща поздрави и до него (16,23).

Причини за тези манипулации с историята на християнството има много – достатъчно много, за да ги оправдаят, като тук, по-

вече от където и да било, е приложима известната максима, установена от църковната институция: „целта оправдава средствата“ – а за изясняването на същинската цел за тези манипулации трябва да се знаят редица подробности, засягащи историята на християнството в нашите земи от самото му начало. Но колкото тази история и да е манипулирана, в изворите се срещат все още много данни за силното разпространение на християнството по нашите земи и за оживената духовна дейност на християнските общини в централната част на Балканския полуостров чак до Дунав, а на запад до Бавария и Австрия.⁸² Жертви на гоненията на римската власт през III и началото на IV век стават голям брой християни от местното население главно в североизточната част на Балканския полуостров, обявени от църквата още непосредствено след нейното консолидиране през IV век за мъченици. Тези гонения заставят голяма част от местното християнско население да потърси убежище отвъд Дунав, където то трайно се установява, но след признаването на християнството за държавна религия в римската империя в средата на IV век, с позволение на властите се завръща отново по родните си места – гоненията на християни в нашите земи, изселването на местното население и завръщането му в родината са обстойно документираны от историческите извори⁸³.

Както вече беше споменато, античните автори посочват многократно, че това местно население, което те наричат със сборните понятия «траки», «гети» и «скити» или с имената на някои отделни племена или племенни групи като «трибали» и «беси» (респективно «визи» или «мизи»), няколкократно търси спасение от вражески нападения отвъд Дунав. Това става и при похода на Дарий (V в. пр. Хр.), и при похода на Александър Македонски (IV в. пр. Хр.), и при многобройните походи на Рим през I и II век сл. Хр. В повечето случаи след преминаването на опасността то се връща обратно в родината си. За разлика от Дарий и Александър Македонски обаче, които след походите се оттеглят и местното население има скоро възможност да се завърне оттам Дунав, римските завоеватели се установяват в земята на траките (или гетите), голяма част от които остават отвъд

Дунав в земите на сродните им по произход даки, населяващи областта между Карпатите и Дунав на запад до Тиса. Към тези изселници се прибавят през втората половина на III и началото на IV век също и християните, потърсили спасение от гоненията срещу тях, за които античните автори твърдят, че произхождат от местното балканско население⁸⁴.

Никой античен автор не твърди, че в земята на траките, респ. гетите или сарматите, през първите столетия на новата ера се е говорило на гръцки език.⁸⁵ След като този народ се християнизира подобно на сирийците и арменците още през първия век на нашата ера, ние нямаме никакви основания да допуснем, че при него богослужението се е извършвало на гръцки език – този език никога не е бил и официален език на римската администрация по времето, когато централната и северната част на Балканския полуостров се включват в римската империя, а по време на римското владичество езикът на администрацията е латинският. От историческите извори научаваме, че същият този народ, който по-рано се наричал «гети», а от II в. сл. Хр. е известен под названието «готи», имал духовен учител и епископ на име Урфил(а), който го връща отново в родината му на юг от Дунав и превежда на **неговия език** Библията.

А кой е **неговият език**?

Ако читателят е проследил до тук внимателно написаното по въпросите за етническия състав и за езика на местното коренно население в Югоизточна Европа, би трябвало сам да стигне до отговора на този въпрос – колкото този въпрос и да е бил манипулиран досега. А една от поредните манипулации за него е и идентифицирането на това местно население с някакви мними германски племена, наречени «готи» и преселили се през IV век на Балканския полуостров – в действителност това са изселените се по-рано от земята си «гети», които от IV век нататък започват да се завръщат в родината си. И тяхен християнски духовен учител и епископ е бил роденият в Кападокия и произхождащ от същото местно евразийско население Урфил(а) – така името му се предава от единствения автентичен истори-

чески извор за него, *Църковната история* от неговия съмишленик и сънародник Филосторг. Същият автор споменава и че това население напуснало по-рано родината си поради гонения на християни, а след това, водено от Урфил(а), се завърнало по родните си места. А споменава и че този духовен учител на местното население превел Библията на **неговия** език.

И така: кой е този Урфил(а) и на какъв език е била преведена от него Библията? И с каква азбука?

Сред германците не е запазен спомен нито за някакво тяхно ранно покръстване, нито за тяхна собствена писменост – поне до XVII век, когато Хабсбургите решават да търсят някакви «исторически» данни за ранното покръстване на техния народ и понеже не намират такива, сами си ги създават с т. нар. «Сребърен кодекс», макар и с дребни грешчици, които благосклонният читател обикновено не забелязва. А при българите такива спомени има, и то не само един. В песните на «Веда Словена» се споменава многократно българският „цар Орфен“ (или Урфен?),⁸⁶ който довел дедите им през Дунав. И това не е легендарният певец Орфей, живял през «митичните» времена, а е не тъй отдавна живелият техен духовен учител, който ги е върнал в родната им земя. А пък в българския апокриф със заглавието **Слово Кѳрилѳа философа** како очѳверн словниію, рекше вѳлгарѳе, известен като «Солунска легенда»⁸⁷, се говори за един духовен учител и покръстител на българите на име **Кѳрил**, роден както и Урфил в Кападокия. Той също получил откровение: „Кѳрилѳе, Сѳниди вѳ Солоѳнѳ град, [...] вынѳнди в землю пространоѳю и вѳ языкѳ словенскѳи, рекше вѳлгарѳе. Тебѳ во рече гѳ очѳв[ѳ]рѳнти их и законѳ датѳи нм“. Кѳрил отива в Солун и там един говорящ гѳлѳб (голуѳа гла҃глюци) му предава „сѳвытѳкъ сѳчнци скокнне, сѳ гуле сѳезанѳ“, съдържащ **32 слова** – както в някои западни български говори наричат буквите. След това, според Тиквешкия препис на този, апокриф, той отива „вѳ градѳ Равѳнѳ на рѳкѳѳ Бре҃галинѳѳѳ“, където предава на българите словата – „Азѳ напнсахѳ нмѳ лѳѳ словѳѳ“. И изображение на същия Кѳрилѳѳ философѳ ще срещнем в олтара на редица български църкви от XIII и XIV век – а то няма нищо общо с изображенията на светите братя Кирил и Методий, навсякъде представяни заедно.

* * *

В десетилетията, последвали обявяването на християнството за държавна религия в римската империя, християнските общини във вътрешността на Балканския полуостров – а това вече са значителен брой епископии и митрополии, подчинени на архиепископията в Сирмиум – започват да играят важна роля в живота и в организацията на християнската църква. Много от тези епископии имат до това време вече дълга история, започнала още преди средата на I век. На първо място в списъка на епископите на Сирмиум/Срем, столицата на Илирик, е ученикът на апостол Петър св. Епемениет, наследен от св. Андроник – и двамата са споменати в *Посланието до римляните*, където апостол Павел изрежда имената на най-близките си сътрудници, и се почитат от църквата в числото на 70-те апостоли. В архивите срещаме имената на голям брой църковни дейци, участвали в изграждането на църковната организация по българските земи, както и мъченици, загинали по време на гоненията срещу християни от II до IV век⁸⁸. А тази църковна организация е била тъй здраво изградена, че да може да се запази през последвалите векове – и то въпреки гоненията, на които нейните членове и старейшини са били подложени от разни страни не само до създаването на българската църква през IX век, но и дълго след това. На Първия вселенски църковен събор в Никея през 325 година участва голяма група представители на църквата от българските земи – макар и подправените впоследствие протоколи и дневници на събора да не дават ясна представа за участието именно на тези представители⁸⁹. Обстоятелството, че следващите църковни събори трябва да станат на територията на Илирик говори най-ясно за голямото значение, което се отдава на неговата църква през тази епоха – много по-голямо, отколкото на Константинопол, но и на Рим. Следващите събори след Никейския – а това е съборът от 342 година в Сердика и петте събора от 347 до 359 година в Сирмиум, който става средище на основаната от апостол Павел Илирийска апостолическа църква и в средата на IV век е императорска резиденция – не се зачитат като «вселенски» нито от римокатолическата църква, нито от цариградската пат-

риаршия и не получават съответните им поредни номера, а след Константинополския вселенски събор в 381 година не се казва вече за църквата в Илирик че е апостолическа и седалището на нейния архиепископ Сирмиум не се споменава в официалните документи на източната и на западната църкви чак до средата на IX век.

Основният въпрос, поставен пред представителите на цялото християнство по време на Първия НикеЙски събор – въпросът за устройството и организацията на църквата, както и за нейната дейност – се сваля от дневния ред от известни ръководни среди на тази църква и бива изместен още по време на събора и през последвалите го десетилетия от поредица идеологически въпроси, целящи не обединението на християните около всеобщата църква, а тяхното поляризиране и елиминирането на голям брой действителни и потенциални противници на една върхушка, която ще узурпира за себе си правото да ръководи съдбините и дейността на всички християни. На първо място между идеологическите въпроси се поставя въпросът, отнасящ се до същността на Бог-Отец, Бог-Син и Свети Дух, който ще раздели християнството на два враждебни помежду си лагера. Според така наречения «Православен Символ на вярата», Бог Отец, Бог Син и Свети Дух са **единосъщни** и се изявяват като такива от началото на времето, т.е. те са без начало и без край. На тази теза се противопоставя Арий, свещеник от Александрия, с твърдението, че Синът и Светият Дух са от напълно различно естество от това на Бог-Отец и са се изявили след него. Църквата в Илирик отначало не участва в спора, като застъпва гледището, че следва традицията на Христовото учение, предавано от баща на син от много поколения и че първите членове на християнските общини са получили това учение непосредствено от апостол Павел. В този смисъл, според нея, Бог-Син и Свети Дух са **подобносъщни** на Бог-Отец, който единствен е извън времето и пространството. Или с други думи тяхното становище няма нищо общо с тезата на Арий, който излага своето учение едва през третото десетилетие на IV век. На незапознатия с тънкостите на богословието съвременен читател ще се види странно използването на поня-

тието «подобносъщен» – понятие на старобългарски (или «църковнославянски») език – през IV век и явно още дълго преди това, за да твърдят християните от Илирик, че Символът на вярата, която те изповядват, им е предаден от техните деди, които от своя страна са го получавали от поколение на поколение в течение на три века. При това туй понятие не съществува в гръцкия език и в него то се дава в превод като «ὁμοιον», т.е. «подобен», а не «подобносъщен» – което не е едно и също нещо. Не по-малко чудно ще се види на съвременния читател, че това понятие се запазва в българската църква чак в X век, когато се предава от нея на руската църква при покръстването на Киевска Русия и продължава да се използва в Русия още много векове след това, като едва в средата на XIX век руски богослови успяват да забележат, че то не съвпада с понятието «единосъщен», съдържащо се в православния Символ на вярата – а руските богослови, историци и езиковеди и до сега продължават да гадаят откъде туй понятие се е взело в руския «православен» Символ на вярата, който русите били получили от несъмнено православната гръцка църква при кръщението им от нея!⁹⁰

Вместо да се решат въпросите за църковната организация и за Символа на вярата, поставени още на Първия вселенски събор в Никея, на съборите в Сердика и Сирмиум споровете още повече се разгарят – на втория ден след откриването на събора в Сердика част от делегатите напускат града и отиват да заседават в Пловдив. Куриозното в случая е, че както за техния брой, така и за тяхното становище по спорните въпроси, сведенията са много противоречиви, макар и в крайна сметка да се свеждат до това, че отделилите се от останалите били «меншество» и «врагове» – т.е. по днешните представи един вид «ревизионисти». А ние знаем от собствения си опит през миналите десетилетия какво означават понятията «меншество» и «врагове», също както знаем, че за 16 века нравите не са се променили особено много.

Би било наивно да се счита, че единственото различие между църквата в Илирик и двете други църкви е в Символа на вярата. Съществена разлика е имало по всяка вероятност и в тяхната църковна организация и именно църковната организация в Или-

рик, наследила формите на ранното християнство и основана на принципа на старшинството, но и на демокрацията, трябва особено да се е зловидяла на ръководителите на западната и на източната църкви, при които от IV век нататък принципът за централизацията се налага и в църковната организация – и то с всички последствия за нейния характер, за да се изяви през следващите векове и особено в късното средновековие и през Възраждането в чудовищни размери.

По време на ожесточените спорове между «православни» и «ариани» в средата на IV век църквата на Илирик запазва своя Символ на вярата и го предлага по време на събора в Сирмиум през 347 година като компромис между становищата на арианите и православните, а след свикания от папа Дамас в Римини през 359 година събор на православните епископи император Констанций I заставя всички членове на отправената към него от този събор делегация, състояща се от православни епископи, да се подпишат под един компромисен Символ на вярата, съдържащ понятието «*ὁμοιου»* (подобен), известен в историята на църквата като «Символ на вярата от Нике», което име той получава от малкото градче Нике близо до Адрианопол, където тези епископи го подписват⁹¹. Останалите православни епископи не са съгласни с този компромис и обявяват Символа на вярата от Римини за «полуариански» – а от там и църквата на Илирик за еретическа и «полуарианска», което прозвище остава за нея и през следващите векове, когато тя бива изключена от православиято. Седалище на православния архиепископ на Илирик става Солун, а титулярът му Анисий е обявен в 415 година от папа Инокентий I за папски викар и за посредник между него и всички останали епископи в Илирик. Епископите от Илирик не приемат нито попечителството на папата, нито по-късно попечителството на цариградския патриарх и запазват своята независимост и своята автономна архиепископия в Сирмиум въпреки всички опити на римокатолическата църква и на цариградската патриаршия да се наложат над тях – дори след като в 516 година някои от епископите в Илирик биват откарани насила в Цариград и хвърлени в затвора, където митрополитите на Никопол в

Южен Епир и на Ниш умират. След IV век болшинството от епископиите на Илирик не изпращат повече свои делегати на вселенските събори, като прекъсват всички свои връзки с Рим и Цариград – което съвсем не означава разпадане на тяхната църковна организация, както предполагат болшинството историци, след като не срещат никакви сведения за нея в архивите нито на римокатолическата църква, нито на цариградската патриаршия. Напротив, археологическите разкопки по цялата наша днешна територия, но и по земите далече на запад и на юг, ни дават многобройни свидетелства за особено оживена дейност на християнските общини в нашите земи тъкмо през този период. По цялата територия на Илирик е открит много голям брой развалини от значителни по размерите си църковни постройките, строени предимно през втората половина на IV век – и почти без изключение разрушени през последните десетилетия на V и края на VI век. И за тях историците до сега твърдят, че били разрушени при „вражеските нападения на готи и славяни“ – и то макар че тези нападения се извършват според сведенията на историческите извори едва от около средата на VI век! Което означава, че някои историци смесват причините с последствията. А и на неосведомения читател изглежда много по-понятно, че «дивите варварски племена» през време на «Великото преселение на народите» са имали за главна цел да разрушават камък по камък с голи ръце стотиците солидни и масивни сгради на «омразните християни». При това в историческите извори не срещаме никъде сведения за такива разрушения, извършвани от нападателите, на които се приписват всевъзможни жестокости срещу „ромейското“ население. Но затова пък срещаме сведения за безмилостни гонения срещу арианите – като в хрониката на сирийския историк Йоан Малала (XIV, 41).⁹² А в един български апокриф анонимният автор дава изумителен по силата си израз на мъката и страданията на своя народ от жестоките преследвания, свързвайки го с надеждата, че един ден ще настъпи мирът, църквите ще бъдат обновени и порутените им олтари – отново изградени.⁹³

От друга страна е известно, че така наречените «готи», на които се приписва разрушаването на църквите, са изповядвали

християнската религия – макар и като «еретици-ариани» или «полуариани», за каквито били считани от «православната» църква. А до нас са стигнали и няколко паметника на тяхната църковна архитектура и монументалната им живопис. Това са църквите в Равена, където е бил дворът на Теодорих, оглавявал империята на «готите», чиито придворни строители и художници са работили след присъединяването на «готската» държава към Византия и за Юстиниан. Но и в България до преди няколко десетилетия още са личали днес съвсем избледнелите и отчасти изпадали заедно с мазилката великолепни фрески на т. нар. «Червена църква» при Перушица. А това е един от центровете в района, където «еретиците» у нас са поддържали духовната и културната традиция на античността – по-късно гърците ще ги нарекат «павликяни» и «богомили», като ще твърдят за тяхното учение, че било пренесено от Изток, а не е запазено от първите векове на християнството и не следва учението на Христос, предадено им от първия негов апостол. За Запада това обаче е една и съща «българска ерес», срещу чиито последователи римокатолическата църква ще организира през XIII век най-кръвавите кръстоносни походи в историята, превърнали в прах и пепел цъвящите градове на техните последователи в Южна Франция.

Именно като църквите в Равена и Перушица, тези великолепни паметници на едно много голямо изкуство, би трябвало да си представим стотиците разрушени храмове по цялата територия на Балканския полуостров на север до Истрос и Томи (Кюстенджа), на запад до Сирмиум (Срем), на изток до Несебър и на юг до Коринт, Епир и Тесалия. Но дори в Солун и Константинопол най-великолепните християнски храмове от тази епоха са дело на «еретиците-ариани» – включително двете предшественици на Константинополската «Света София», подпалени и разрушени от неграмотните православни монаси-зилоти, както и едноименните на нея църкви в Солун, Охрид, София, Несебър, Никея и в много други градове, от които до нас са стигнали в най-добър случаи само мозаичните им подове и оголените им стени, ако и те не са били сринати до основи. Тях «еретиците-ариани» (или «полуариани») посвещават като свои катедрали на Божествената

мъдрост. На тази Божествена мъдрост, както и на Божествената сила и на Божествения мир посвещава и привърженикът на арианите Константин Велики трите основани от него и завършени от сина му Констанций църкви – Ὁ Ἁγία Σοφία, Ὁ Ἁγία Δυνάμης и Ὁ Ἁγία Εἰρήνῃ. Православната църква признава обаче за светци само хора от плът и кръв, осветени от делата им, но не и принципи, като тези, на които са се „покланяли“ арианите. И тя съчинява трогателната история за „Мъченицата София и нейните три дъщери, Вяра, Надежда и Любов“, подложени на ужасни мъчения от езичниците-римляни, като освещава църквите повторно и вече на тази «света София» посвещава великолепните храмове на «еретиците».

Че всички тези еретици са били българи, гръцката църква не скрива. А че са изповядвали своето християнство на **своя** език, а не на гръцки, ние следва да допуснем не само като предположение. Защото историческите извори, включително излезлите от перата на някои от най-авторитетните представители на църквата, като св. Йероним, Храбан Мавър, но също така и на патриарх Фотий и Анастасий-Библиотекар – дори ако трябва да вземем под резерва сведенията на «еретика-ариан» Филосторг – ни дават достатъчно силни доказателства за съществуването на т. нар. «църковнославянски» преводи на богослужебната литература, включително на Библията още половин хилядолетие преди да излязат на сцената славянските апостоли Кирил и Методий. Но, естествено, главното доказателство за съществуването на старите преводи ни дават самите тези преводи – да се сочат тук противоречията, които възникват при изследването на езиковите проблеми в текста на «църковнославянската» литература и които могат да се обяснят само от „дълбоката древност на преводите“⁹⁴, излиза въвн от рамките на тази студия и на настоящия сборник.

Първия въпрос, който би си поставил всеки, след като прочете сведенията на Йероним и Мавър Храбан, ще бъде: Къде са тези преводи? Защо за тях и за азбуката, с която те са написани, не се споменава никъде другаде, а на останалите автори е известно само, че преводите са направени от славянските равноапостоли Кирил и Методий, при което азбуката за тях е била съставена от

Константин-Кирил? Но коя азбука? И защо тъкмо за азбуката, с която са написани славянските богослужебни книги, има тъй много взаимноотричащи се предположения и хипотези, които не могат по никакъв начин да се подведат под общ знаменател? В българската наука се налага с нищо необоснованата хипотеза, че във «Велика Моравия» Константин-Кирил съставил глаголицата, пък в България (или Македония, според «македонските научници») Климент Охридски я бил преработил на «кирилица» и дори наименоувал в чест на своя учител. Само по себе си това твърдение не е в състояние да издържи никаква критика и налагането му в българската наука може да се извърши само по конюнктурни причини в определена епоха от нашата история, и то само от известни марионетки, чиито конци се дърпаха от другаде и с определени цели, нямащи нищо общо нито с истината, нито с науката. Но манипулацията с истината започва още много столетия по-рано. Тя започва още от момента, в който религията и църквата се инструментализират от определени среди, за които идеите на християнството нямат никаква стойност и чиято единствена цел е упражняването на власт над масите – безразлично на каква цена и с какви средства. Но тези манипулации не могат да се извършат навсякъде. В западната и централната част на Балканския полуостров, където християнството е пуснало дълбоки корени още векове преди одържавяването на религията и църквата, се създава една идейна общност, която се противопоставя на инструментализирането на религията и за чието разкъсване не помагат нито постоянните гонения срещу нейните членове, нито многократното разрушаване на нейните църкви и градове – а също и игнорирането ѝ от нейните врагове като едно от главните средства за борба и противодействие срещу нея. Срещу тази общност се съчиняват и разпространяват в продължение на много столетия всевъзможни нелепи обвинения и клевети. Твърди се, че именно нейното християнство е погрешното и неправилното – „неправославното“, – докато официалната църква присвоява за себе си епитета „православна“ и „правоверна“, а всички останали се обявяват от нея за еретици и врагове.

Манипулират се дори изворите за ранната история на християнството – и това засяга не само малкия откъс, разказващ за пътуването на апостол Павел в Македония. Внимателният преглед на текста в *Деянията на апостолите* и в *Посланията на апостол Павел* показва много несъответствия между тях, получени от някои прибавки, но и предимно съкращения в първия текст. А най-забележителното обстоятелство, което се натрапва при четенето на текстовете е, че от последните десетилетия на IV век нататък всички църковни общини на Балканския полуостров, създадени от Павел, се считат вече за еретически – но към тях се прибавят също и християнските общини в Мала Азия, на първо място в Сирия и Армения, където е била разгъната дейността на този апостол, а така също и Мала Скития, днешна Добруджа, където според устната традиция е протичала дейността на апостол Андрей. След продължителните гонения на „еретиците“ в Мала Азия и южно от Кавказ, голяма част от така наречените «монофизити» ще премине в Ислама, а други, като арменците, въпреки гоненията, ще запазят своето християнство, но ще бъдат считани до ден днешен от «православната» църква за еретици.

Гоненията срещу «еретиците» по нашите земи – независимо от названията, които им се дават: ариани, полуариани, манихеи, богомили или павликяни – и разрушаването на техните църкви и градове по време на наказателните походи срещу тях през VI, VII и VIII век не довеждат ни най-малко до „изкореняването“ на идеите им. Напротив, от средата на VI век те получават помощ от еднородното им и еднOVERско население отвъд Дунав и това създава вече твърде сложна обстановка не само за цариградската патриаршия, но и за самата византийска империя. Ако умелото водене на войната срещу нападателите, но също така успешната дипломатия и църковна политика на Юстиниан, са в състояние за известно време да ограничат опасността, от последните десетилетия на VI и през целия VII век тази опасност нараства отново със зачестилите нападения на т. нар. «славяни» и «прабългари» отвъд Дунав, завършили в 680 година с признаването на българската държава от страна на Византия.

Присъединяването към българската държава на обширни територии в западната и югозападната части на Балканския полуостров през IX век поставя пред българските владетели Пресиан и особено Борис I сериозни проблеми във връзка с вероизповеданието на тяхното население – което съвсем не се състои от „славяни-езичници“, както се приема в историографията. Сред жителите на тези територии преобладават християните – а тези християни са – според представите и на гръцката и на римската църкви – еретици-ариани. И това е явно основната пречка при преговорите на княз Борис с представителите на цариградската патриаршия и на римокатолическата църква, защото и едната, и другата считат тези християни за еретици. А и въпросните еретици явно не желаят да се откажат от своята вяра и от своите принципи.

Но разширяването на българската държава на запад и югозапад поставя също така и римокатолическата църква, и цариградската патриаршия пред нови проблеми във връзка с това население.⁹⁵ За Византия обаче туй обстоятелство открива и нови възможности, посредством християнската религия да засили своето влияние и в тази част на Балканския полуостров, което тя от векове е загубила – и то въпреки временните успехи, които се удават на Юстиниан чрез създаването на автономна, но поне не вражески разположена спрямо гръците архиепископия за християнското население в западната част на полуострова, т. нар. «Архиепископия на Първа Юстиниана». Тази архиепископия се разпада само няколко десетилетия след учредяването ѝ, а причината за това е не само нежеланието на нейното население да сътрудничи с цариградската патриаршия. Важна роля за разпадането на тази архиепископия изиграва римокатолическата църква с изискванията си за спазване на постигнатите още преди векове споразумения с цариградската патриаршия, които определят зоните за влияние на двете църкви. Далновидният и умен политик патриарх Фотий (858-867 и 877-886) открива в новосъздадената ситуация шанс не само за възвръщане на византийското влияние върху целия Балкански полуостров – което в действителност е било упражнявано само от Константин Велики. Той разбира, че чрез България би могъл да разпростре това влияние и далече на

запад, в страните, граничещи непосредствено със Свещената римска империя, които през последните векове са застрашавали непрекъснато сигурността на империята – и то в не по-малка степен отколкото нейните северни съседи. В този смисъл трябва да се разбират и важните политически ходове, които Византия – а в действителност това е цариградската патриаршия, оглавявана от Фотий – предприема в средата на IX век. И при тези политически ходове главните действащи лица – освен Фотий, който остава зад сцената – са българският княз Борис I и двамата солунски братя Константин-Кирил и Методий, които Фотий счита за абсолютно солидарни с политиката на Византия и с гръцката църква. През следващите десетилетия една от главните роли ще играе и епископ Формоза Портуенски, който в 866 година ще дойде в България начело на римокатолическите духовници, три години по-късно ще организира освещаването на църковните книги и азбуката на Константин-Кирил и Методий, както и ръкополагането на последния за архиепископ на Сирмиум; а още по-късно, от 891 до 896 година, ще заеме и папския престол.

Първият от политическите ходове на Фотий има за цел само да се опипа внимателно почвата за решителни действия по една дългосрочна програма, изготвена внимателно и с математическа точност. Това е така наречената «Брегалнишка мисия».⁹⁶ Макар тази мисия и да е силно оспорвана в научната литература, след като за нея липсват данни в официалните исторически извори, за някаква дейност на Константин и Методий сред местното население в западната част на Балканския полуостров са запазени на много места различни сведения – не на последно място и сведението от цитирания малко по-горе апокриф за „предадените на Кѳрил 32 слова в град Равѣн на Брегалница“.

Дали Константин-Кирил по време на своята Хазарска мисия⁹⁷ за първи път научава за някаква «руска» писменост, както е казано в неговото силно манипулирано от цариградската патриаршия житие⁹⁸, е трудно да се прецени. Това съобщение е било досега толкова пъти прередактирано и претълкувано, че днес е невъзможно да се отдели в него истината от неистината. Не е невероятно това сведение да е вписано в житието с цел да отвле-

че вниманието от факта, че тази писменост е била достатъчно широко разпространена на Балканския полуостров, и по-точно сред «арианите» в западната част на полуострова, в района на река Брегалница и в Моравско – т.е. около Сирмиум/Срем сред населението по долината на река Българска Морава. Дали идеята да се привлече това население към цариградската патриаршия посредством вдигането на възбраната за изповядването на религията и извършването на богослужението на родния му език е дошла първо у Фотий или у Константин-Кирил и Методий, е също трудно да се прецени. Факт е обаче, че Фотий⁹⁹ наново повдига въпроса за арианството, за неговата същност и значение в две свои омилии, но и в кореспонденцията си – благодарение на нея са стигнали до нас цитираните от него откъси от *Църковната история* на Филосторгий, за които беше споменато по-горе. А това свидетелствува, че той е бил достатъчно добре запознат както с проблемите относно етническия произход на доведените във византийската империя от Урфил(а) ариани, така и с проблема за тяхната писменост и превода на Библията на техния език. И след като върху богослужебната литература на арианите, заедно с азбуката, с която тя е написана, още преди векове е била наложена анатема от цариградската патриаршия и от римокатолическата църква, тези проблеми са могли да бъдат решени единствено по един много прост начин. А това «колумбовско» решение и провеждането му би могло да изхожда, но и да се осъществи на дело, само от гениалния църковен политик и дипломат Фотий. То е следното:

1. Да се състави нова азбука, като се използват «гръцките» и «латинските» букви, допълнени с липсващите в тези две азбуки букви за записване на присъщите само на езика на българите звуци – а те са се съдържали също в усъвършенстваната в течение на пет века «глаголическа» азбука, което значително улеснява транскрибирането.
2. Да се транскрибират с тази нова азбука богослужебните книги.
3. Тези книги, а също и азбуката, с която те са написани, както и техният език, да се легализират от цариградската

патриаршия. Последното условие създава предпоставки и за привличането към Византия също на граничните територии в спорната зона между източната и западната църкви.

4. Да се възложи изпълнението на тази задача на двамата солунски братя Константин-Кирил и Методий, които се явяват при това като най-подходящи за нея и наистина се справят по възможния най-блестящ начин.

Отделните фази от мисията на двамата братя са изследвани от много автори и тук няма да се спираме на подробностите. За подготовката на цялата мисия информацията ни са ограничени – тя явно е включвала издирването на написаните с глаголица богослужебни книги, включително Библията. Дали те са намерени в Брегалнишко или около Срем, по долината на Българска Морава, не е от особено голямо значение – факт е, че са били на разположение на Константин-Кирил и Методий още в самото начало на Моравската мисия, когато започва тяхното «приложение», както в историческите извори е наречена дейността на славянските апостоли. Повечето изследователи, подведени от традицията и внедрените в историографията от много векове постулати за „превод“ на богослужебната литература от гръцки на «славянски», извършен от двамата братя, не са се дори потрудили да разберат какво се крие зад думата «приложение», с която летописците и изобщо средновековните автори са били по-наясно. Ярък пример за такова неразбиране срещаме при много добре запознатия с църковната литература руски изследовател архимандрит Леонид (1822-1891). Натъквайки се в Переяславл-Суздалския летопис на известието, че „за половин година двама попа-бързописци **приложили** под ръководството на Методий цялата Библия“, ¹⁰⁰ той не може да съдържи своето възмущение от нелепостта на това твърдение, без да подозира – както и копистът на този текст, добавил към „преложн“ думите „ѿ Греческа азъка въ Словенскъин“ – че в действителност тук не става дума за превод, а за транскрибиране текста на Библията от глаголица на кирилица, което обяснява и бързината на тази процедура, отговаряща на възможностите на двама бързописци ¹⁰¹.

За подготовката и пътуването на Константин-Кирил и Методий до Рим най-ново и меродавно е изследването на Н.Трунте,¹⁰² който описва подробно перипетиите на това пътуване, възникнали от новата обстановка, създадена с детронирането на Фотий от патриаршеския престол, но и със замяната на гръцките духовници в България с латински. Интересно е обаче, че досега никой от изследователите не е обърнал внимание на факта, че именно епископ Формоза Портуенски (816-896), който е начело на латинските духовници, дошли в България в 866 година¹⁰³, организира три години по-късно церемонията по освещаването на църковните книги – написани явно с кирилица, което изследователите не могат или не желаят да забележат. Той е и този, който ръкополага за свещеници учениците на Кирил и Методий. Още при посещението му в България през 866 година между него и българския владетел се установяват отношения, почиващи на взаимно доверие, тъй необходими при обсъждането на проблемите във връзка с легализирането на «арианите-еретици» от римокатолическата църква, след като тези проблеми изглежда се натъкват на пречки сред радикално-православните среди във Византия и спомагат за детронирането на Фотий няколко месеца по-късно. Да не забравяме, че Римската мисия на братята Константин-Кирил и Методий протича в този промеждутък от време¹⁰⁴, в който една от главните роли и при освещаването на «славянските» книги, но и при ръкополагането на Методий за архиепископ на Сирмиум, т.е. на българските земи, се играе от Формоза Портуенски. Странно е, че болшинството историци не обръщат внимание на тази подробност, като свързват ръкополагането на Методий с «Великоморавия»¹⁰⁵, която нито в географско, нито в политическо, а още по-малко в църковно-административно отношение, има нещо общо със Сирмиум/Срем, чиято епископия от средата на I век е духовен център на Източен Илирик и съответно на Балканския полуостров и няма никаква връзка със земите на запад от Българска Морава и от завоя на Дунав, които спадат под юриспруденцията на Западен Илирик. Както Формоза, така и княз Борис, са били съвсем наясно със значението на „осиротялата от векове архиепископска

катедра на Илирик“, на която е бил поставен Методий – а архиепископ на Илирик означава духовен глава не само на българските земи, но и на цялата територия на Източен Илирик, обхващаща освен България също и южната, но и най-западната част на Балканския полуостров, по това време извън границите на българската държава, с което вече се програмира нов конфликт на римокатолическата църква с Византия, но и съвсем не помалък конфликт между папа Адриан II и някои негови епископи, които решително се противопоставят срещу легализирането статута на «еретиците-ариани» и срещу възвишаването на архиепископията на Сирмиум/Срем, към чиито гранични територии съседните германски епископии имат свои претенции. Смъртта на папа Адриан II в 872 година идва малко след отмятането на княз Борис от римокатолическата църква и има за последствие идването на противната партия на власт при което започват репресиите не само срещу Методий, но и срещу неговия покровител Формоза Портуенски, който бива отлъчен от църквата и е принуден да търси убежище чак в Испания. Но с уреждането статута на българската църква като автономна архиепископия под егидата на византийския император явно не се решават основните проблеми с легализирането на «еретиците-ариани» и преговорите между представителите на властта в България и Византия стигат през 880-те и 890-те години до задънена улица, за което обстоятелство историците досега не могат да дадат разумно обяснение. Това застава следващия владетел, встъпил на българския престол, Симеон I, да предприеме решителни мерки за пълното отделяне на българската църква от цариградската патриаршия, но и за обявяването на славянския език за официален в държавната и църковната администрация, а и в богослужението – и това става в 892 година, когато папският престол вече се заема от междувременно реабилитирания Формоза.

Скъсването на Симеон с цариградската патриаршия и особено следващата му стъпка при разрива с нея в 919 година, когато той едностранно обявява пълната независимост на българската църква, се тълкуват от историографията противоречиво, като преобладава отрицателното отношение срещу тези два хода в политиката

на българския владетел, донесли след себе си тежки последствия за българския народ и хвърлили сянка върху българската история за много столетия напред. А за това отрицателно отношение спомага от една страна непознаването на по всяка вероятност главния повод, предизвикал българския владетел да пристъпи към такива крайни мерки, подкрепени също и от военни действия срещу Византия: непримиримостта на цариградската патриаршия по отношение на проблемите, свързани с признаването на «еретиците», които съставят основната част от населението в новоприсъединените към българската държава земи, но и по територията на север от Дунав и в западната част на Балканския полуостров. От друга страна, за отрицателното отношение на изследователите съдейства и установилото се убеждение, че цар Симеон взима тези оспорвани мерки едностранно, опирайки се само на своята военна сила. Пълното отсъствие на данни от историческите извори за каквито и да било открити или тайни връзки между него и папската курия подкрепя това убеждение, макар и не само логиката да ни заставя да допуснем тяхното съществуване, но и по-късни официални документи на римокатолическата църква, като преписката на цар Калоян с папа Инокентий III, които потвърждават тези връзки. Съпадението по време на т. нар. «Преславски събор» с понтификата на папа Формоза (891-896 година) подхранва също това предположение и налага проверка на всички изворни материали, засягащи обстоятелствата свързани с големия всенароден събор от 892 година, когато се взимат такива важни решения, засягащи съдбата на българския народ.¹⁰⁶ Че за тези събития няма да намерим никакви сведения във византийските исторически извори, е нещо напълно естествено. Но и архивите на Ватикана не споменават по този въпрос нищо, а дори там да са запазени някакви документи във връзка с него, те са недостъпни за науката. Последвалите смъртта на папа Формоза събития обгръщат с булото на мълчанието всичко, свързано с името му. Още в 897 година срещу изровените от гроба смъртни останки на папата се извършва съдебен процес, той е обявен посмъртно за еретик, дясната му ръка, с която благославял «еретиците», бива отсечена, а трупът му се

предава на поругание и хвърля в Тибър¹⁰⁷. На проследилия внимателно текста в тази студия читател едва ли това развитие на събитията, както и зловещите мерки срещу умрелия папа Формоза, ще се видят чудновати и непонятни. За разлика от повечето изследователи, които и до сега не са в състояние да си обяснят причините за съда и за неговото решение, виждайки в тях само някакви лични вражди, породени от борбата за надмощие между отделните партии, представяни от враговете и привържениците на държавната политика на папата, внимателният читател ще разбере кои са «еретичите», благословени от Формоза.

Макар и добре замислен, но също така добре приведен в изпълнение, планът на патриарх Фотий не може да постигне очакваното въздействие. Той среща силно противодействие от страна на радикално настроените кръгове в православната църква, но и в средите на римокатолическата църква, отказващи да се примирят с използването на славянския език при богослужението – и то независимо от това, с каква азбука богослужебните книги са написани. За папа Йоан XIII дори в 971 година, сто години след благославянето на написаните с кирилица богослужебни книги от неговия предшественик папа Адриан II, не само техният език, но и тяхното съдържание са еретически и недопустими в богослужението на римокатолическата църква¹⁰⁸. А в протокола на Сплитския църковен събор от 1060 година се казва, че «готските писмена» (глаголицата) „е изнамерил някакъв си еретик Методий, който бил написал някога много лъжливи неща на същия този славянски език против предписанията на католическата църква, поради което, с Божия присъда, както казват, бил наказан с внезапна смърт“¹⁰⁹. Въпреки това противодействие, глаголицата продължава да се използва в Далмация и в останалата част от Хърватско чак до късното средновековие, макар и под етикета на «еретическа писменост». Тя не се заменя там с кирилица и причината за това е не само разделението на църквите в XI век. След бързото и широко разпространение на кирилицата през X век в западните райони на българската държава, присъединението им към Византия в 1018 година, но преди всичко

ликвидирането на независимостта на българската църква от цариградската патриаршия в 1037 година, свързано с вдигането на схизмата върху нея, има за последствие поредното разрушаване на българските «еретически» църкви и повсеместното унищожаване на богослужебните книги, написани на български език и с кирилица, от което успяват да се запазят много малък брой ръкописи, скрити в някои манастири, предимно в Западна България и на Атон. Тези мерки предизвикват силно недоволство сред българското население, изразило се в нестихващи бунтове през целия XI век, които водят до преосмисляне на асимилационната политика на цариградската патриаршия. От края на XI век кирилицата и българският език отново се въвеждат в българските земи под византийско владичество, разрушените църкви отново се изграждат като «православни», а същевременно се възобновява и култът към някои от българските светци, в това число Кирил и Методий, Климент, Наум и Иван Рилски, като техните жития биват наново написани или само преработени в духа на гръцката политика. В този смисъл и мисията на Кирил и Методий вече се представя като благороден акт, замислен и извършен от цариградската патриаршия за просвещаване на славяните-езичници, на които се поднася Христовото учение в неговата най-чиста форма, съдържаща се в гръцката църква и нейното богослужение. Заличават се всички свидетелства за съществуването на християнство в българските земи преди IX век, когато тяхното население било „покръстено“. Също така се заличават всички спомени за някаква писменост у това население, преди да му се даде кирилицата. Тези манипулации обаче не се възприемат от някои кръгове на българското население, които отговарят на тях с масови протестни движения – а това са така наречените богомили, манихеи и павликяни. Те се обявяват от гръцката, а от края на XIII век и от българската църква за еретици, а техните учения – за пренесени отвън и нямащи нищо общо с християнството. Срещу последователите им се взимат драконовски мерки, които в края на краищата ще доведат в XIV век до пълното разединение на обществото и до разпадането на българската държава.

Дълго преди унищожаването на българските богослужебни книги, започнало и проведено през втората трета на XI век, тези книги проникват в Русия. За тяхното масово разпространение в Киевска Русия решаващо значение има българският книжовник и виден деятел на Преславската книжовна школа презвитер Григорий, впоследствие епископ Мизийски, който в средата на X век лично занася в Киев съставен от него сборник, съдържащ голям брой исторически, богословски, но също и нравствено-поучителни съчинения, които започват да се преписват там още през последното десетилетие на X век, като по този начин поставят началото на руската книжнина. През последните десетилетия на XI век обаче биват унищожени също и в Русия почти всички български оригинали, обявени за еретически от представителите на гръцката църква, които в течение на много десетилетия упражняват хегемонията си и над руската църква – макар и в преписите от българските книги при всички случаи да може да се установи техният произход.

Едновременно с кампанията срещу българските книги и срещу българските книжовници, на първо място епископ Григорий,¹¹⁰ се манипулират и руските летописи във връзка с извършеното от българската църква покръстване на русите,¹¹¹ но също във връзка със «славянската» писменост, от което възникват редица противоречия в техния текст – а целта на тези манипулации е да се създаде убеждението, че преди 987 година в руските земи не е имало нито християни, нито писменост, а както покръстването, така и въвеждането на писменост в Русия, е дело единствено на гръцката църква и нейните представители.

В този контекст вече сигурно ще стане ясно за читателя какво е трябвало да бъде съкратено и съответно редактирано също в текста на трактата *О писменехъ Чръноризца Храбра*. И срещу кого е била насочена полемиката на неговия автор. А и защо в него не се споменава нито глаголицата, нито фактът, че преди да се състави кирилицата е имало друга «славянска» писменост и дори богослужебни книги, написани с нея. Но този деликатен въпрос избягват да поставят и участниците в дискусиата за Етикос Истрос и за трактата на този «скитски» философ. Това е въпро-

сът за езика, на който авторът е написал своя трактат, преди той да бъде преведен на латински – болезненият и в продължение на много столетия непрекъснато манипулиран въпрос за езика на «германците-готи», най-тясно свързан с въпроса за писмеността, „изнамерена от германеца Вулфила и използвана от него при превода му на Библията“. И тъкмо буквите от азбуката, с които Етикос е написал своя труд (*suos characteres litterarum*) и които изобразява св. Йероним в своята публикация, а след него представя и Храбан Мавър, са едно от главните доказателства против хипотезата за «германците-готи» – ако читателят е проследил внимателно текста на тази студия, трябва да е забелязал, че за св. Йероним готите са гети¹¹² и нямат нищо общо нито с германския етнос, нито с езика на този етнос, а Храбан Мавър в своето съчинение *De inventione litterarum*, след като прави преглед на различните азбуки, никъде не говори за «готска азбука». Но тезата за «германците-готи» и тяхната азбука не може да се поддържа не само защото изобразените от Йероним и Храбан букви нямат нищо общо с буквите, измислени от фалшификатора, изготвил през XVII век прословутия *Codex argenteus* в Упсала. Произходът на тези букви е много по-стар – същите писмени знаци откриваме при надписи, изрязани върху глинени плочки повече от едно и половина хилядолетия преди Етикос Истрос да напише своя трактат. И именно тази азбука представлява мостът между античната култура на населението на Югоизточна Европа и културата на европейското средновековие. По какъв начин критско-микенската азбука, известна под названието «Linear B» се трансформира в така наречената «глаголица», показва в една своя студия проф. Георги Сотиров¹¹³ – но тази тема излиза вън от тематичния кръг на настоящия сборник и се отнася към темата на следващия сборник от тази поредица.

Поместената тук студия от проф. Сотиров засяга въпроса за собствените имена в нашия народ и тяхната стара традиция, като оборва концепцията на някои автори за техния германски произход. Но тази концепция поддържат дори и някои от най-профилираните и изтъкнати германски филолози. На тях им е казано, че «готите» са германци, казано им е, че езикът на тези

«готи» е германски и в своите изследвания те трябва да намерят връзките на германския език с него. Да проверяват доколко верни и основателни са доказателствата, че «готите» са германци, не е тяхна задача – това е задача на историците. А тяхна задача са филологическите и етимологическите изследвания, и че при тези изследвания се получават не само твърде съмнителни, но дори и фантастични резултати, ние вече видяхме при имена като Йордан и Урфил(а). Вече беше споменато, че етимологическите изследвания върху името Йордан – или «Йорнанд», както то е прочетено от един не особено надежден копист – дават основание не на кого да е, а на един от най-бележитите изследователи на германския език, Якоб Грим, да изведе произхода на това име от думите *ibro* =глиган и *panthes* =храбър¹¹⁴. А че това име са носили още от незапомнени времена и носят до ден днешен много десетки хиляди българи по нашите земи, той не е знаел, а е нямало и от къде да научи¹¹⁵. Един друг, също така известен немски филолог, доказва пък германската етимология на имената Вера/Верко, Ана, Лариса, Сила, Сава, и други подобни¹¹⁶.

Че повечето «типично-германски» имена като Вулфила („вълчето“) или Агила (=Ахил) накрая се оказват български, читателят едва ли ще се учуди – повод за учудване може да даде само наивността, с която изследователите се оставят да бъдат подвеждани от установени отдавна в науката, но никога непроверявани хипотези.

На това място ние отново опираме на въпроса за старите традиции при собствените имена у нашия народ – а това е една тема, която се разпростира в компетенцията на почти всички обществени науки: от философията, историята, филологията и етнографията, чак до богословието, като на всяка от тях дава достатъчно материал за размисъл. Ние вече видяхме от студията на акад. Дечев колко важна е тя за историографията и по-точно във връзка със споровете за произхода на нашия народ и неговия език. На нея ще бъде посветена обширна студия в следващия том, а поместената тук студия на проф. Сотиров още веднаж утвърждава значението, което ономастиката придобива и при изясняването и решаването на «готския въпрос» – също със средствата

на сравнителното езикознание. Но личните имена у нашия народ свързват неговия език и с най-старата култура на Евразия – а новите изследвания на филологията оборват възприетите досега схващания, че люлката на човечеството се е намирала някъде между Индия и Памир и от там то е тръгнало по всички посоки с чергарите, които пренесли културата си и в Европа.¹¹⁷ Последните изследвания за развитието на езиците показват, че то е започнало в региона, обхващащ Мала Азия и Черноморския басейн, обграден от Кавказ, Карпатите, Егейско и Адриатическо Море, в чийто център е Балканският полуостров, високото плато на Анадола и Месопотамия. Именно там за пръв път в Евразия възниква земеделието, а с него се създават и условията за уседнал живот и за изграждане на укрепени селища, които ще дадат и решителния тласък за развитието на културата във всички нейни отрасли и клонове.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Jordanis Romana et Getica*, recens. Theodorus Mommsen (=Monumenta Germaniae historica, B 1, 5,1, Berlin: Weidmann, 1882) – Всички посочвания в текста са по това издание, многократно преиздавано в репринт, за последен път в 1982. Най-ново критично издание на латинския текст: Iordanis, *De origine actibusque Getarum*, a cura di Fr. Guinta / A. Grillone, Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1991 (=Fonti per la storia d'Italia 117); български превод на извадки от текста в редакцията на Момзен от Вес. Бешевлиев и Г. Цанкова-Петкова в: Латински извори за българската история, I, София, 1958, с. 326-367. От скоро има ново издание на излезлия през 1960 г. руски превод с критични бележки от Е.Ч. Скржинска: Йордан, *О происхождении и деяниях гетов. Гетика*, С.-Петербург, 1997 – същият превод е публикуван неотдавна и в Интернет: www.vostlit.narod.ru/texts/rus/Iordan/text1.htm (без предговора, бележките и коментариите на неговата издателка) и може да се ползва лесно от българския читател, поради което тук няма да се дават обширни извадки от текста му. В бележките към текста по-нататък се цитира като *Гетика*, а цифрите, отнасящи се към текста на Йордан, са според изданието на Момзен и са възприети от повечето редактори, издавали след него книгата на Йордан, вкл. редакторите на руското издание от 1960 г. и нейното най-ново италианско издание.

² *Гетика* § 9, 16-17.

³ Пак там § 47.

⁴ Пак там § 57-60.

⁵ Пак там § 69.

⁶ Пак там § 267.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там § 65.

⁹ Пак там § 69.

¹⁰ София, 1958. По-нататък в текста цитиран като ЛИБИ.

¹¹ Местата в текстове на античните автори, където се споменават гетите, са дадени при D. Dečev, *Die thrakischen Sprachreste* (вж. бел. 26 към предговора), с. 103-105, както и при K. Boshnakov, *Die Thraker südlich vom Balkan in dem Geographika Strabos* (=Palingenesia, Bd. 81), Wiesbaden/Stuttgart, 2003 – вж. Index.

¹² Вж.: N. Holzberg, *Ovid. Dichter und Werk*, München: C.H.Beck, ²1998; Publius Ovidius Naso, *Gedichte aus der Verbannung*: lateinisch und deutsch, Stuttgart: Reclam, 2001; същ., *Briefe aus der Verbannung*: lateinisch und deutsch, Zürich: Artemis & Winkler, 2001; *Ovids Epistolae ex Ponto* I-II, Komment. M. Helzle, Heidelberg: Winkler, 2003.

¹³ Вж. напр.: *Ex Ponto*, III, 2., 100; IV, 13., 18-22; *Tristia* V, 12., 58; 7., 55.-56.

¹⁴ W. Vollgraff, *Inscriptions d'Argos*, в: Bulletin de correspondance hellénique 28/1904, с. 425: „...τὴν κατὰ Γετῶν νείκη...”

¹⁵ „Getae sunt Mysi, quos Sallustius a Lucullo dicit esse superatos“ (Serv. ad Verg. Aen. 7, 604) – цитирано според Д. Дечев, пос. съч., с. 104.

¹⁶ Ambrosius, *De fide* II, 16.

¹⁷ „...Et certe Gothos omnes retro eruditi magis Getas quam Gog et Magog appetitare consueverun“ (Migne, PL 23, 2, кол. 999).

¹⁸ Claudius Claudianus, *Works*. With an English translation by M. Platnauer, I, cap. 3, 21; II, cap. 29, 15, 3: „Nam tua cum Geticas stravisset dextra catervas“.

¹⁹ Philostorgius, *Historia ecclesiastica*, в: Migne, PL 65 [Ново издание: *Kirchengeschichte. Mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiographen*, hrsg v. Jos. Bidez, besorgt von Fr. Winkelmann (= *Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte* 5, Berlin ²1972, ³1981, с. 17₃₋₄): „Ὅτι Οὐρφίλαν φησὶ κατὰ τούτους τοὺς χρόνος ἐκ ἐκ τῶν πέραν Ἰστροῦ Σκυθῶν (οὗς οἱ μὲν πάλαι Γέτας, οἱ δὲ νυν Γότθους καλοῦσι) πολλὸν εἰς τὴν Ῥωμαίων διαβιβάζσαι λαόν, δι'εὐσέβειαν ἐκ τῶν οἰκείων ἡθῶν ἐλαθέντας“ = „...по това време Улфила довел в ромейските земи многоброен народ от отвъддунавските скити, наричани някога гети, а сега готи, които поради своето благочестие избягали от собствените си земи“. Срв. ГИБИ I, София, 1954, с. 31.

²⁰ Paulus Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*, edit. C. Zangemeister, Lipsiae 1889 (= *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum* V/1889), II, 5: „...онези гети, които сега се наричат готи“.

²¹ *Гетика*, § 67-69.

²² За споменаването името на Замолксис/Залмоксис от античните автори вж.: К. Boshnakov, пос. съч., с. 313-315, а така също: I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, в: Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj, V/1949, с. 61-137; същ., *Zalmoxis*, в: *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (понататък цитирана като RE), IX A2/1967, кол. 2301-2305.

²³ Във възприетото от повечето автори четене на това място от текста на Йордан се казва: „Scyri vero et Sagadarii et certi Alanorum...“ Θ. А. Браунъ, *Разыскания въ области гото-славянскихъ отношений*, С.-Петербургъ 1899, с. 123 сл., счита **certi Alanorum** за грешка на копииста вместо **ceteri Alanorum**, т.е. и **други алани**, което според мене е по-приемливо, тъй като по този начин Йордан свързва тези сродни помежду си народи, населявали Североизточното и Източното Черноморие от дълбока древност и споменавани от редица антични автори още през IV-V в. пр. Хр. най-често с тяхното сборно име сармати, но и със също сборното име алани – вж.: Юліанъ А. Кулаковскій, *Аланы по свѣдѣніямъ классическихъ и византийскихъ писателей*, в: „Чтенія в

Историческомъ Обществѣ Нестора-Лѣтописца“, кн. XIII, Кіевъ 1899. Тяхната родова аристокрация е в най-тесни връзки с Иран, но и с българската родова аристокрация. От нея произхожда родът на амалите, който завършва с готския император Теодорих, неговата дъщеря Амалсунта (†535) и внук Аталарих. За споровете относно скирите и сагариите, в които повечето немски автори искат да видят германски племена, вж. бележките на Е. Ч. Скржинска: Йордан, *О происхождении и деяниях гетов. Гетика*, (вж. бел. 1), с. 332-333 и Otto J. Maenchen-Helfen, *Die Welt der Hunnen. Eine Analyse ihrer historischen Dimension*, Wien/Köln/Graz: Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1978; Wiesbaden: VMA-Verlag ²1997, с. 15 сл., 112-114 и 300-301 с изчерпателен преглед на разните тези по въпроса.

²⁴ *Гетика*, § 266.

²⁵ Пак там, § 315-316.

²⁶ Jakob Grimm, *Über Jornandes und die Geten*, в: *Kleine Schriften* III, Berlin 1866, с. 171-235.

²⁷ *Гетика*, § 1.

²⁸ Преглед на литературата за Касиодор вж. при L. Hartmann, *Cassiodorus*, в: RE III A/1899 кол. 1672-1676 и J. M. Allonso-Núñez, *Cassiodor(us)*, в: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* II, Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1974, кол. 1551-1554. Вж. също: ЛИБИ I, София, 1958, с. 303.

²⁹ *Гетика*, § 25.

³⁰ *Гетика*, § 82.

³¹ Herwig Wolfram, *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts. Entwurf einer historischen Ethnographie*, München: C. H. Beck, 1979, ²1980, ³1990, 586 стр. текст + 8 карти. Книгата е излязла също в италиански, френски и американски превод, а както се съобщава в сборника за готите, подготвя се също и български превод.

³² Вж. бел. 22 към предговора.

³³ Вж. бел. 5 към предговора.

³⁴ По този въпрос вж. напр.: A. Brückner, *Der Name 'Slaven'*, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, II, Berlin, 1926/27 (Perp. Nendeln/Liechtenstein, 1971) с. 147-154.

³⁵ На тази тема ще се спрем подробно по-долу, а на нея е посветена и третата студия на Сергей Лесной в настоящия сборник, но също така и студията на Георги Сотиров.

³⁶ Доколкото ми е известно, единственият немски изследовател, поставящ под въпрос миграционната теория, е Ото Менхен-Хелфен, който в своето изследване върху хуните (вж. по-горе, бел. 23), с. 112, също задава въпроса как готите-германци, населявали Южна Русия, са могли да се придвижат до Унгария заедно с целия си род и със стадата си, след което да превземат цяла

Панония, и дали са получили от гепидите транзитна виза за преминаване през Трансилвания. Но и той избягва да постави въпроса как тези готи-германци преди това са се добрали от „о-в Скандза“ до Крим – за което пътуване не е достатъчна само една транзитна виза, а поне десет.

³⁷ Димитрий Хоматиян, 27 юли, *Памет на св. наш отец архийерарх и чудотворец Климент, епископ на България в Охрид*, 1: „...[мизийците], които народът обикновено знае и като българи ... прогонени някога от ръката и мощта на Александър от Олимп при Бруса [...] след много години преминали с голяма войска Дунава и завладели всички съседни земи: Панония и Далмация, Тракия и Илирия, а и голяма част от Македония и Тесалия“ – Ал. Милев, *Гръцките жития на Климент Охридски. Увод, текст, превод и обяснителни бележки*, София: Издателство на БАН, 1966, с. 175.

³⁸ Вж. бел. 19.

³⁹ П. Петров и В. Гюзелев, *Христоматия по историята на България I*, София: Наука и изкуство 1978, с. 205 сл.

⁴⁰ ГИБИ IV, София, 1961, с. 302 сл.

⁴¹ Вж. преди всичко обобщаващия труд на Michael W. Weithmann, *Die slavische Bevölkerung aus der Griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Südosteuropas*, München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1978 (=Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Ostens begründet von Rudolf Trofenik, Bd. XXXI).

⁴² Max Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941 (Abhandlungen der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse Nr. 12 – Репринт Leipzig: Zentralantiquariat der Deutschen demokratischen Republik, 1970, ²1977 =Subsidia byzantina. Lucis ope iterata IV), с. 320.

⁴³ Вж. М. Vasmer, пос. съч., Wortregister. За българските топоними вж. също: А. М. Селищевъ, *Славянское население въ Албании*, София 1931 (Репр. София: Наука и изкуство, 1981), а така също многобройните отделни изследвания по този въпрос на Йордан Заимов – библиография в *Български език*, 31/1981, с. 367-378 и 38/1988, с. 253-255

⁴⁴ Вж. неговата студия в този сборник, с. 191.

⁴⁵ Терминът «архаизиране» ще срещнем често в изследванията на историците и филолозите – вж. напр. D. Dečev, *Der ostgermanische Ursprung des bulgarischen Volksnamens*, в: Zeitschrift für Ortsnamenforschung, II 1926/27, с. 210.

⁴⁶ Преглед на изворите и литературата вж. при: Hans Ditten, *Ethnische Verschiebungen zwischen der Balkanhalbinsel und Kleinasien vom Ende des 6. bis zur zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts* (=Berliner Byzantinistische Arbeiten Bd. 59, hrsg. von Ralf-Johannes Lilie, Ilse Rochow, Friedhelm Winkelmann sowie Ihor Ševčenko, Berlin: Akademie Verlag, 1993). За българската историография от важно значение е статията на Иван Дуйчев, *Балканският Югоизток през*

първата половина на VI векъ. Начални славянски нападения (Бълморски пръгледъ I/1942, с. 229-270), препечатана в: същ., *Българско средновековие*, София: Наука и изкуство, 1972, с.11-69, която през следващите 60 години се приема за еталон по този въпрос.

⁴⁷ Поместена в *Юбилеен сборник на Народната библиотека в Пловдивъ (Юбилеен сборникъ Борисъ Дяковичъ)*, София 1927, с. 311-317.

⁴⁸ *Ein Beitrag zu den slavisch-thrakischen Sprachbeziehungen*, в: *Zeitschrift für slavische Philologie*, IV/1927, с. 377-383.

⁴⁹ Между тези имена ще срещнем не само по-горе споменатия Парис/Борис, но също така имената Мильо, Еней/Еньо, Подарък, Хром, Главчо, Клоньо, Медуша, Прям, но също така и Дар(ий) – вж. Аполлодор, *Мифологическая библиотека*, Ленинград: Наука, 1972, с. 66-67.

⁵⁰ „Ζεὺς [...] αὐτὸς δὲ πάλιν τρίτεν ὅσσέ φαεινῷ, νόσφιν ἐφ’ ἱπποπόλων Θρηκῶν καθορώμενος αἰῶν Μυσῶν τ’ ἀγχεμάχων καὶ ἀγαλῶν Ἰππημολγῶν γαλακτοφάγον, Ἀβίων τε, δικαιοτάτων ἀνθρώπων...” – *Илиада* XIII, 1 – срв. *Извори за историята на Тракия и траките* I, София, 1981, с. 31.

⁵¹ В някои български западни диалекти срещаме също и имената Паруш и Парашкева, чийто приоритет пред Парис и Параскева, според гръцката транскрипция, е несъмнен. Но и името Борис в някои стари текстове се предава като Бориш.

⁵² Херодот, *История* I-II, Превод от старогръцки П. Димитров, под редакцията на Г. Михайлов, София: Наука и изкуство, 1986, 1990. Вж. също и откъсите в: *Извори за историята на Тракия и траките* I, София 1981.

⁵³ Ако искаме да установим произхода на думата «скит», респ. «скити», не е нужно да ходим чак в египетската пустиня Σκῆτις, както препоръчва М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* III, Москва, 1987, с. 640 сл., а е достатъчно да погледнем какво значение тя има в българския език, и то още от хиляди години насам. Така ще можем да си обясним също и в какво се състои разликата между уседналите земледелци «траките» и чергарите «скитници» по северното Причерноморие.

⁵⁴ Херодот, *История*, гл. V, 3,2.

⁵⁵ Пак там, I, 57: „Какъв език говорели пеласгите, не мога точно да кажа. Но ако е необходимо, бих могъл да кажа, че като съдя по пеласгите, които и сега обитават намиращия се над тирсените град Крестон и които преди са живели в земята, наричана сега Тесалиотида, където били съседи на народа, наричан сега дорийски, както и по пеласгите, които основали Плакия и Скулаке в Хелеспонта и които по-рано за известно време живели заедно с атиняните, или като съдя по което и да е от останалите селища, които, бидейки пеласгийски, са променили имената си – та ако по всичко това трябва да направим заключение, бих казал, че пеласгите са говорели на варварски език. Ако нещата с

целия пеласгийски народ са стояли така, атическият народ, бидейки пеласгийски, ведно с преминаването си към елините би следвало да е променил езика си и да е научил елинския език. В края на краищата нито крестони, нито плакиени са имали еднакъв език с някои от заобикалящите ги племена освен помежду си; а това по-казва, че и двата народа са запазили онова наречие, което са донесли със себе си, преминавайки в земите, където са се заселили“.

⁵⁶ Точно доказуема е историята на *Codex argenteus* само след 1654 г., когато известният класически филолог Исаак Восиус съобщава, че го бил получил от шведската кралица Кристина (1632-1654, †1689), след което същият го издава в 1665 година в Дордрехт за първи път. Дотогавашната история на ръкописа почива отчасти на предположения и отчасти на непотвърдената с нищо легенда, че до 30-годишната война ръкописът се намирал в притежание на императора на Свещената римска империя Рудолф II († 1612 г., Прага), откъдето след завладяването на Прага бил преминал в ръцете на шведския пълководец Йохан Кристоф Кьонигсмарк, който го подарил на кралица Кристина. Обстоятелството, че появата на *Codex argenteus* съвпада твърде точно с времето, когато Йохан Глаубер изобретява мастилото от сребърен нитрат (1648 г.), а и фактът, че за неговото откритие съобщава посоченият по-горе филолог Исаак Восиус, ясно говорят, че ръкописът представлява съзнателна фалшификация. Във връзка с това срв.: Я. Кеслер, *Русская цивилизация*. Москва: ЭкоПресс-2000, 2002, с. 65.

⁵⁷ Вж. по-горе, бел. 49.

⁵⁸ Armand d'Avezac, *Ethicus et les ouvrages cosmographique intitulés de ce nom*, в: *Memoires presentes par divers savants a L'Academie des inscriptions et belles lettres*, I ser., II, Paris, 1852, с. 230 сл.

⁵⁹ *Cosmographiam Aethici Istrici ab Hieronymo ex Graeco in Latinam breviorum redactam secundum codicem Lipsiensem separato libello expressam primum edidit Henricus Wuttke*, Lipsiae, 1853 (²1853).

⁶⁰ Етикус носи по всяка вероятност своето прозвище от родния си град, Истрос (Ἰστρος / Ἱστρόπολις / Histria) в Северна Добруджа, ок. 40 км северно от Томи/Кюстенджа, който се споменава още от Страбон и Плиний (I в. пр. Хр.); Хиерокъл (VI в.) го поставя в епархията Скития (*Hieroclis Synecdemus et notitiae graecae episcopatum accedunt Nili Doxapatrii Notitia Patriarchatum et locorum nomina imutata ex recognitione Gustavi Parthey*, Repr. Amsterdam 1967, с. 6, 637₃). Вж.: *Tabula imperii romani* L 35 (*Romula-Durostorum-Tomis*), Bucarest, 1965, с. 45 сл. (с библ.), както и географската карта, приложена към V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in late Antiquity*, Amsterdam, 1977.

⁶¹ *Aethicus Philosophus Cosmographus* (Философска мисъл, 1979, № 2, с. 72-85; № 4, с. 54-65); вж. също В. Pejtscheff. *Das Werk „De inventione litterarum“ des Hrabanus Maurus und die altbulgarische Schrift „O pismenech cranoristza Hrabra“* (Archiv für mittelhheinische Kirchengeschichte, 34/1982, с. 37-41).

⁶² Доколкото ми е известно, д-р Пейчев за първи път в нашата съвременна историография се занимава с останалия непечатан исторически труд на Пейчевич.

⁶³ Heinz Löwe. *Ein literarischer Widersacher des Bonifatius. Virgil von Salzburg und die Kosmographie des Aethicus Ister* (=Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jg. 1951, Nr. 11), Mainz-Wiesbaden, 1951-1952.

⁶⁴ „Qua aetate Britones venerunt ad Britanniamq et qua Schitae, id est Scotti, qui nunc dicuntur Hibernenses, ad Hiberniam“ – цитирано по Льове, с.27/925; смятам, че тук коментарите са излишни: че скитите са населявали обширна територия е всеобщоизвестно, но че тази територия се е простирала чак до Британия, респ. Шотландия, не си е представял никой античен или съвременен историк.

⁶⁵ Migne, PL 112, Lutetia Parisiorum, 1878 (репринт Turnholti: Typographi Brepols Editores Pontifici, 1963), кол. 1579–1584. За заглавието на трактата на Храбан Мавър срв. бележките на Б. Пейчев в студията му *Das Werk „De inventione litterarum“ des Hrabanus Maurus...* – вж. по-горе, бел. 61.

⁶⁶ Ръкописът на студията се е намирал сред останалите непубликувани съчинения на Храбан и годината на нейното написване е неизвестна, но повечето изследователи предполагат, че е написана към края на живота му – във всеки случай тя предшества поне с едно десетилетие годината, засвидетелствана за създаването на славянската писменост, 963, и която все още мнозина изследователи свързват с глаголицата, а не с кирилицата.

⁶⁷ Migne, PL 112, кол. 1579-1580.

⁶⁸ Вж.: Otto Kronsteiner, *Virgil als geistiger Vater der Slawenmission und der ältesten slawischen Kirchensprache* в: *Virgil von Salzburg, Missionar und Gelehrter*, Salzburg 1984, с. 122-128 и български превод на същата статия: *Виргил – духовен баща на покръстването на славяните и на най-стария славянски църковен език* в: *Die slawischen Sprachen* 8 /1985, с. 133-142, с библиография.

⁶⁹ София: Академично издателство “Марин Дринов”, 2003 – книгата обаче се появи едва в средата на 2004 г., а редакционната работа е приключила още в 2001 година. По-нататък в текста се цитира КМЕ.

⁷⁰ За различните теории по този въпрос, както и изобщо за състоянието на научните изследвания, свързани с трактата, вж. преди всичко монографията на Кую Куюв, *Черноризец Храбър*, София: Издателство на БАН, 1967. Критично издание на ръкописите е изготвено от Алда Джамбелука-Коссова, *Черноризец Храбър – О писменехъ*, София: Издателство на БАН, 1980. Цитатите в този сборник са дадени според изданието на Лаврентиевия препис в монографията на К. Куюв, а от българския му превод – според превода на К. Куюв в: *Стара българска литература, 2 Ораторска проза*, София: Български писател, 1982.

⁷¹ Това забелязва още Г. А. Ильинский, *Кто был черноризецъ Храбъръ*, в: *Византийское обозрение*, 1917, № 3, с. 151-156 – достатъчно отдавна, за да бъде

забравено и отново «открито». Вж. напр. Христо Трендафилов, *Кой е Черноризец Храбър*, в: Духовна култура, 81/2001, № 6, с. 9-13 и доклада на същия, *Преславски извори за трактата "За буквите" на Черноризец Храбър*, изнесен на Международния симпозиум "Великопреславската култура IX-X век", Шумен, 2002 г., в: *Преславска книжовна школа*, т. VII, София: Академично издателство "Марин Дринов": 2004, с. 279-291, публикуван след излизането на т. IV от КМЕ.

⁷² Списъкът на предполагащите автори включва едва ли не всички български книжовници от IX-X век, включително Константин-Кирил Философ.

⁷³ По всяка вероятност името е било написано в оригинала *Хрѣ* – с надредно «и», което прави още по-вероятна грешката.

⁷⁴ В своето изследване К. Куев (вж. по-горе, бел. 82) дава текста на 73 преписа, а W. Veder, *Utrum in alterum abiturum erat? A Study of the Beginnings of Text Transmission in Church Slavic*, Bloomington, 1999, с. 18-20, сочи междувременно увеличил се тяхен брой, като включва също и преработките.

⁷⁵ Вж. напр. публикациите на унгарския историк Imre Boba: *The Episcopacy of St. Methodius*, в: *Slavic Review* 26, 1, 1967, с. 85 сл. (препеч. и в: *Die slawischen Sprachen* 8/1985, с. 21 сл.); *Wo war die "Megale Moravia"?* – пак там, 8/1985, с. 5 сл.; *"Abodriti qui vulgo Praedenecenti vocantur" or "Marvani Praedenecenti"?* в: *Palaeobulgarica* 8/1984, № 2, с. 29 сл.; *Constantine-Cyrril, Moravia and Bulgaria in the Chronicle of the Priest of Dioclea*, пак там, 9/1985, № 1, с. 59 сл.; *Novi pogled na povijest Moravie. Preispitivanje povijesnih izvora o Moravskoj, Rastislavu, Sventoplku i sv. braci Cirilu i Metodu*. Split, 1986.

⁷⁶ Herbert Schelesnik, *Die historischen und politischen Hintergründe der kyrillomethodianischen Mission*. в: *Symposium Methodianum. Beiträge der Internationalen Tagung in Regensburg (17. bis 24. April 1985) zum Gedenken an den 1100. Todestag des hl. Method. Neuried: Hieronimus, 1988, с. 269-279.*

⁷⁷ Вж. преди всичко: Martin Eggers, *Das "Großmährische Reich" – Realität oder Fiktion. Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jahrhundert* (=Monographien zur Geschichte des Mittelalters. Band 40). Stuttgart, 1995 и същ., *Das Erzbistum des Method. Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillomethodianischen Mission* (=Slavistische Beiträge, 339), München, 1996, както и Nikolaos Trunte, *In quadam civitate, quae lingua gentis illius Dowina dicitur. Versuch einer Neulokalisierung*, в: *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 61/2002, № 1, с. 1-24, и Петер Юхас, *Кирил и Методий в Българска Моравия*, София: "Огледало", 2000.

⁷⁸ Вж. напр.: Johanna Schmidt, *Philippoi (Φίλιπποι)*, в: RE, 19B/1938, кол. 2206-2244. Авторката обръща също внимание на сведението, че градът е римска колония, говорещо, че то е по-късна интерполация, направена с цел да се предаде по-голяма достоверност на разказа за конфликта на апостолите с римската власт. В действителност по време на пътуванията на апостол Павел

по Балканския полуостров всички по-големи градове имат статута на колония, а това се споменава само за Филипи.

⁷⁹ По време на археологическите разкопки през 1937 година биват открити „останките от затвора във Филипи“ и от тогава се включват в екскурзоводната програма на смирените поклонници, макар и малко по-късно да се оказва, че този „затвор“ в действителност е бил водният резервоар (цистерна) за съседния езически храм.

⁸⁰ За Христинополския апостол вж. Aemilius Kalužniački, *Aktus epistolaque Apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII-o scripti*, Vindobonae, 1896. Преглед на литературата при: АН СССР Отделение истории. Археографическая комиссия. *Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР XI-XIII вв.* Москва: «Наука» 1984, с. 101-103.

⁸¹ Тази приписка за първи път обнародва Е. Kalužniački, *Zur Geschichte der bulgarischen Benennung der Stadt Philippopol*, в: Archiv für Slavische Philologie, Bd. XVI, Berlin 1894, с. 595.

⁸² Голяма част от тези сведения са събрани в изследването на Daniel Farlatus, *Illyrici Sacri*, I-VIII, Venetiis 1751-1819. Някои от тях предава Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes dans l'Empire Romain*, Paris, 1918 (=Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome publiée sous les Auspices du Ministère de l'Instruction publique, fasc. 102), с библиография. В новите съчинения на автори-католици повече не се споменава нищо за ранното християнство по нашите земи, защото според тези автори то е еретическо, т.е. не е християнство. Вж. напр. основния труд по история в богословските факултети на католическите университети в Германия: Peter Kawerau, *Lehrbuch der Kirchengeschichte. Geschichte der alten Kirche*, Marburg: N. G. Elwert, 1967. Срв. също съвместното френско-немско католическо изследване: *Die Geschichte des Christentums. Religion, Politik, Kultur*, hrsg. v. J.-P. Mayeur... Deutsche Ausgabe hrsg. v. N. Brox... 1. *Die Zeit des Anfangs*, hrsg. v. Luce Petri, Freiburg/Basel/Wien: Herder, 2003. Не по-различно се представя тази история и в трудовете на православните богослови – репрезентативен в този смисъл е трудът на М. Э. Поснов, *История Христианской Церкви (до разделения Церквей – 1054 г.)*, Брюксел: «Жизнь с Богом», 1964; Киев, ²1991. На българския читател би било интересно да прочете какво пише професорът в Киевския и Софийския университет за «готите» и за «прабългарите-татари» – книгата му е написана по време на неговото емигрантство в нашата столица, където той умира в 1931 година.

⁸³ Вж. по-горе, с. 45 и бел. 43.

⁸⁴ Вж. по-горе, с. 31 и бел. 19.

⁸⁵ Вж. напр. посочените по-горе, с. 30, сведения на Овид за езика на местното население.

⁸⁶ *Веда Словена I*, съст. Борис Христов, София: Отворено общество, 1997. Вж. напр. различните варианти за рождението на Орфен/Уфрен-юнак, с. 124-214 и *Преселение народа ут Крайна земе на Дунав*, с. 23-66.

⁸⁷ Вж.: Ив. Добрев, *Солунска легенда*, в: КМЕ 3/2003, с. 707-715 (библ.).

⁸⁸ Вж. преди всичко посочените по-горе изследвания на D. Farlati и J. Zeiller (вж. бел. 82). Срв. също: Д. Цухлев, *История на българската църква I*, София, 1910, с. 9-54.

⁸⁹ Вж. Eduard Schwartz, *Über die Bischofslisten der Synoden von Chalkedon, Nicaea und Konstantinopel*, в: Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Abteilung, NF 12, München, 1937 и E. Honigsmann, *The Original Lists of the Members of the Council of Nicaea, the Robber-Synod and the Council of Chalcedon* (Byzantion 16/1942-1944, с. 20-80).

⁹⁰ Вж. Ludolf Müller, *Gibt es Spuren eines arianischen Einflusses auf das Christentum der Kiever Rus'?* в: *Millennium Russiae Christianae. Tausend Jahre christliches Rußland 988-1988*. Vorträge des Symposiums anlässlich der Tausendjahrfeier der Christianisierung Rußlands in Münster 5.- 9. Juli 1988, Köln/Weimar/Wien: Böhlau, 1993. На този въпрос е посветена моята студия *За някои проблеми от ранната история на християнството в българските земи* (под печат).

⁹¹ За тези събития вж. преди всичко Теодорит Кирски, *Църковна история*: Theodoret, *Kirchengeschichte*, Hrsg. L. Parmentier, Berlin: Akademie-Verlag, ²1954 (=Die Griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, hrsg. von der Kommission für Spätantike Religionsgeschichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin), превод на немски: *Theodoret von Cyrus Kirchengeschichte*, aus dem Griechischen übersetzt und mit Einleitung und Anmerkungen versehen von Dr. A. Seider, München: Verlag Josef Kösel & Friedrich Pustet, 1926; превод на руски в Интернет: www.christianity.shu.ru/Texts/theodoret.htm Вж. също: Sozomenus, *Kirchengeschichte*, Hrsg. Jos. Bidez, eingeleitet, zum Druck besorgt und mit Register versehen von Günther Christian Hansen, Berlin: Akademie-Verlag, 1960 (=Die Griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, hrsg. von der Kommission für Spätantike Religionsgeschichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin) и Socratis Scholastici Historia ecclesiastica Libris VII – руски превод: Сократ Схоластик, *Церковная история*, Москва: Росспэн, 1996 (същата и в Интернет: www.christianity.shu.ru/Texts/socrate.htm) – вж. преди всичко гл. 31 до 37; след проведената от църквата цензура върху труда на Сократ от някои глави са останали само по няколко изречения, а най-важните подробности за съборите в Сириум и Аримини липсват. Не много повече се споменава за тях при Hans Lietzmann, *Geschichte der Alten Kirche*, Berlin/New York: Walter de Gruyter, ⁶2000 и H. Jedin, *Handbuch der Kirchengeschichte II. Die Reichskirche nach Konstantin dem Großen: 1. Das Werden der Reichskirche im Rahmen der kaiserlichen Religionspolitik*, Digitale Bibliothek 35: *Handbuch der Kirchengeschichte*, с. 1506-1520 (=Handbuch der Kirchengeschichte II, Freiburg/Basel/Wien: Herder, 1973).

⁹² В. М. Истрин, *Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе*, репр. изд., подг. М. И. Чернышева, Москва: Джон Уайли энд Санз, 1994, XIV, 17²⁸⁻²⁹, с. 317: се же црь Левъ гонение сътвори велико на державыа въру Ариньскую, сиречь Ексаквинитъскую, Аспара дѣла и Ардавъриа, повеление всюду посла не имѣти имъ ни гдѣ же цркъы ни соворыща. Срв. също и гръцкия текст: *Ioannis Malalae*

Chronographia, recens. I. Thurn (=Corpus fontium historiae byzantinae, vol. XXXV, ser. Berol., Berolini et Novi Eboraci: Walter de Gruyter, 2000), с. 295₃₁₋₃₂.

⁹³ Вж. *Видение на пророк Даниил за царете и за последните дни и за края на света* от Поп Драголюция сборник в: Донка Петканова и Анисава Милтенова, *Старобългарска есхатология. Антология* (=Славянска библиотека, под общата редакция на Емил Ив. Димитров. Серия Slavia orthodoxa, отг. ред. Светлина Николова), София: Славика, 1993, с. 101 сл. Вж. също Василка Тъпкова-Заимова, *Мирът и войната във византийската и българската историко-апокалиптична книжнина* в: Литературна мисъл, 1993, № 6, с. 128-133.

⁹⁴ Срв. напр. И. Е. Евсѣевъ, *Григорій пресвитеръ, переводчикъ времени болгарскаго царя Симеона* в: Известия Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи наукъ 1902 г., VII, 3, с. 356-366. За превода на четирите книги *Царства* вж. Св. Николова, *К истории текста книг Царства в славянской письменности*, в: *Jews and Slavs*, 3/1995, с. 54-68 и същ., *За най-стария български средновековен ръкопис на Стария завет*, в: Старобългарска литература, 28-29/1994, с. 110-118.

⁹⁵ Отношенията между римокатолическата църква и България от IX до XIV век са проучени най-изчерпателно въз основа на документи във Ватиканския архив от Васил Гюзелев: *Forschungen zur Geschichte Bulgariens im Mittelalter*, Wien: Verein „Freunde des Hauses Wittgenstein“, 1986, с. 175-199 и *Кратък очерк върху отношенията между римската църква и българското царство през средновековието (IX-XIV в.)* в: *Католическата духовна култура и нейното присъствие и влияние в България*, София: Гей-Либрис, 1992, с. 71-83. Вж. също: Ив. Дуйчев, *За документите из Ватиканския архив, отнасящи се до българската история (IX-XIV в.)*, в: Известия на Историческото дружество в София XIII/1933, с. 113-141 (= Ив. Дуйчев, *Българско средновековие*, София: Наука и изкуство, 1972, с. 260-288) и същ., *Преписката на папа Инокентий III съ българитъ*, в: Годишникъ на университета св. Климентъ Охридски – София, Историко-филологически факултетъ XXXVIII, 3/1942. Многозначително е обстоятелството, че от IX в. са запазени регистрите с папската кореспонденция само за периода 872-882 г.

⁹⁶ За Брегалнишката мисия и различните становища на изследователите вж.: Лиляна Грашева, *Брегалнишка мисия*, в: КМЕ I/1985, с. 237-243.

⁹⁷ За съвременното състояние на изследванията по този въпрос вж.: Ив. Добрев, *Хазарска мисия*, в: КМЕ IV/2003, с. 347-353.

⁹⁸ За т. нар. «руска» или «рушка» писменост вж.: Красимира Костова, *Рушки писмена*, в: КМЕ III/2003, с. 500-503 с библиогр. и с преглед на главните тези по въпроса. За несъстоятелността на последната теза, според която в този текст става въпрос за „германо-скандинавски“ произход на племето «роси» тук е излишно да се дават подробности, след като през последните десетилетия беше окончателно изяснено, че такова говорящо на германски език племе не е съществувало. Това се отнася и до предположенията, свързващи «руските писмена» с «германци-готи». Засега най-вероятна изглежда тезата, че това място е интерполирано в житието на св. Кирил, макар и да не е никак изключено той

да е намерил в Херсон богослужебни книги, написани с глаголица, което да го е насочило да потърси повече такива книги, намиращи се, както е известно, сред «арианите» в Брегалнишко и в долината на Българска Морава – разбира се, ако не е вече знаел за тях именно от забулената с мистерии Брегалнишка мисия.

⁹⁹ За Фотий вж. преди всичко: Joseph Kardinal Hergenrüter, *Photius, Patriarch von Constantinopel. Sein Leben, seine Schriften und die griechische Schisma*, I-III, Regensburg, 1867-1869 [Репр. Darmstadt, 1966]. Новата библиография вж. при: Илия Илиев, *Фотий*, в: КМЕ IV/2003, с. 296-301. Кореспонденцията на Фотий е издадена от Ἰωάννης Ν. Βαλέττας, *Φωτίου τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαί*, Λονδίνο, 1864, а най-новото издание на омилията му е от Β. Laurdas: *Φωτίου Ὁμιλία*, Thessalonike, 1959; английски превод при: Cyril Mango, *The Homilies of Photius, Patriarch of Constantinople*, Cambridge Mass., 1958 (=Dumbarton Oaks Studies III), френски превод при: *Photios. Texte établi et traduit R. Henry*, I-VIII, Paris, 1959-1977. Вж. също ГИБИ IV, София, 1961, с. 104-106.

¹⁰⁰ „Меѡедѣн же посади ѣ попа ворзописца зѣло н преложи вса книгѣ исплзнь ѿ Греческа азѣлика въ Словенскѣи ѣ-ю мѣцъ, наченъ ѿ Марта мѣца сконча до кѣ вхѣтворѣ“ [Автописецъ Переславла Суздальскаго, с. 8: Князь Михаилъ Андреевичъ Оболенскій, *Лѣтописецъ Переславля Суздальскаго, составленный въ началѣ XIII в.* (Временникъ московскаго общества исторіи и древностей російскихъ 9/1851)].

¹⁰¹ Архимандритъ Леонидъ, *Древняя рукопись*, в: Русскій вестникъ 201/1889 апрель, с. 19.

¹⁰² Nikolaos Trunte, *Die Römische Mission Konstantins des Philosophen. Zur römischen Diplomatie der 60er Jahre des 9. Jahrhunderts*, доклад, изнесен на Международния симпозиум “Великопреславската култура IX-X век”, Шумен, 2002 г., в: *Преславска книжовна школа*, т. VII, София: Академично издателство “Марин Дринов”, 2004, с. 241-277.

¹⁰³ Вж. Илия Илиев, *Посолства на българите в Рим през IX век*, в: КМЕ III/2003, с. 221-223 и същ., *Посолства на Рим в България през IX век*, пак там, с. 223-226.

¹⁰⁴ Хронологията на Моравската мисия и съставянето на кирилицата се оспорва дълго поради неправилното интерпретиране на годината, посочена в трактата *О писменехъ* – по този въпрос вж.: К. Куев, *Черноризец Храбър*, с. 85-148 и Ив. Добрев, *За Александрийското и Мораво-Панонското летоброение и за някои дати в старата славянска писменост*, в: Годишник на Софийския университет, Факултет по Славянски филологии, т. LXIX, 2 /1976, с. 121-173.

¹⁰⁵ За установяването на това невярно твърдение допринасят много някои по-късни манипулации в житията на Кирил и Методий, извършени от цариградската патриаршия с цел да прикрият истината за положителното отношение на папската курия към мисията на славянските апостоли, но и за

приобщаването на «еретиците» към Рим. Тази политика на папската курия в лицето на папа Николай I и Адриан II среща силно противодействие също от страна на определени консервативни кръгове и в римокатолическата църква, които на няколко пъти успяват да вземат превес в нейната политика и да я насочат в противоположно направление, като също така погрещват на Методий да заеме архиепископския престол в Сирмиум, устройват в Регенсбург съд срещу него и го затварят в един от манастирите при града. А за това по какъв начин и папската курия манипулира сведенията за мисията на Константин-Кирил и Методий във «Великоморавия» вж. П. Юхас, пос. съч. (срв. бел. 89), с. 183-193.

¹⁰⁶ В своята посочена по-горе, бел. 43, студия, *Нов прочит на епископската титулатура на св. Климент Охридски*, проф. Н. Драгова открива ново потвърждение за участието на представители от римокатолическата църква на събора в 892 година.

¹⁰⁷ За тези събития вж. преди всичко: G. Domenici, *Il papa Formoso*, в: *La Civiltà Cattolica* 75/1924, 1, с. 106-120; J. Duhr, *Le concile de Ravenne 898. La réhabilitation du pape Formose*, в: *Recherches de science religieuse* 22/1932, с. 541-579 и същ., *Humble vestige d'un grand espoir déçu. Episode de la vie de Formosa*, пак там 42/1954, с. 361-387.

¹⁰⁸ Вж. вулата на папа Йоан XIII до Болеслав Чешки (972 г.), с която се установява пражката епископия при църквата на св. Вит и св. Венцеслав, както и девически манастир при църквата на св. Георги, чийто текст е предаден в *Хрониката* на Козма Пражки (*Cosmae chronica boemorum*, Monumenta germaniae historica, Scriptorum, t. IX, Hannoverae 1851, Reprint 1963, с. 49) – вж. също ЛИБИ II/1960, с. 316 сл. В тази вула се подчертава, църквата и девическият манастир да бъдат устроени „според устава на св. Бенедикт и под ръководството на нашата дъщеря абатиса Мария. Но не според сектата на българския народ или на руския, нито пък на славянски език, а съобразявайки се с апостолическите наредби и решения... (sub regula sancti Benedicti et obedientia filiae nostrae, abbatissae Mariae, constituatur congregatio sanctimonialium. Verumtamen non secundum ritus aut sectam Bulgarae gentis vel Ruziae, aut Sciavonicae linguae, sed magis sequens instituta et decreta apostolica)“. От текста се вижда ясно, че тук става дума за две различни неща: от една страна това са обредите според **сектата на българския и на руския народ**, а от друга страна – **славянският език**. Това означава, че според представите на римската църква, в България (но и в Русия!) църковният обряд не само че се извършва на славянски език, но и според обредите на някаква секта, чиито особености не се уточняват. Никой от изследователите досега не е обърнал внимание на тази подробност, тълкувайки текста в смисъл, че извършването на църковния обряд на славянски език представлявало ерес. Дори в твърде свободния превод на немски език се казва, че „нито православният обряд, нито славянският език трябва да доминират“ (weder der orthodoxe Ritus noch die slawische Sprache

sollen dominieren – Cosmas von Prag, *Die Chronik Böhmens I*, In Anleitung an die Übersetzung von Georg Grandaur neu übersetzt und eingeleitet von Franz Huf, hrsg. v. Alexander Heine, Essen, 1987, с. 87).

¹⁰⁹ „Dicebant enim gothicas literas a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra catholice fidei normam in eadem sclauonica lingua mentiendo conscripsis, quam ob rem diuino iudicio repentina dictur morte fuisse damnatus“. Пълния текст от постановлението на Сплитския събор заедно с български превод вж. в: ЛИБИ II, София, 1960, с. 370-371.

¹¹⁰ Подробности по тази кампания дава Княз Михаил Оболенски и цитира в своите *Изслѣдованія и замѣтки по русскимъ и славянскимъ древностямъ (Приложение къ О первоначальной русской лѣтописи)*, С.-Петербургъ 1875, с. 148, една приписка в руски ръкопис от началото на XII век, Сборник в Архива на Министерството на Външните работи в Москва, № 78/958, л. 365, със съдържани същ., За най-стария български средновековен ръкопис на Стария завет, в: Старобългарска литература, 28-29/1994, с. 110-118е: *Снѣ въ нѣциѣ еретници глаголють отъ книгъ срачинскихъ и отъ проклятыхъ Болгаръ.*

¹¹¹ За покръстването на русите вж. моите студии: *Агиографията на Борис и Глеб и проблемът за йерархичното подчинение на руската църква преди 1037 година*, в: А. Чилингиров, *България / Византия / Русия. Изследвания на средновековната култура*, Берлин, 2002, с. 21-83 и *Покръстването на Русия и България*, пак там, с. 129-158.

¹¹² Вж. по-горе, бел. 17.

¹¹³ G. Sotiroff, *Glagolitic Script and Linear B* (Canadian Slavonic Papers, Vol. XII, No. 3, Fall 1970, с. 303-331).

¹¹⁴ Вж. по-горе, с. 34.

¹¹⁵ Етимологията на това име остава все още неизяснена – при все, че са го носили някои от най-заслужилите български филолози. А да се счита, че то е заето от езика на един народ, дошъл от пустинята, край която е текла само една река, и то с друго название, както пише в издадения от Института за български език при БАН *Български етимологичен речник*, том II, София, 1979, с. 107 сл., не е особено логично и убедително.

¹¹⁶ Richard Loewe, *Gothische Namen in hagiographischen Texten*, в: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 47/1923, Halle 1923, с. 407-433. Вж. напр. с. 432: „...daher ist der Kappadokier Sabas wahrscheinlich erst nach den Goten Sabas benannt worden. Man wird also den gotischen Namen Σάβας [...] nicht nur zu spanisch-westgotischen *Sabigotho*, *Sabaricus*, sondern auch zu althochdeutschen *Sabarich*, *Saverich*, *Sabelgard*, *Sabulo* zu stellen haben.“

¹¹⁷ По този въпрос вж. предварителните съобщения за проучванията на нозеландските изследователи Russel D. Gray и Quentin D. Atkinson: *Language-*

tree divergence times support the Anatolian theory of Indo-European origin в: Nature (London), 426, 27. 11. 2003, с. 435-439.

Вж. също: www.kontrastivlinguistik.de и priv. adr. corresp: rd.gray@auckland.ac.nz .

ГОТИ И ГЕРМАНЦИ. ЗА ГЕРМАНЦИ ИЛИ ЗА ТРАКИ Е ПРЕВЕЛ УЛФИЛА БИБЛИЯТА?*

Ганчо Ценов

Изхождайки от Йордан (*Jordanis, De origine actibusque Getarum*¹), според когото готите първоначално живеели в Скандинавия, историците ги считат за германци. И понеже били германци, имената на техните крале, като Видимир, Валамир и Теодорих се считат за германски имена, а готският епископ Улфила бил превел за готите-германци Библията.

Понеже ме упрекват, че съм направил от германците траки или българи, трябва да се изкажа по този въпрос.

Аз съм изучавал историята на гетите и не познавам нито един германист, който счита гетите за германци. Наистина, Якоб Грим² и Вилхелм Крафт³ са застъпвали тезата, че гетите били германци, но тази теза не е намерила никакви привърженици сред останалите изследователи. Германистите считат гетите за траки и биха се изсмели на всеки, който ги счита за германско племе. Ако това е така, не разбирам какви противоречия могат да възникнат между мене и германистите, като казвам, че гетите или старите траки не са германци. Както вече беше доказано, легендата за преселването на готите от Скандинавия е само една легенда, която се отнася до произхода на гетите, а не до германските скандинавци.

Гетите се били изселили от Скандинавия, пише Йордан, който е озаглавил своята история при това «*За произхода и делата на гетите*». Според тази история се посочва Филимер, петият готски крал след изселването от Скандинавия, като гетски крал⁴.

* Gantscho Tzenoff, *Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven*. Eine historisch-philologische Untersuchung über die Geschichte der alten Thrakoillyrier, Skythen, Goten, Hunnen, Kelten u. A. [Произходът на българите и прародината на славяните. Историко-филологическо изследване върху историята на древните тракоилири, скити, готи, хуни, келти и др.], Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co, 1930, Kapitel 2, с. 123-132.

Хуните нападнали гетите и ги заставили да напуснат земята си⁵. Император Валенс ги приел в Мизия (около 376 г. сл. Хр.)⁶. Амалите съставлявали благородническият род на гетите⁷. А според Изидор даките пък били от готски произход⁸.

За да обяснят тези обстоятелства, някои историци казват, че готите и гетите били два различни народа – изселниците от Скандинавия били германски готи, които след заселването им на Дунава били наречени гети. Това обяснение обаче губи всяка убедителност, след като беше доказано, че не е имало никакво преселване от Скандинавия. Освен това също и твърдението, че готите впоследствие били наречени гети, не отговаря на истината – вярно е тъкмо обратното: гетите впоследствие били наречени готи. Така Павел Орозий пише през IV век: „...онези гети, които сега се наричат готи“⁹, а Филосторг пише: „...скитите отвъд Дунава, които старите автори наричаха гети, а сегашните – готи.“¹⁰ Също и Йероним (347-419) пише: „...Et certe Gothos omnes retro eruditi magis Getas quam Gog et Magog appetere consueverunt“¹¹. А Амброзий отбелязва: „...Gog iste Gothus est“¹². Клавдий Клавдиан, който е бил съвременник на Аларих, съобщава, че Аларих начело на гетите нападнал Италия¹³. Според Касиодор гетският крал Витиг(ес) наричал готския народ «*geticus populus*»¹⁴. Такива доказателства могат да се добавят още много и от всички тях става ясно, че гетите по-късно били наречени готи, а не обратно. Ние имаме тук проява на една лексическа закономерност в българския език, при която звукът «е» след време се превръща в «о». Така се получава например при думата *réw*/река, от която става рой/по-рой. Или при *meus*/мой, *veho*/возя и други подобни. Напълно естествено е за траките да казват «го-ти» там, където гърците казват «гети». Друг би бил случаят, ако застъпниците на прогерманската теза биха могли да докажат, че имало някаква разлика между готите и гетите – ако биха могли да ни покажат къде са живеели готите и къде гетите. Тогава би имало някакво оправдание за тяхната теза. В действителност обаче е невъзможно да се отделят готите от гетите: готите не са живеели едновременно с гетите, а едното име е заместило другото – там, където преди се е говорило за гети, впоследствие се говори за готи и за гети повече не се чува нищо.

Но не само от името на гетите, а и от съдържанието, което Йордан влага в него в своята *История на гетите*, се подразбира, че той има предвид именно гетите, дори когато пише за «готи». Троянския герой Телефус той нарича «гот»¹⁵. Гетската кралица Томирис за него също е и готска кралица¹⁶. Споменатият от Херодот¹⁷ и Страбон¹⁸ тракийски философ и божество Залмоксис се подвизавал според Йордан при готите¹⁹. Гетският философ Дикен (Dicenius)²⁰ бил също гот, а и египетският крал Весозис (Vesosis) воювал срещу готите²¹. Йордан явно описва старите гети, които нарича готи, при което обаче винаги изтъква разликата между готите и германците²². Но Йордан съвсем не е единственият, който под готи разбира гети, тъй като още Евсевий (Eusebius, † 340) пише в своята хроника, че „готите наричали Залмоксис свое божество“. Значи античните писатели разбирали под готи старите тракийски гети.

Понеже населяващите долното течение на Дунав гети били скитски народ, Прокопий Кесарийски пише в своята *История на готите*, че готските племена по-рано били наричани скити, а в своята *История на вандалите* казва: „Когато Хонорий беше император на Запада, в империята нахлуха варвари; какви бяха те и какво направиха, ще разкажа сега. Преди, както и сега, това бяха главно готски племена – най-големите и най-прочутите сред тях бяха готите, вандалите, визиготите и гепидите. А преди ги наричаха сармати и меланхлени; някои пък наричаха тези народи също и гети [...] От древни времена те живееха отвъд Дунав“.²³

Значи старите крайдунавски жители били наричани преди сармати, меланхлени и гети, а сега, т.е. в VI век – готи. Споменатите тук от Прокопий визиготи се наричат от Требелий Полио (Trebellius Pollio) просто «визи»: „... Scytharum diversi populli, Peuci, Grutungi, Austrogoti, Teruingi, Visi, Gepides, Celtae etiam et Eruli“.²⁴ Сидон Аполинар (Sidonius Apollinarius) също дава за тях името вези (vesi), без добавката –готи²⁵ – названието «везеготи» (Vese-Gothae) употребява само Йорданес, докато Птолемей (Ptolemäus) отнася народа на «визите» или «везите» към сарматските народи, но пише тяхното име «биеси» (βίεσσι), ка-

то съобщава, че те живеели при Карпатите²⁶. От тази писмена форма, в зависимост от това на кой звук се поставя ударението – на «и» или на «е» – произлизат транскрибираните с латиница форми *visi*/визи и *vesi*/беси. Като стар крайдунавски народ птолемеевите βίεσσοι са били гети, а понеже Йордан и Прокопий наричат гетите «готи», единият употребява за тях названието везеготи, респ. визиготи, а другият – веси.

Следователно, старото крайдунавско население преди е било наричано «сармати», «меланхлени» и «гети», а подир това се нарича «готи», които не са нищо друго, освен Овидиевите «беси» и «гети», които също като Прокопиевите «визиготи», били сарматски племена: „Наоколо е дивият сарматски народ, и беси, и гети“.²⁷

От тук се вижда, че Прокопиевите «визиготи» и Йордановите «везеготи» не са нищо друго, освен Овидиевите беси/гети. Както се вижда от посоченото по-горе място, Прокопий отделя визиготите от готите, понеже като изброява дакийските племена, той пише: „готи, [...] визиготи“ и т.н. Овидий пък ги нарича «гети» и «беси».

Овидий и някои други автори пишат името «беси» с двойно «s» – «bessi», а Прокопий – с едно «s»: Βέσσον γένος²⁸. По такъв начин Прокопий пише името на селището Бесапара «Vesouparon» (Βεσουπάρον²⁹). Значи вместо «беси», Прокопий казва «веси». От тук става вече още по-ясно, че Прокопиевите «визи» или «вези» не са нищо друго, освен старите «беси».

Понеже обаче лабиалните «v» и «m» се заместват помежду си (напр. Valamir и Malamir), за Йероним «mesia» е еднозначно с «besia», т.е. страната на бесите. Под Mesia Йероним разбира Мизия, страната населена с бесите, така че тя става страна на бесите и от гледна точка на географията.

И ако се казва, че Улфила бил превел Библията за «везеготите», това означава, че я е превел за «бесите», или с други думи, за мизийските гети.

Остроготите принадлежат също към крайдунавското население, понеже амилзуриите, на които според Приск³⁰ хунът Руа обявява война, не могат да бъдат нищо друго, освен остроготски-

те амали. А що се отнася до твърдението, че остроготите били «остготи», т.е. «източни готи», а «везиготите» или «визиготите» – «вестготи», т.е. «западни готи», трябва тук да отбележа, че това обяснение е добавено късно и противоречи на Йордан. Според Йордан³¹ остроготите живеели на запад от визиготите, в съседство с населяващите бреговете на р. Тиса гепиди и с хуните в Панония. Панонските хуни подчинили под властта си само остроготите, а не и везиготите, които заемали земите на изток, чак до Понтус (Черно море). Тъй като остроготите били първите, които се сблъскали с хуните, и понеже се счита, че нападението на хуните дошло от изток, възприето е убеждението, че остроготите били източните готи, което не е вярно нито от етимологична, нито от географска гледна точка, защото хуните нападнали от запад и покорили живущите на запад, в Панония, остроготи.

Освен това е факт, че хуните разпрострели властта си само върху живущите в Панония остроготи, гепиди, руги, суави (населението по бреговете на р. Сава), алани и херули³². Везиготите, които населявали Мизия и Тракия чак до Черно море, не са били никога под тяхна власт. И като определя местоположението на готите, Йордан отбелязва: „Когато гореспоменатите племена, за които сега говорим, живеха по местата на тяхното първо разселване, в Скития до Меотида [Азовско море], имаха за крал, доколкото ни е известно, Филимер.³³ При второто им местожителство в Дакия [римската провинция Крайбрежна Дакия със столица Сердика или София], Тракия и Мизия – [крал им беше] Залмоксис, за когото свидетелствуват много летописци, че притежавал забележителни познания по философия³⁴. Но още преди това те имаха Зевт, един мъдър мъж, а след него Дикен (Diceneus); третият е Залмоксис, когото вече споменахме. Те имаха също и доста учители в мъдростта. По такъв начин готите бяха винаги по-образовани от почти всички останали варвари и с това приличаха на гърците. [...] В тяхното трето местожителство край Понтийското (Черно) море, където станаха по-човечни и – както вече се спомена – по-образовани, те се разделяха на два рода: везеготи, които се подчиняваха на рода на балтите, и остроготи, подчинени на прочутите амали.“³⁵

Под «готи» Йорданес тук явно подразбира старите траки – траките на Зевт, Дикен и Залмоксис. От описанието му се узнава, че тези траки са си сменяли местожителството, като и при трите места, които се посочват от него, се касае за тракийски области. Ако обаче Йордан тук има предвид някакво странстване на готите, то трябва да е протекло както следва: отначало те живеели в Меотида, т.е. при Таврийския Босфор, след това отишли в Тракия, Дакия (южно от Дунав) и Мизия и накрая при Понтус (Черно море), в Малка Скития (Добруджа). Това е едно старо предание, според което Томирис сразила персите при Хебър (Марица), след което потеглила с войската си на север и основала града Томи, днес Констанца/Кюстенджа на Черно море.

За тези тракийски готи или траки Улфила превел Библията. И когато се говори, че готите преминали от отвъд Дунав в Мизия и Тракия, това не трябва да се разбира като инвазия на някакви варварски народи, понеже същите готи, населявали областите северно от Дунав, отишли при своите братя южно от Дунав.

Йордан пише: „По такъв начин везеготите [...] подплашени от [нападението срещу] техните съплеменици [остроготите] [...] се колебаели как да постъпят, дълго размишлявали и накрая, по общо съгласие отправили пратеници в Римската империя, при император Валент (Валенс), брата на император Валентин, по-стария, като обещавали да се подчинят на неговите закони и да живеят под негова власт, ако той им отстъпи земя за заселване в Тракия или Мизия. За да направят молбата си по-убедителна, те обещали да станат християни, ако им бъдат дадени наставници, които да ги обучават на техния език. Като получил това известие, Валент се зарадвал, понеже и сам той искал да им предложи същото. Той приел гетите в Мизия и по такъв начин издигнал стена край държавата си, закриляща я от останалите народи“³⁶. И Йордан продължава: „Те преминали Дунав и се заселили с позволението на императора в Крайбрежна Дакия, Мизия и в тракийските провинции“³⁷.

Въз основа на това съобщение се получава впечатлението, че готите – или гетите, защото те преминават от другата страна на Дунав в Мизия – за първи път се заселват в Крайбрежна Дакия,

Мизия и тракийските провинции, докато според предишните сведения на Йордан те още отпреди живеели в тези провинции. Отношенията между тези готи и Валент изглежда обаче не са били тъй приятелски, както ни се казва в последното съобщение, понеже малко след това готите се надигат срещу Валент, и при това първо в Тракия. Валент загива непосредствено след битката при Адрианопол и готите стават господари на положението. За тези събития Йордан разказва по следния начин: „Едва след тази си победа везеготите започнаха да се заселват в двете Тракии и в Крайбрежна Дакия, които те считаха за своя родна земя“³⁸. Следователно везеготите считали двете Тракии (Тракия и Мизия), както и Крайбрежна Дакия, за тяхна родна земя. И сега, след като победили римските управници в тези земи, те вярвали, че ще могат да живеят свободно или по-свободно в своята родина.

Тук трябва още веднаж да подчертаем, че везеготите винаги са били споменавани в Тракия, Мизия и Крайбрежна Дакия, макар и под името «беси» или «мизи» – респ. «мизийци», т.е. че населението на Тракия, Мизия и Крайбрежна Дакия се е състояло винаги от този народ. Това е едно важно обстоятелство, понеже и сегашното население на тези области принадлежи към същата езикова група.

Херодот описва обичаите на това население, което той пък нарича «масагети», както следва: „...те не сеят [т.е. не обработват земята], а се изхранват от своите стада и от рибите, каквито в Араксес [тук очевидно става дума за р. Хебър/Марица] има в изобилие и пият мляко“³⁹. Това са Омировите мизийци, които също се хранят с мляко: „Зевс [...] извърна искрящите си очи назад, насочвайки ги в далечината към земята на коневъдците траки, на сражаващите се отблизо мизийци и на прочутите хипемолги, които се хранят с мляко, както и на абиите, най-справедливите от хората...“⁴⁰.

А и Йордан, който принадлежи към същия народ на гетите и пише своята *История на гетите* около 550 г. сл. Хр., съобщава, че Улфила превел Библията именно за този «хранещ се с мляко» народ на миролюбивите и бедни мизийци: „Имаше обаче и други готи, така наречените «мали готи» (Gothi minores), макар и

всъщност да са многочислен народ (*populus immensus*); те имаха за свой епископ и примас Улфила, който, както разказват, изнамерил за тях азбука. До ден днешен те живеят в Мизия, населявайки местността около Никопол [*Nikopolis ad Istrum* при Велико Търново] в подножието на Хемуса [Стара планина]. Те са многочислен, но беден и невойнствен народ, който не притежава нищо, освен различни стада, пасбища и гори. Земята им не е плодородна на пшеница, но дава изобилно всякакви други растения и плодове. Някои хора там изобщо не познават лозата и не знаят, че тя съществува, а вино си купуват от съседните области. Повечето от тях се хранят с мляко⁴¹.

Нима тези хранещи се с мляко мизийци са били германци? Може ли да се каже за дошлите уж от Скандинавия германци, тръгнали да завладяват земи, че са били миролюбив народ? «Готите», за които Улфила превел Библията, живеели между Егейско море и долното течение на Дунав. В Хебър/Марица те ловели риба. Край Хебър е Адрианопол, където тези готи за първи път се вдигнали срещу император Валент. Адрианопол бил главният град на провинцията Хемимонт, населена от така наречените «везеготи», начело на които стоял Аспар и след него Теодорих Кривогледият. В доклада си за Седмия вселенски събор в Никея през 787 г. Анастасий Библиотекарят (*Anastasius Bibliothecarius*) споменава Адрианополския епископ, който имал и званието «Епископ на Готия». Той пише: „*Niceta sanctissimus episcopus Adrianopoleos [...] Nicephorus indignus episcopus Dyrrachianensum provinciae Illyricanensum regionis*“. Тези епископи били представлявани от монаси: [...] *Ioanus monachus et locum obtinente Nicephori episcopi Dyrrachii*“ и „*Cyrellus monachus et locum retinente Nicetae Episcopi Gothiae*“⁴². Значи тук Никита се обозначава не като епископ на Адрианопол, респ. на провинция Хемимонт, а като епископ на Готия. Живеели ли са през 787 година в Тракия германци? А Валафрид Страбо (*Walahfrid Strabo*, † 849) пише: „Готите или гетите преведоха на своя език свещените книги, от които и до днес още са запазени у много народи документи. И както научаваме от известията на надеждни братя, до ден днешен божествената служба при някои скитски народи, особено при жителите на Томи, се извършва на същия език“⁴³.

Жителите на Томи или гетите на Томирис значи четат Улфиловия превод на Библията.

Че жителите на Томи, както и останалите мизийци и траки биват наричани през IX век българи, не е нужно тук да изтъквам. Като българи ги споменава и Йордан, когато пише, че „земите, населени с българи се простират над Понтийско море“⁴⁴.

Под името българи се споменават от Комес Марцелин (Marcellinus Comes)⁴⁵ също и Улфиловите никополци, както и живеещите край Янтра. Това се отнася и за везеготите в Септимания, където също по-късно се говори за българи – между писаните около 610 г. везеготски писма има и подписани от «*Bulgar comes Septimaniae*»⁴⁶. И от други исторически извори, на които тук няма да се спирам, се разбира, че Улфила е основател на българската църква. Казаното до тук е достатъчно, за да покаже, че Улфила е превел Библията именно за старите траки. Без изобщо да се заинтересуват за тракийските «готи», понеже считаха тези «готи» за преселени от Скандинавия германци, историките обявиха, че Улфила бил превел Библията на германски език. Издателят на считания за препис от тази Библия *Codex argenteus* (Сребърния кодекс), Йохан Кристиан Цан, пише по този въпрос: „Дали езикът на *Codex argenteus* е готски или не? Преди да станат известни готските писмени документи от Неапол и Аресто, нямаше нищо чудно в това, че по този въпрос се спори. В *Codex argenteus* няма нито една дума за туй какъв е той и откъде идва, и за всичко това можем само да гадаем. Отначало всичко си вървеше добре, докато шведските учени не объркаха работата. Те намериха Библия на някакво германско наречие, което не може да се сравни с нито едно от досега известните германски наречия, и тъй като от историята е известно, че Улфила е превел Библията на готски език, те решиха, че *Codex argenteus* е именно този превод, а езикът му е готски или Улфилов“⁴⁷.

Значи нарекли един германски ръкопис «Улфилов», понеже не знаели как другояче да го нарекат, а след това го дават за доказателство, че Улфила бил превел за германците Библията! Тогава трябва обаче да докажат и че старите траки или българите, чията църква е основал Улфила, били германци⁴⁸.

Готите трябвало да бъдат германци и затова, че техните крале носели германски имена. За нас е непонятно как може да се счита за германски такива типични славянски имена, като Видимир и Белимир. Ако Валамир, когото Приск нарича Βολάμερος⁴⁹ е германско име, тогава трябва за приемем за германски и имената на хунския главатар Баламир, на българския владетел Маламир, на сръбския крал Велимир и на руския княз Владимир. Ако сравнителното езикознание остави настрана историческите предразсъдъци и разгледа този проблем от чисто езикова гледна точка, то ще се съгласи, че и според езикознанието готите-гети, хуните и българите са издънки на тракийския народ.

Името на хунският крал се пише освен Баламир (Balamir) също и Баламбер (Balamber)⁵⁰. Balamer (Белимир, Бялимир) означава «бял свят» или «светъл ден». Старобългарската дума «мир» е в тясна етимологична връзка с гръцката «ἡμέρο» – «дневна светлина». Гласните «а» и «е» са взаимозаменяеми в зависимост от това дали изговорът им следва илирийските или тракийските наречия. В Тракия казват «бяло», първоначалната дума е била «бало» и оттам Баламир или Валамир. В Илирия казват «бело» и оттам Беламир, по-късно Белимир или Велимир, както се е наричал и сръбският крал. В този смисъл можем да сравним българското «седа» и «сядам» с руското «садиться», а също така българското «лежа» и «лягам». Гласната «а», както показват примерите «сад-» и «лаг-» впоследствие приема като приставка «и», т.е. от «а» е станало «я». Вследствие на това името Валамир или Баламир днес звучи Бялимир, респ. Белимир в западните области на Балканския полуостров. Така че името на готския крал Filimer⁵¹ не е нищо друго, освен славянското Белимир.

Имената Атила и Улфила били германски, понеже завършват на «-ил». Атила означава «отче», «бащица». Щом това е така, значи и трако-фригийците са били германци, след като те наричали баща си «ате» (Ἀττης)⁵². А що се отнася до окончанието «-ил», тогава и българските имена Стоил, Божил, Страхил, както и името на панонския княз Коцил (Κοτζίλος)⁵³, както и много други, трябва да са германски имена. Според т. нар. «Именник

на българските князе» владетелите Кормисош, Винех и Умор били от рода Вок-ил. Значи и този род би трябвало да е германски.

Като пръв готски крал Йордан назовава Бериг⁵⁴. Приск споменава един хунски военначалник на име Берих (Βέριχος)⁵⁵. Да сравним това име със старобългарските Бери-слав и Бери-сад (име на един одриски крал)⁵⁶. Въз основа на всичко това сме убедени, че който изучи българския и тракийския език, никога няма да счита готските имена за германски думи. Готите са гети, следователно траки.

БЕЛЕЖКИ

¹ *Jordanis Romana et Getica*, recen. Theodorus Mommsen (=Monumenta Germaniae historica, B1, 5,1, Berlin: Weidmann, 1882) – по-нататък в текста: *Getica*. [Всички посочвания в текста са по това издание, многократно преиздавано в репринт, за последен път в 1982. Най-ново критично издание на латинския текст: Iordanis, *De origine actibusque Getarum*, a cura di Fr. Guinta / A. Grillone, Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1991 (=Fonti per la storia d'Italia 117); български превод на извадки от текста в редакцията на Момзен от Вес. Бешевлиев и Г. Цанкова-Петкова в: *ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ* I, София, 1958, с. 326-367; руски превод с критични бележки от Е. Ч. Скржинска: Иордан, *О происхождении и деяниях гетов*. Москва, 1960 – в интернетно издание: www.vostlit.narod.ru/texts/rus/Iordan/text1.htm (без бележки и коментари) – бел. ред.]

² Jakob Grimm, *Über Jornandes*. Philologische und Historische Abhandlungen der Königlich Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin, 1848; *Über Jornandes und die Geten* в: Kleinere Schriften 3, с. 171-235, Berlin, 1866; *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig 1868.

³ Wilhelm Kraft, *Die Kirchengeschichte der germanischen Völker*, Bd. I, 1. Abt., *Die Anfänge der christlichen Kirche bei den germanischen Völkern*, Berlin, 1854.

⁴ *Getica*, § 121.

⁵ Пак там, § 129: „Quod genus expeditissimum multarumque nationum grassatorem, Getae ut videntur, pavescent, suoque cum rege deliberant...”

⁶ Също, § 131: „...susceptosque in partibus Moesiae Getas quasi murum regni sui contra ceteras statuit gentes.“

⁷ Също, § 315: „Haec hucusque Getarum origo ac Amalorum nobilitas et viro- rum fortium facta“.

⁸ *Isidorus Hispalensis Originum sive etymologiarum libri XX*, Migne PL 82. 9c. 2, 90.

⁹ Paulus Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII*, edit. C. Zangemeister, Lipsiae 1889 (=Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum V/1889), II, 5: „Modo autem Getae illi, qui et nunc Gothi.“

¹⁰ Philostorgius, *Historia ecclesiastica* в: Migne, PL 65 [Ново издание, hrsg v. Jos. Bidez/Fr. Winkelmann – Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhundert 5, Berlin 1972]: „...ἐκ τῶν πέραν Ἰστροῦ Σκυθῶν (οὗς οἱ μὲν πάλαι Γέτας, οἱ δὲ νῦν Γότθους καλοῦσι)“ – срв. ГИБИ I, София, 1954, с. 30.

¹¹ Migne, PL 23, 2, кол. 999.

¹² Ambrosius, *De fide* II, 16.

¹³ Claudius Claudianus, *Works*. With an English translation by M. Platnauer, I, cap. 3, 21; II, cap. 29, 15, 3: „Nam tua cum Geticas stravisset dextra catervas“.

¹⁴ Cassiodorus, *Variae* lib. 12, Edit. Th. Mommsen (=Monumenta Germaniae historica, autores antiquissimi XII, Berlin, 1894), IX, 31.

¹⁵ *Getica*, § 58-61.

¹⁶ Пак там, § 61-63.

¹⁷ Пак там, § 94-96.

¹⁸ Пак там, § 3, 5.

¹⁹ Пак там, § 39.

²⁰ Пак там, § 39, 67, 69, 71, 73.

²¹ Пак там, § 44.

²² Пак там, § 24, 31, 58, 67.

²³ „Γοτθικά ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρότερόν τε ἦν καὶ τανὺν ἔστί, τὰ δὲ δὴ πάντων μέγιστά τε καὶ ἀξιολογώτατα Γότθοι τέ εἰσι καὶ Βανδῖλοι καὶ Οὐσίγοτθοι καὶ Γήπαιδες. πάλαι μέντοι Σαυρομάται καὶ Μελάγγλαινοι ὀνομάζοντο οὗτος ὁ λεὼς ὑπὲρ ποταμὸν Ἰστρον ἐκ παλαιοῦ ᾤκουν“ – *Procopii de bello Vandalico* = *Procopii Caesariensis opera omnia* rec. Jacobvs Havry, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiect Gerhard Wirth, Lipsiae 1958), III (V), 2, 2 и 6. Срв. ГИБИ II, София, 1958, с. 112 сл.

²⁴ Claudius, c. 6.

²⁵ Carmen, V, 475 ff.

²⁶ Βέσσοι παρά τὸν Καρπάτην τὸ ὄρος – III, 5, 8.

²⁷ „Sauromatae citugunt, tera gens, Bessique Getaeque“ – *Tristia*, III, 10, 5. *Publii Ovidii Nazonis Opera – Corpus Poetarum latinorum*, London, 1894.

²⁸ *Procopii de bello gothico* = *Procopii Caesariensis opera omnia* rec. Jacobvs Havry, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiect Gerhard Wirth, Lipsiae 1958), II (VI) 26, 3 (с. 265). Срв. ГИБИ II, София, 1958, с. 119 .

²⁹ *Procopii de aedificiis* = *Procopii Caesariensis opera omnia* rec. Jacobvs Havry, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiect Gerhard Wirth, Lipsiae, 1958), IV, IV, 11, с. 146. Срв. ГИБИ II, София, 1958, с. 176 – Бел. ред.

³⁰ *Excerpta e Prisco – Excerpta de legationibus*, ed. C. de Boor, Berolini, 1903, I, 1, с. 121 сл. [Срв. (Гръцки) Извори за българската история I, София, 1954, с. 87 сл. Бел. ред.]

³¹ *Getica*, § 97-99.

³² Пак там, § 261, 268 сл.

³³ Също, § 39. Филимер е славянското име Белимер.

³⁴ „Ut, ergo ad nostmm propositum redeamus, in prima sede Scythiae iuxta Meotidem commanentes praefati, unde loquimur, Filimer regem habuisse noscuntur, in secunda, id est Daciae, Thraciaeque et Mysiae solo Zalmoxen, quem mirae philosophiae eruditionis fuisse testantur plerique scriptores annalium“ – *Getica*, § 39.

³⁵ „...tertia vero sede super mare Ponticum iam humaniores et, ut superius dixirtius, prudentiores effecii, divisi per familias populi, Vesegothae familiae Balthorum, Ostrogothae praeclaris Amalis serviebant“ – пак там, § 42.

³⁶ „...susceptosque in partibus Moesiae Getas quasi murum regni sui contra ceteras statuit gentes“.

³⁷ „...ipse quoque, ut dictum est, Danubio transmeantes Daciam ripensem, Moesiam Thraciasque permissis principis insederunt“ – също, § 131-133.

³⁸ „Quo tempore Vesegothae Thracias Daciaque ripense post tanti gloria tropaei iamquam solum genitalem potiti coeperunt incolere“ – § 138.

³⁹ „...σπείρουσι δὲ οὐδέν, ἀλλ' ἀπὸ κτηνέων ζώουσι καὶ ἰχθύων· οἱ δὲ ἄφθονοὶ σφὶ ἐκ τοῦ Ἀράξει ποταμοῦ παραγίνονται, γαλακτοπόται δὲ εἰσι“ – I, 216.

⁴⁰ „...Μυσὼν τ' ἀγγεμάχων καὶ ἀγαυῶν Ἰππημολγῶν γαλακτοφάγον, Ἀβίων τε, δικαιοτάτων ἀνθρώπων...“ – Илиада XIII, 1 [Срв. *Извори за историята на Тракия и траките* I, София, 1981, с. 31]

⁴¹ *Getica*, § 267.

⁴² Migne, PL 129, 3, кол. 243, 246, 247.

⁴³ „Gothi et Getue, qui divinos libros in suae locutionis proprietatem transtulerunt, quorum adhuc monumentu, apud nonnuttos habentur. Et fidelium fratrum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes, maxime Tomitanos, eadem locutione, divina hactenus celebrari officia“.

⁴⁴ „supra mare Ponticum Bulgarum sedes distendunt“ – *Getica*, § 36.

⁴⁵ *Marcellini Comitis Chronico*, edit. Th. Mommsen – *Monumenta Germaniae Historiae*, AA, XI, I, Berolini 1893, с. 104, 107, 108 – Срв. ЛИБИ I, София 1958, с. 318.

⁴⁶ *Monumenta Germaniae historica*, Bd. 3, с. 677.

⁴⁷ Johann Christian Zahn, *Ulfilas gothische Bibelübersetzung*, Weissenfels 1805, с. 25-28.

⁴⁸ Вж. по този въпрос студията на Сергей Лесной *На какъв език е била написана «Готската Библия» на Улфила* в този сборник, с. 169-184 и моята студия *Готи и гети*, също, с. 54 и бел. 56 – бел. ред.

⁴⁹ *Excerpta e Prisco* – вж. бел. 30, I, 1, с. 152 [Срв. (Гръцки) *Извори за българската история* I, София 1954, с. 123 сл. Вж. също при Малх (Μάλχος), *Byzantiaca*, пак там, с. 135 сл. Бел. ред.]

⁵⁰ *Getica*, § 130, 248 сл.

⁵¹ *Getica*, § 26.

⁵² Eustathius zu Hom. ad Iliadem 565.

⁵³ Constantinus Porphyrogenitus, *De administando imperio*, Bonnae с. 30.

⁵⁴ „...iam pene quinto rege regnante post Berig Filimer“ – *Getica*, § 26.

⁵⁵ Priskus (с. 203, 15; 209, 14).

⁵⁶ Strabo, 331, fr. 48.

КОИ СА ГЕТИТЕ*

Сергей Лесной

Ще започнем нашето изследване с анализ на едно много важно място у Йордан, което ще цитираме изцяло: „In qua Scythia prima ab occidente gens residet Gepidarum, qui magnis opinatisque ambitur fluminibus, nam Tisia per aquilionem eius chorumque discurrit; ab africo vero magnus ipse Danubius, ab eoo Flutausis** secatur, qui rapidus ac verticosus in Istri fluentia furens divolvitur, introsus illis Dacia est, ad corona speciem ardius Alpibus emunita, iuxta quorum sinistrum latus, qui in aquilione vergit, ab ortu Vistulae fluminis per imensa spatia Venetharum natio populosa consedit, quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur, principaliter tamen Sclaveni et Antes nominatur“ (Jordanes, *Getica*, §33-34).

В превод това означава: „Първият от запад народ в Скития са гепидите, чиято земя се оросява от големи и значителни реки; а именно Тиса я пресича от север към юг, от запад тече сам великият Дунав (така някои превеждат текста, а в действителност „ab africo“ означава от юго-запад, С. Л.), от изток тече Flutausis (неизяснено, по всяка вероятност това е другото име на Тинзсиз С. Л.), който, обогатен със стремителни и бурни притоци, се влива във водите на Истър (Дунав); по-навътре лежи Дакия, защитена като с венец от стръмни планини“ – на това място прекъсваме превода.

Тук обаче възниква въпросът: как гепидите са могли да бъдат най-западният народ на Скития, ако Скития е граничела непосредствено с Германия? („Scythia si quidem Germaniae terre confines“ – *Getica*, §30). Та границите на Германия никога не са се простирали до средния Дунав! Това се обяснява много просто: границата между Германия и Скития е била обща само в нейната северна част, докато в района на средния Дунав до Скития се

* *Пересмотр основ истории славян* I, Мелбурн, 1956, с. 44-55.

** В изданието на Giunta/Grillone (вж. с. 92, бел. 1): Alutus, съвр. Олтул – бел. ред.

допирала вече не Германия, а друга страна – очевидно това е римската провинция Валерия.

Ще отбележим тук много важен факт: племето на гепидите, считано от всички за германско, по думите на Йордан живеело в Скития като най-западно от скитските племена. Ако гепидите са били най-източното от източните германски племена, границата между Германия и Скития би преминавала на изток от земята на гепидите, а се оказва, че границата е минавала на запад от тях – следователно гепидите не са били германи.

Наистина може да се допусне, че в Скития са живеели и германи, и славяни, и келти, и иранци и т.н., но доколкото името на страната произлиза от народа, може да се допусне, че в Скития живеели преди всичко разни «скитски» племена. Указанието за гепидите ни заставя да се усъмним, че те били германи – по-скоро те били «скити». По-нататък ще видим, че има и други данни, говорещи против германския произход на гепидите.

Тук сме принудени да направим голямо отстъпление. В нашите източници ние постоянно срещаме името «даки» и названието «Дакия». Какво знаем за тази страна, която в древността несъмнено била най-тясно свързана със славяните?

Още Херодот (около 444 г. пр. Хр.) съобщава, че в областта северозападно от Дунав и Тиса, достигаща на север до Карпатите, живеят скити. Едно от тези племена се наричало сигини и било господстващо. Днешният град Сегедин, древният *Sigidunum*, напомня за сигините.

Дакия, страната на даките в древността, е заемала обширна територия в Централна Европа, граничеща на север с Карпатите, на юг с Дунав, на запад с реката *Pathissus* (Тиса) и на изток с Днестър (*Tyras*). На запад тя се простирала първоначално до Дунав в тази му част, където той тече от север на юг. Птолемей поставя нейната източна граница не по Днестър, а по Серет (*Hierasus*). Границите на страната, както ще видим по-долу, с течение на времето значително са се колебаели и това обстоятелство не трябва да изпускаме от погледа си.

Даките се считат за племе от «тракийски» корен, но кои са «тракийците», никой не е в състояние да обясни. Първоначално

даките се наричали «даои», като след IV век пр. Хр. това име отстъпило място на името «даки». От другите тракийски племена най-близки до тях по език и обичаи са били гетите. Даките обикновено били наричани от гърците «γέτοι», а римляните пък ги наричали «daci».

В атическата комедия, а също у Плавт и Теренций, «Даос» и «Гета» (Davus, Geta) са често срещани имена на роби.

Когато даките за първи път станали известни на римляните, те вече били достигнали висока степен на цивилизация. Главното им занятие било земледелие и скотовъдство, коне отглеждали главно за превоз на тежести. Те разработвали златните и сребърните находища в Трансилвания, водели оживена търговия със съседните народи – което се вижда от значителното количество чуждестранни монети, намерени в тази страна. Живеели в дървени къщи, оградени с плет, но в по-късно време с помощта на римски архитекти строили и обкръжени със стени укрепления и конусовидни каменни кули.

Те вярвали в безсмъртието на душата и гледали на смъртта само като на промяна на нейното местопребиваване. Техният главен жрец заемал особено важно положение като представител на божеството на земята. Той бил главен съветник на вожд и неговите решения се приемали като окончателни.

Даките се делили на две класи: аристокрацията и пролетариат. Само първите имали право да покриват обръснатата си глава и носели плъстени шапки. Втората класа съставлявали обикновените войници, селяните и занаятчиите; те носели дълги коси.

И тъй, от Херодот чак до времето на Цезар (45 г. пр. Хр.), даките вече били земледелци. Между 326 и 293 г. пр. Хр. в Дакия дошло от Молдавия племето на гетите и завладяло земята им, като се образувала дакийско-гетска държава.

Римския географ Страбон казва, че гетите възприели езика на даките, а явно и тяхната култура. Тази дакийско-гетска държава представлявала твърде значителна сила: тя се е простирала от Алпите до Днестър и Черно море, разполагала с двестахилядна армия, търгувала по Дунав и Днестър, добивала злато в Средна Дакия и Седмоградско. Начело на държавата стоял вожд, а му

помагал, както вече се каза, висшият свещеник – като такъв в историческите извори се споменава Замолксис, който бил научил много от египтяните.

В началото на II век пр. Хр. даките имали вожд на име Орол, Oroles – вероятно славянското «орел/орёл», и това дава известен намек за същинската националност на тези даки, alias гети.

Стълкновенията на даките с бастарните и римляните (112-109 и 74 г. пр. Хр.), против които те получили помощ от скордиските и дарданите, значително отслабили тяхната мощ.

Под властта на Бурбиста или Буревиста (забележете отново славянския характер на името!), съвременник на Цезар, границите на държавата значително се разширили, армията им била напълно преустроена, а моралното състояние на народа се повдигнало. Бастарните и боите били победени и дори гръцките градове Олвия и Аполония на брега на Черно море попаднали в техни ръце.

Даките вече представлявали такава опасност за римската империя, че Юлий Цезар подготвял специална експедиция против тях, но смъртта му попречила да я осъществи. Около това време и Буревиста бил убит, а държавата му се разпаднала на четири или даже пет части, които се управлявали от различни вождове. Тук трябва да се споменат вождовете на даките Скорил (45-30 г. пр. Хр.) и Котис (забележете отново славянския характер на имената!). Значението на Котис ясно проличава от факта, че император Август възнамерявал да се ожени за дъщеря му, а от друга страна същият император сгодил своята петгодишна дъщеря Юлия с Котис (според други сведения последният бил дори женен за дъщеря на император Август). Котис е добре известен от стиха на Хораций: „occidit Daci Cotisonis agmen“ в одата, написана на 1 март 29 година пр. Хр. Тя вероятно се отнася до похода на Марк Крас (30-28 г. пр. Хр.), а не на Корнелий Лентул, който станал консул едва в 18 година сл. Хр.

Даките се споменават много често по времето на император Август, когато те признали върховната власт на Рим, но в никакъв случай не били усмирени, и в по-късно време се възползвали от всяка възможност да преминават замръзвания Дунав и да грабят римската провинция Мизия.

От 85 до 89 г. даките водили две войни с Рим под ръководството на Дурас (Duras) или Диурпанеус (Diurpaneus). След две сериозни поражения най-после римляните постигнали успех под ръководството на Тетиус Юлиан, но били принудени да сключат мир поради победата на маркоманите над Домициан.

Децебал, вожд на даките (80/87-107 г.), върнал на римляните взетото в плячка оръжие и част от пленниците и получил корона от ръцете на Домициан, признавайки суверенитета на Рим.

В действителност обаче даките останали независими, което се потвърждава и от факта, че за да се избави от нападенията на даките, Домициан се задължил да им плаща ежегодно данък.

За да сложи край на това позорно положение император Траян решил да нанесе веднаж завинаги удар на даките. Първият му поход (101-102 г.) завършил със завземане столицата на даките Sarmizegethus (понастоящем Върхели) и заобикалящата я област. Вторият поход (105-107 г.) приключил със самоубийството на Децебал – като видели поражението на даките, той и жена му изпили отрова. Държавата му била завладяна от Рим и Дакия била превърната в римска провинция.

Поражението на дако-гетската държава отчасти се обяснява и с туй, че даките не били доволни от управлението на гетите, виждайки в тях свои угнетители. В резултат на това даките преминали на страната на римляните, предпочитайки тяхната власт.

Тук трябва да се отбележи, че едно от племената на даките, които преминали на страната на римляните, а именно язигите, се счита от мнозина изследователи за славянско. В самото име на този народ те виждат отразена славянската дума «язык», означаваща също и «племе». Едва ли такова доказателство заслужава сериозно внимание, но самата мисъл, че язигите (и изобщо даките) били славяни, не може лесно да бъде отхвърлена.

След победата на Рим гетите напуснали Дакия, като отвели със себе си голям брой от подчинените на тях даки и страната значително опустяла. Скрити зад Седмоградските планини обаче, те продължили и занапред да безпокоят с нападенията си римляните.

Последните образували от Дакия римска провинция със столица Улпия Траяна и започнали усилено да заселват Дакия със свои колонисти.

Историята на тази война е написана от Дион Касий (Dio Cassius), но най-добър коментар за нея е Траяновата колона, покритата почти изцяло с изображения на сцени от тази война.

Според Marquardt тази провинция е имала посочените по-горе граници, но Brandis (в Pauly-Wissowa «Realencyclopädie») счита, че Дакия на изток е достигала само до река Alutus (съвр. Олтул), като територията на изток е принадлежала на Долна Мизия, а на запад се е ограничавала само с Трансилвания и Мала Влахия, без да достига до Тиса. Напълно естествено е, че в течение на времето границите на Дакия са се изменяли и не е възможно да се установят никакви «истински» граници.

Провинцията Дакия била под властта на управител с ранг преторий и там е бил разположен XIII легион с многобройни помощни отряди. За да се възстановят разрушенията от войната в провинцията били докарани римски колонисти, главно мъже, а и старите жители започнали също постепенно да се завръщат.

За защита от нападенията на «варварите» били построени укрепления, прокарани три военни пътя, съединяващи главните градове, а четвъртият, «Траяновият», пресичал Карпатите, като влизал в Трансилвания през Ротетурнския проход. Главни градове били Sarmizegetusa, наречен по-късно Ulpia Trajana, и Apulum, понастоящем Karlsburg*.

Заедно с религията даките възприели и езика на победителите, и мнозина виждат в тези събития начало на образуването на Румъния, което до известна степен е вярно, ако не се забравя каква важна роля е изиграло в тази област славянството**.

В 129 г. при император Адриан Дакия бива разделена на Горна и Долна; първата включвала Трансилвания, а втората – Мала Влахия. Марк Аврелий разделил Дакия на три части: (1) Porolissensis по името на главния град Porolissum (при сегашния Мой-

* Рум. Алба Юлиа, унг. Gyulafehérvár, също Белград или Weißenburg – бел. ред.

** През по-голямата част от средновековието южните и източните райони на страната са под български протекторат, а църквата е подчинена на Българската (Охридската) и по-късно на Търновската патриаршия – бел. ред.

rad), (2) *Apulensis* по името на град *Apulum* и (3) *Maluensis* (местоположението му не е известно). Тези три Дакии имали обща столица *Sarmizegethus* и съвет, решаващ делата на провинцията, нещо като парламент.

Римляните държали Дакия, но не особено сигурно. Според историческите извори, при *Gallienus* (256 г.) готите преминали Карпатите и изтласкали римляните от цялата провинция освен от няколко укрепления между реките Темеш и Дунав. В историята детайлите се премълчават. Твърдението на *Rufinus Festus*, че „при император *Gallienus* Дакия била загубена за империята“, намира потвърждение в неочакваната липса в Дакия на римски надписи и монети след 256 година.

Император *Аурелиан* (270-275) оттеглил цялата римска войска от територията отвъд Дунав, като заселил римски колонисти на юг от реката, в Мизия, където образувал провинцията *Dacia Aureliani*. Последната била разделена по-късно на *Dacia Ripensis* на Дунав със столица *Ratiaria* (съвр. Арчар) и *Dacia Mediterranea* със столица *Sardica* (съвр. София); последната провинция впоследствие била на свой ред разделена на *Dardania* и *Dacia Mediterranea*.

По такъв начин виждаме, че с течение на времето понятието Дакия претърпяло значителни изменения по отношение на пространството, а да не говорим за населението, свързано със същото понятие. Поради това при оценката на историческите данни трябва да се съобразяваме и с времето, и със значението, което се е придавало на понятията «Дакия» и «даки».

И така, ние виждаме, че още 300 години преди нашата ера гетите образували съвместно с даките значителна държава, но, разбира се, са съществували под същите имена значително поотрано, защото още *Херодот* ги споменава. А самата Дакия, като страна, граничеща на север с Карпатите, е била безусловно винаги най-тясно свързана със славяните.

Ние все още не знаем кои са били даките и кои са били гетите, но е безспорно, че съдбата им била тясно свързана със славяните. Поради това е необходимо преди всичко да разгледаме кои са били в действителност тези народи и какви взаимоотношения имали със славяните.

В този очерк ние само бегло ще нахвърлим нашата програма, а с детайли и критика ще се заемем по-нататък.

И тъй, в самото начало на II век от нашата ера държавата на гетите се разпада, даките се освобождават от властта на гетите и се подчиняват на Рим. Остатъци от гетите се оттеглят на изток и оттам започват да беспокоят римляните с нападенията си. До това време не се споменава за никакви готи.

Ако погледнем какво пишат историците-съвременници на събитията за народите, населявали днешния руски юг, т.е. северното черноморско крайбрежие, ще видим следната схема: от 1000 до 700 пр. Хр. тук политически доминират кимерийците, след това – скитите (700 до 200), сарматите (200 пр. Хр. до 200 сл. Хр.), готите (200 до 370), хуните (370 до 454) и пр.

Както вече отбелязахме, в 107 г. сл. Хр. държавата на гетите в Дакия прекратява своето съществуване, а разбитите гети отстъпват на изток, но продължават да беспокоят римляните. А от 200 г. сл. Хр. ние виждаме вече държава на готите в северното Черноморие, т.е. там, където са отстъпили гетите.

Значи за този промеждутък от време се е извършило загадъчното и маловероятно преселване на готите от крайбрежието на Балтийско море до черноморското крайбрежие, където те би трябвало да се сблъскат с гетите.

При съвременното състояние на нашите знания можем обаче да признаем само следното: ние нямаме никакви следи от преселване на германи-готи от Северна Европа. Свидетелството на Йордан е само една легенда, подобна на легендата на Прокопий Кесарийски за херулите, които се изселили в Исландия (Туле). Легендата на Йордан трябва да се отхвърли и ако ние сторим това, отведнаж ще изчезнат всички нелогичности, несъгласувания, недоумения и безсмислици.

Картината на събитията е била очевидно различна: след разгрома на дако-гетската държава от Траян гетите отстъпват в Северното черноморско крайбрежие, като се измъкват от влиянието на римската империя, оставайки в същото време до източната граница на своята бивша държава, откъдето започват да беспокоят римляните.

След по-малко от 100 години същите тези гети отново се появяват в сферата на западната политика, при което обаче тях вече ги наричат не само гети, но и готи. И тъй, гетите се появяват като феникс от пепелта, само лекичко променяйки своите пера.

Историкът Йордан, сам гот по рождение, разказва в своята история обаче не толкова за готите, колкото за гетите („de Getibus“ etc.). Следователно и в средата на VI век гетите продължават да съществуват и името им е било в употреба.

Ще добавим, че след изпълнено с перипетии странстване през цяла Европа, в края на краищата готите изчезват безследно в Африка, Испания, Сицилия и т.н., а гетите все пак остават.

Очевидно загадката на гетите се изяснява напълно удовлетворително: към 200-та година историците са бъркали гетите и готите не защото това са били два различни народа с твърде сходни имена, а понеже един и същ народ малко е променил своето име, леко се е изменило произношението му. Изобщо ние можем да подозираме, че названието готи е латинизираният вариант, а гети – елинизираният. Или най-вероятно след звука «г» е имало дифтонг*.

Подобни промени във фонетиката при имената на народите има много: лехите се превръщат в ляхи, словените – в славяни, а хазарите са били и хозари, и козари, и казари и казаки и т.н.

Явно, че не е имало никакви прекъсвания в историята на древния народ гети, имало е само време, когато са ги наричали и готи, по-късно предимно готи, а всичко свършило с това, че накрая пак започнали да ги наричат гети.

Никакво странстване на цяла група германски племена начело с готи не е имало, не е имало и завладяване на Северното черноморско крайбрежие – имало е възраждане на старата държава на гетите и богата със събития история на същия народ през следващите векове.

По такъв начин се отстранява и археологическата загадка: защо готите, ако са дошли от Прибалтика, не са донесли макар и най-слаби следи от своята култура? Та нали това е народът, който е разклатил римската империя и я разгромил?

* Т.е. «ое» или «ьо». Срв. и последната студия в този сборник – бел. ред.

От наша гледна точка всичко това се обяснява много просто: културата на Причерноморието се развивала от I до IV век на нашата ера напълно спокойно и закономерно, без каквито и да било външни влияния. Разпадането на дако-гетската държава не представлявало катастрофа за Причерноморието и по-специално за културата на гетите.

Появявата на гетите край Дунав под името готи, привлякла вниманието на западните историци, е станала по принуда – те са се оттегляли тогава от врагове, които ги застрашавали вече не от запад, а от изток.

Но каква е била етническата принадлежност на тези гети или готи? Във всеки случай те не са били германи. Доказателство за това е преди всичко разпространението на германските племена. Ние категорично отказваме да приемем възможността за съществуване на големи народи, които да не са оставили след себе си никакви материални следи и не са повлияли на своите съседи. Това е пълна безсмислица.

Ако се обърнем към историята, ще намерим германи само в областта между Рейн и Елба. В хода на историята те постепенно са разширявали своите земи на запад и на юг за сметка на келтите и на романските племена, а на изток – за сметка на славяните и лето-литовските и финските племена. Това е бил дълъг процес, продължил столетия.

Поява на германи (много племена!) и при това във вид на силна, компактна маса, прилича на вероятността за пренасянето им с летящо килимче.

А преди всичко славянските, угро-финските, романските и другите племена в Централна, Източна и Югоизточна Европа би трябвало да отразят в своите езици силно германско влияние, след като мнимото германско господство над тях е продължило не ден, не два, а столетия – но такова влияние няма.

Също така би трябвало да открием германски следи в топонимията, в обичаите и вярванията на народите-съседи, и при това подчинени. Нищо подобно няма.

Ние знаем освен това, че германите били общо взето уседнал народ – горски или приморски. Не познаваме нито едно скитни-

ческо, номадско германско племе. Можем да повярваме в чергарските талиги на германите със същия успех, както в морските кораби на татарите.

Има също така и преки указания от старата история: никой от историците-класици не поставя германите на изток от Висла, никой не ги нарича «скити». Напротив, германите са народ, добре известен на римляните, употребяващи думата «скити» именно по отношение на негерманите. Ако пък се поровим в първоизточниците и се натъкнем на така наречените готи от северното крайбрежие на Черно море и от Крим (в действителност туй са гети!), ще видим навсякъде, че старите автори – както римските, така и гръцките – ги наричат винаги «скити». Значи «готите» в Причерноморието не са били германи – в противен случай те биха били съответно наричани.

Не е без значение и обстоятелството, че като говори за Скития и нейните западни граници, Йордан посочва Дунав и река Тиса като нейна западна граница. „Тук – казва той – са живели гепидите“.

Ние не знаем точно кои са били гепидите, но в историята тяхната съдба е най-тясно свързана не с германите, а с херулите, славяните и готите. Най-често те са действали съвместно, като нещо цяло, което говори в полза на техния близък произход.

Йордан изброява осем племена в Скития: гепиди, венети, склавини, анти, видивари, ести, акацири и българи. Споменавайки венетите, той пише: „... тези, както посочихме в началото или в списъка на народите, произлизат **от един корен** и притежават сега три имена: венети, анти и склавини“.

Тази фраза на Йордан се тълкува така, че той бил считал само венетите, склавините и антите за произлезли от един корен. Тя обаче може да се разбира и по друг начин: че Йордан счита всички тези осем изброени племена за произлизащи от един корен.

Йордан пише: „nam hi, ut in initio expositionis vel catalogo gentium dicere coepimus, ab una stirpe exorti, tria nunc nomina ediderunt, id est Venethi, Antes, Sclaveni“ (*Getica*, §119).

Ако това е така, то и гепидите, и българите, и т. н. са славяни. По такъв начин по отношение на гепидите ние отбелязваме:

- 1) че те живеели не в Германия, а в Скития,
- 2) те са пречислени сред осемте племена, които очевидно всички са от един корен, именно славянския. За венетите Йордан счита за нужно да добави, че сега те се били разпаднали на три групи, но всички от един и същ корен*.

Интересно е да се отбележи, че Шафарик в своите «Славянски древности»** счита напълно погрешно «скитите» за монголци, а заедно с това отбелязва, че имената на реките в Дакия: Тиса, Черна, Берзова, Пелсо и т.н. са славянски. От това той стига до извода, че старите жители на Далмация, Панония и Дакия са били славяни, но тези славяни били по-късно изтласкани от келтите в посока към Карпатите***.

Примерът с Шафарик показва как човек може да се доближи до истината и все пак да не я разбере. Шафарик признава древността на пребиваването на славяните на Балканите, но като изобретява «изтласкването» на славяните от келтите, той напълно се отдалечава от истината.

Преди всичко лесно се «изтласкват» само номадските племена, а да се «изхвърлят» уседналите е много трудно. Тях или напълно ги унищожават (което става извънредно рядко), или ги подчиняват, но това подчиняване още не означава изчезването им – понякога са нужни много столетия, за да бъде асимилиран един цял чужд народ. А най-често при смяна на властта покorenият народ си остава какъвто е, и щом само се изменят обстоятелствата в ущърб на народа-победител, той се изправя отново възроден.

* Венетите (Venethi), наричани също Венди, Винди и Вандали, представляват по всяка вероятност първоначалното население на значителна част от централна Европа, която граничи на юг с Адриатическо море, на запад включва източните Алпи и достига до р. Елба, а на север техни съседни са западните и северните славянски народи, които отчасти биват изтласкани от германските племена на изток, а отчасти се смесват с тях. Техни наследници са словените. По този въпрос вж. предговора, бел. 20 на с. 22 – бел. ред.

** Paul Joseph Schafarik, *Slawische Altertümer* I, Leipzig 1843, с. 267-288 – бел. ред.

*** Пак там, с. 245-250 – бел. ред.

Като привеждаме този пример, започвайки отдалече с гепидите и Дакия, искаме да покажем как ние се натъкваме на мнението, че в Дакия живеели славяни и че славяните живеели още от древността също и в Далмация, т.е. на юг от Дунав.*

* Съгласно установената от германските историци схема, славяните са могли да започнат своето «придвижване» от Задкарпатието на юг, запад и югозапад чак до Южна Гърция (Пелопонес) едва от средата на VI век нататък, след оттеглянето в югозападна посока на населяващите Централна Европа «германски» племена (под които те разбират освен лангобардите, също готите и вандалите). Както историческите извори, така и археологическите изследвания, а също и данните от езикознанието и етнографията, обаче недвусмислено говорят, че първоначалното население на Югоизточна Европа не е имало нищо общо с никакви германски или келтски племена, а е било с единен произход и е говорило език, отличаващ се както от езика на германските, така и на гръцките и келтските племена, но твърде близък с езика, считан за «славянски» – бел. ред.

ЗАГАДКАТА НА ГОТИТЕ*

Сергей Лесной

Няколко загадъчни въпроса в историята са свързани с готите и разрешаването им най-вероятно ще преобърне всичките ни представи за тази епоха и ще хвърли светлина върху ранната история на причерноморските славяни.

1. Каква е била националността на «гетите», към каква група народи са спадали и защо впоследствие са започнали да ги наричат «готи»? Готският историк от VI век Йордан, който също е гот по рождение, нарекъл своето съчинение – *De Getorum sive Gothorum origine et rebus gestis*, с което сам отбелязва, че готи и гети са едно и също нещо. Има обаче данни, че когато бурната история на готите приключила и те слезли от сцената, разтваряйки се в други народи, гетите все пак са останали. Следователно сливането на гетите с готите (ако е имало изобщо сливане!) е било временно явление.
2. Каква е била националността на «готите», за които първоначално се твърди, че са живели в югоизточната част на Прибалтика по Висла под името *Gotones*, *Gutones*, по-късно *Gothis* и по-сетне са попаднали на бреговете на Черно море и в Крим? Какво е могло да накара племе със заседнал начин на живот като тях да напуснат Прибалтика и да се насочат към причерноморските степи през непроходима мрежа от реки, блатата, гори и т.н., превръщайки се в чергари, а освен това и в морски пирати? Известен ли е в историята друг пример на подобна миграция в Европа от север към далечния юг, при това не на войски, а на цял комплекс от племена? Как е станало така, че подобно огромно по своята същност и обем историческо събитие е било отразено само от Йордан и нито един друг историк дори не е намекнал за

* Пересмотр основ истории славян I, Мелбурн, 1956, с. 56-91.

- миналото на това забележително явление? Не е ли тогава оставеното от Йордан само легенда без реален източник?
3. Защо археологическата наука, изучаваща развитието на културата в Северното Причерноморие, не може да улови нито един ясен признак за появата на «готите»? Защото не можем да си внушим, че целият комплекс от прибалтийски племена е имал една и съща култура с тази на племената от Причерноморието. Историята на културата в Прибалтика е различна от тази в Причерноморието както по характер, така и по време и темпове на развитие.
 4. Защо археологическата наука не може да открие следи от културата на готите там, откъдето те са произлезли? Все пак на Висла те са били едно чуждо тяло сред славяните и лето-литовците, а тук става дума за една доста голяма етнографска единица. В крайна сметка самата поява на готите край Висла е изключително маловероятно. Ако под «остров Скандза» на Йордан разбираме Скандинавския полуостров, то как е станало така, че от една извънредно рядконаселена страна се е преселило на континента цяло племе и това племе не е било унищожено от местното население? И накрая, какво е предизвикало тази миграция? От историята знаем, че имиграцията е ставала от юг на север, от гъстонаселените места, а не обратното.
 5. Как е станало така, че два напълно различни народа, а именно «готите» от Северна Европа, за които се твърди, че са германци, и «гетите» от южна Европа, които при всички положения не са германци, са образували един народ, като при това народът-победител («готите») си присвоил името на победените («гетите»)? Може ли един здравомислещ човек да повярва в такава нелепост?
 6. Защо в известната ни история на готите срещаме различни имена на вождове, отделни думи, както и обичаи, които без съмнение са славянски? Не е ли защото един от компонентите на народа «гети-готи», а именно гетите, са били славянски народ?

7. Как да си обясним традицията, според която в своето въззвание към народа срещу поляците Богдан Хмелницки смятал Одоакър, вожда на херулите – племе, близко до готите – за родоначалник на украинските казаци?
8. Как е възможно готите, които са управлявали Италия, Галия, Испания, Северна Африка и т.н., да не са оставили нищо от своята писменост, достигаща според някои автори такива висоти, че Библията била преведена на готски език? Къде са паметниците, сградите, надгробните плочи с готски надписи? Къде са другите ръкописи на готски език с изключение на Библията в превод на Улфила? Не са ли прави онези автори, които твърдят, че така нареченият Улфилов превод, направен на някакъв древен германски език, не е всъщност Улфилов превод? Защото името на Улфила е прикачено към превода само въз основа на предположения.
9. Ако готите са били германско племе, представляващо източния аванпост на германите (чак в Крим!) и образуващо цяла непрекъсната верига от германски племена от Рейн почти до Дон, то как да приемем, че с разпадането на готската държава, тази верига изведнъж се е смалила до неузнаваеми размери? Та нали разпадът на готската държава не е означавал физическото унищожаване на германските племена в средната и отчасти южната част на Европа? А само след 2-3 века всички области, заемани от германи, се оказват заети от славяни. Дори да допуснем, че съществуват свръхестествени явления, те не могат да се случат с десетки племена и милиони хора! Дори да допуснем, че е имало някакъв необясним мор сред германските племена, как ще си обясним откъде са се появили толкова много славяни, които за 2-3 века са населили огромните пространства на Средна Европа след германците? Ако е имало подобно заселване – става въпрос за процес с огромни мащаби – защо в историята дори не се наемква за това?

Въпроси като тези има много и самият факт на тяхното задаване говори за това, че с готите се е случило някакво огромно недоразумение. Нека се опитаме да изясним това недоразумение.

Какво знаем за гетите от гледна точка на официалната история? Гетите са древен народ от тракийски произход, близки до даките, но никой не може да обясни какво точно значи «тракийски» произход.

Основното им местопребиваване явно е било в района на десния бряг на Дунав между реките Oescus (Искър) и Iatrus (Янтра). За първи път името им се споменава във връзка с похода на Дарий Хистасп срещу скитите (515 пр. Хр.), по време на който те били подчинени на Дарий, но си върнали свободата веднага след оттеглянето му на изток.

Гетите са описани от Херодот като най-могъщото от тракийските племена. Особено изумени останали гърците от вярата на гетите в безсмъртието на душата и затова ги наричали «атанатизонтес», а почитали и обожествявали «Zalmoxis» или «Zamolxis», когото гърците смятали за ученик на Питагор. Те много обичали музиката и пеенето и имали обичай да обличат жреците си в бели дрехи, да пеят и да свирят на лира. Гетите били много изкусни и в стрелбата с лък по време на езда.

През V в. пр. Хр. те очевидно съставлявали кавалерията на Ситалк, вожда на Одрисите, при нападението му над Пердикас II, вожда на македонците, но разпадането на одриската държава отново ги направило свободни.

Когато през 342 г. Филип II Македонски превърнал одрисите в свои данкоплатци, гетите, които се опасявали, че идва техният ред, започнали преговори с победителя. Техният вожд Котелас (Cotelas) доставял воини на Филип II и му дал дъщеря си за съпруга.

Приблизително по същото време, вероятно под натиска на трибалите и други племена от централната част на Балканския полуостров, гетите преминали на левия бряг на Дунав. Преди началото на походите си към Мала Азия Александър Велики решил първо да си гарантира сигурен тил. Неговите операции срещу трибалите не били напълно успешни и затова той решил да прекоси Дунав и да нападне гетите. Последните, като не били в състояние да се противопоставят на войските на Александър, напуснали столицата си и избягали в степите на север от делтата на Дунав, т.е. в Бесарабия, където Александър неохотно ги последвал. Този поход явно не завършил с нищо сериозно, но гетите почувствали силата на македонското оръжие.

Около 326 г. пр. Хр. походът на македонския управник на Тракия срещу гетите на Зоругион завършил катастрофално.

През 298 г. Лизимах обявил война на гетите, като ги обвинил, че помагат на някои бунтовно настроени македонски племена. Той проникнал в равнините на Бесарабия, където бил напълно обкръжен от гети и принуден да се предаде. Макар че гетите желаели смъртта на Лизимах, вождът на гетите Dromichetes му разрешил да се върне у дома си невредим, най-вероятно с цената на огромен откуп. При Thorda е намерено голямо количество златни монети и някои от тях носят името на Лизимах.

Когато галите навлезли в Източна Европа, те се сблъскали с гетите, разбили ги и продали голяма част от тях в робство в Атина. Оттогава явно са започнали да наричат гетите даки.

Ние не разполагаме с истинска история на гетите. И макар че през VI век се намерили историци, които да пишат история на готите (Йордан), до този момент никой не се е заинтересувал от съдбата на гетите.

Знаем, че през I столетие пр. Хр. гетите, водени от Бурвиста (чието име звучи доста славянски: «буревестник»), нападнали Олвия на Крим и я подложили на страхотно опустошение, от което тя дълго време не могла да се съвземе. Самият факт на нападение на гетите над Олвия е красноречиво доказателство за това, че те са живели на Причерноморието и че съдбините им би трябвало да са тясно свързани с тези на славяните.

Идеята, че гети и готи са едно и също нещо отдавна си е намерила видни поддръжници, но като цяло мнозинството не приема този възглед. Същевременно историкът от VI век Комес Марцелин, говорейки за нападението на славяните и антите над Византия през 495 и 517 година, направо ги нарича гети.

Теофилакт Симоката (*История*, VII, 2,5), историк от началото на VII век, твърди, че гети е най-древното име на славяните.

В по-ново време С. П. Толстов в статията си „*Нарци*“ и „*Волхи*“ по Дунае (Советская Этнография, 1942, № 2) също се изказва в полза на това, че гетите са прадедите на славяните.

Така виждаме, че започвайки отдалече, ние пристъпваме по най-пряк начин към въпросите, отнасящи се към произхода на славяните и нещо повече – на русите, тъй като събитията в

Бесарабия, по устието на Днeпър и т.н. без съмнение вече се отнасят доста ясно за прадедите на русите.

По отношение на произхода на гетите има три теории. Според първата гетите са германско племе. Тази идея е намерила подкрепа само от двама германски учени: 1) Jacob Grimm (*Über Jor-nandes Philologie* в: *Historische Abhandlungen der Kngl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, 1848; *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig 1868, и 2) Wilhelm Kraft (*Die Anfänge der christlichen Kirche bei den germanischen Völkern*, I. Abt. Berlin 1854), но никой, дори германските учени, не поддържа тази теория.

Според другата теория гетите са «тракийци», а според третата те са «славяни». Тук няма да се задълбочаваме в разглеждането на този въпрос, докато не ни се изяснят другите страни на този проблем. При всички положения, ако приемем теорията, че гетите са «тракийци», трябва да обясним защо тогава Комес Марцелин и Теофан Симоката направо ги наричат «славяни».

«Тракийската» теория не бива да се възприема като пълно отрицание на славянството на гетите: терминът «траки» никога не се е свързвал с племенно название, а с географски термин, означаващ приблизително същото като «балканци», «дунавци», «алпийци», «причерноморци» и т. н.

Да преминем към готите. Повечето изследователи виждат в тях германци, макар и някои да отбелязват, че „въпросът за готите и тяхната «варварска държава» на черноморското крайбрежие е един от най-тъмните въпроси в древната история на Източна Европа“.

Основният труд по историята на готите е от Йордан (Йорданес/Йорнанд), гот по националност, написал около 551 г. историята на готите в единствена редакция под заглавие *De origine actibusque Getarum*, т.е. *За произхода и действията на гетите*. Този труд не е самостоятелен, а се основава главно на два източника, които не са стигнали до нас: 1) съчинението на историка от края на IV век Аблавий и особено 2) *История на готите* от Касиодор.

Касиодор бил голям политически деец по времето на остроготския крал Теодорих. Неговата *История на готите* е написана през V век, но не е стигнала до нас. По всичко личи, че това е бил тенденциозен труд на придворен летописец, чиято единствена цел била да възвеличи на всяка цена кралския род на Ама-

лите. Според Касиодор готите имали не по-малко древна и славна история от самия Рим, а властта на готите се била простирила върху огромни пространства до Прибалтика и горното течение на Волга. Някои изследователи приемат, че дори Новгород бил подчинен на готите. [...]

Но нека видим накратко какво знаем за готите от гледната точка на официалната история.

Готите – *Gotones*, по-късно *Gothis*, – са тевтонско племе, което през I век сл. Хр. изглежда е обитавало средната част от басейна на Висла. Те може би са били най-източното от германските племена. Според Йордан готите произхождали от острова «*Scandza*» т.е. *Skane* или Швеция. В името на острова Готланд вероятно се е отразило до известна степен миналото на готите. Предвождани от *Berig* те се установили на място, наричано *Gothiscandza* (точното местоположение е напълно неизвестно). След това завладели областта *Ulmerugi* (*Holmryge* според англосаксонските легенди), вероятно разположена близо до *Rügenwald* в източна Померания и подчинили народите *Ulmerugi* и *Vandali*. (Трябва да отбележим, че и в двете наименования присъства коренът «*rug*»: *Ulme-rugi*, *Rügen-wald*, а също и че на остров Ругине, сега Рюген, в древни времена е живяло славянското племе на ругите, С.Л.)

Според Йордан, по време на шестия им вожд *Filimer* те се били преселили в Скития и заели местност, която нарекли *Oium*. (Местоположението е напълно неизвестно; трябва обаче да отбележим, че името *Филимер* явно е славянско, тъй като в древността всички славянски народи, чехи, сърби, българи, поляци, и т.н., имали множество имена, завършващи на «мер» или «мир». Тук трябва също да се отбележи, че авторитетният учен Н.-Г. Beck, застъпващ току-що изложеното, добавя, че „останалата част от тяхната ранна история, дадена по Йордан и Касиодор, е основана на невярна идентификация на готите с гетите, древно тракийско племе“. Или с други думи, историята на готите се смята от редица видни учени за грешка, С.Л.)

Въпросът дали историята с миграцията на готите от Швеция е вярна е бил широко дискутиран, тази легенда е свързана не само с готите, но и с лангобардите и явно с някои други тевтонски

племена. (От себе си добавяме и херулите, гепидите и въобще онези, които са влизали в близък досег с готите, С.Л.).

Може с основание да се помисли, че едва ли чак толкова много народи са произлезли от Скандинавия, но съществуването на тези легенди, разбира се, изисква някакво обяснение.

(Невъзможността цели племена да са емигрирали от Скандинавия е очевидна дори за някои официални историци, но в същото време никой не прави извода, че казаното от Йордан е просто приказка, С.Л.).

Възможно е обаче много кралски фамилии да имат отчасти скандинавска кръв – тази хипотеза подхожда на социалните условия от периода на миграция, както се вижда от *Volsunga Saga* и *Hervara Saga ok Heidreks Konungs*.

(Тук пак се изказва правилната мисъл, че дори в легендарните родословия има зрънце истина, а именно, че смели завоеватели от Скандинавия са покорили някои местни племена на континента, управлявали са ги и... са се разтваряли в тях. Запазвало се е само преданието за техния произход, което обаче не означава, че завоевателите били имигранти с жените, децата, старците и т.н. Ако завоюваното от скандинавците континентално племе е получавало името на своите победители и така са се появявали две едноименни племена – едно в Скандинавия и друго на континента, – то това изобщо не означава, че последното става скандинавско само заради това, че го е управлявала скандинавска династия. Това историците с прогермански схващания не го разбират. С.Л.)

Връзката на готите с Готланд не е невероятна, тъй като от археологическите данни става ясно, че в ранни времена този остров е поддържал активна търговия с бреговете по устието на Висла. Ако обаче е имало някаква миграция, то по-скоро може да се предположи, че тя е била в обратна посока.

(Така теорията за миграцията от Скандинавия се оказва много спорна. Допуска се точно обратното – че е възможна миграция от континента поне към остров Готланд. Последното предположение намира потвърждение в данните за славянската принадлежност на този остров в древността, когато столица е бил град

Виспа, сега Висби / Уисби. Нямаме възможност да се отклоним, за да разгледаме тази интересен подробност. С.Л.)

По произход готите едва ли могат да бъдат отделени от вандалите*, с които, според Прокоп, били сходни по език и във всяко отношение. Освен това гепидите – друго тевтонско племе, за което казват, че обитавало делтата на Висла – също са близко свързани с готите. Според Йордан те взели участие в миграцията от Scandza.

* * *

Като изключим съмнителните записки на Плиний във връзка със съобщението на пътешественика Pytheos, първото сведение за готите е от 1 век сл. Хр., когато те били под властта на маркоманския вожд Marobudus.

В римската история готите се появяват в началото на III век сл. Хр., когато към 214-215 г. влизат в схватка с император Каракала (211-217). Историята на навлизането на готите в района на Черно море и в Крим е обгърната в мъглата на неизвестността. Знаем само, че в рамките на III век границите на готската държава значително се разширили на юг и че цялата област около долното течение на Дунав била обект на техни грабежи и набези.

Според Capitolinus император Гордиан (238-244) се наричал «Victor Gothorum», но не знаем нищо за война на Рим с готите. Император Decius (249-251) загинал в битка с готите в Мизия. Според Йордан в тази война вождът на готите първо бил Ostrogotha, а после – Sniva. Последният се възхвалява в англосаксонската поема Widsith. Император Gallus (251-253) бил принуден да плаща данък на готите.

По това време готите стигнали до Крим, подчинили голяма част от боспорската държава и завзели нейния флот. През 258 година те използвали флота, за да пресекат морето и да нападнат Кавказкото крайбрежие (Пицунда), а после и Трапезунд. Нападенията им се повторили през 261 и 262 г. в още по-големи мащаби. Скоро те тероризирали цялото крайбрежие на Черно море, стигнали до Мраморно, Егейско и Средиземно море, грабели техните крайбрежия и нападали дори Атина.

* За етническия произход на вандалите вж. предговора, бел. 20 на с. 22 – бел. ред.

Основен източник на сведения за морските набези на готите е съчинението на Дексип (Herennius Dexippus), *Skythica*. Неговата история обхваща периода от 238 до 271 г. и описва борбата на гърците с народите, разположени на север от долното течение на Дунав и по северния бряг на Черно море и особено с готите.

Заслужава си обаче да се отбележи, че готите често били наричани «скити» и че двете имена «готи» и «скити» се споменавали не само по отношение на готите, но и спрямо други племена, действали заедно с тях. Това важи особено за херулите.

Така често се оказваме в ситуация, когато не можем да разберем кое точно племе е нападало: готите-германци или някаква смес с други племена, или в крайна сметка само «скитите» без германците.

Осведомеността на Дексип се дължи на личния му опит – той е бил началник на гръцките войски, отблъскващи готите-скити от Атина.

Че нападенията не са били дело единствено на готите, се разбира от посланието на Неокесарийския епископ св. Григорий, преживял нападението на готите заедно с някакво загадъчно племе Boradi (борадои или готфои), а според други източници Borani. Тъй като «борадоите» се споменават първи бихме могли да заключим, че те са играли водеща роля в нападението.

Името «борани» неволно предизвиква мисълта, че атакуващите са били славяни: известно е, че в древността не винаги са писали «баран» (овен), а «боран» и затова името «борани» идеално съвпада с тотемното наименование като «бобри», «вълци», «лисици». На този въпрос няма да можем да се спрем по-подробно, макар че данните на Дексип заслужават специален очерк.

Император Аврелиан (270-275) удържал победа над готите на брега на Дунав в Панония, готите били принудени да преминат на левия бряг на реката, но силите им не били сломени напълно, а провинция Дакия все пак била отстъпена от тях.

През 279 г. по времето на император Probus (276-282) голямо количество бастарни, германско племе, отстъпващо пред напредващите готи, било преселено в Мизия и Тракия. От това може да се направи косвеният извод, че ако бастарните са били

германи, то готите не са били германи: историята на подобни настъпления показва, че в тези случаи родствените племена се обединяват. Ако бастарните са били германи, не е имало нужда да се оттеглят под защитата на Рим, защото се бяга от чуждите, а не от своите.

По времето на Константин Велики готите пак грабили Мизия и Тракия, но през 321 г. Константин ги отблъснал и ги принудил да сключат изгоден за Рим мир. От края на III век научаваме за подразделения на готите, наричани *Greutungi*, *Teruingi*, *Austro-gothi* (*Ostrogoti*), *Visigothi*, *Taifali* и т. н., макар че не е ясно дали те изобщо са се различавали едни от други и по какво точно са се различавали.

Макар че това е времето, когато владенията на готите се разпростират далеч на юг и изток, те не освободили старите си земи на Висла. Йордан предава няколко легенди за техните конфликти с другите тевтонски племена и по-конкретно за победата на вожда *Ostrogotha* над вожда на гепидите *Fastida* и за друга на *Geberic* над вожда на вандалите *Visimar* (*Wisumar*) в края на управлението на Константин Велики, в резултат на което вандалите поискали и получили разрешение да се заселят в Панония.

След *Geberic* управлявал най-великият вожд на готите *Hermanaric* (*Eormenric*, *Iormunrekr*), за чиито подвизи се разказва в легендите на всички тевтонски нации.

Според Йордан той подчинил херулите, естите (*æstii*), венедите и други племена, които изглежда населявали южната част на Русия. (В това отношение в официалната история прозира явна неувереност, твърде далече е Висла от Крим. Очевидно смесването на готите с гетите е основната причина и за това объркване. С.Л.).

От англосаксонските източници ясно личи, че властта му на запад достигала до Холщайн. Той бил жесток и се твърди, че убил племенниците си *Embrica* (*Emerca*) и *Fritla* (*Fridla*), за да заграби богатството им.

Още по-знаменита е историята със *Suanhilda* (*Svanhildir*), която според северната легенда била негова съпруга, но била екзекутирана заради невярно обвинение в изневяра. Двамата □ братя *Amminius* (*Alamdir*) и *Sarus* (*Sorli*) се опитали да отмъстят за смъртта и *Hermanaric* бил тежко ранен от тях.

За да покажа колко е нестабилен материалът от тези легенди и колко разнообразна е тяхната интерпретация, ще си позволя да цитирам Рибакон, 1953, който говори за същия епизод:

„Разказът на Йордан за росомоните е много интересен. От него разбираме, че някой си знатен рос бил съюзник или подчинен на Херманарих, но изменил на господаря си. Тогава готският княз наредил жената на този рос Сунилда да бъде разкъсана между два коня, след което братята на Сунилда (също росомони), по силата на кръвното отмъщение, убили самия Херманарих. Това може да е станало само, ако росомоните са били не от покорено племе, а от равноправен съюзник“.

Към времето на Херманарих се отнасят и делата на много други герои, за които съобщават английските и северните легенди и сред които следва да се споменат имената на Wudga (Vidigoia), Наша и някои други, представени от Widsith като защитници на своята страна от хуните в гората край Висла.

Hermanaric се самоубива към 370 година след победата на хуните над готите. Част от готите и по-конкретно остроготите, се подчиняват на хуните. Визиготите получили позволение да пресекат Дунав и да се заселят в Мизия. По това време значителна част от народа приема християнството. В 378 година обаче избухва война, император Валент е разбит и загива при Адрианопол.

Тук спираме с представянето на бурната история на остро- и визиготите – последвалите събития имат по-далечно отношение към интересуващите ни въпроси.

Напълно неизвестно е кога точно, но готите (или гетите?) са стигнали до Крим, завладели Боспорското царство и създали тук Готия. Били ли са обаче завоевателите германци?

В изключително широкия и объркан въпрос за готите ще се опитаме да изясним отделните страни на проблема: ще започнем с това, което знаем за готите в Крим. За целта ще се обърнем към книгата на А. А. Васильев (A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge, Mass., 1936), която е най-солидният и сравнително нов труд по въпроса.

След като прочете тази книга от 280 страници, читателят ще изпадне в недоумение: как така готите, които уж живели от векове в Крим, готите, които са християни от първите векове на хрис-

тиянството, готите, които имали собствен превод на Библията, да не ни оставят нито един ред на своя готски език? (Васильев не се занимава с този въпрос, а и като хуманитарист, не би могъл).

Нито една сграда с надпис от готите (дори развалини!), нито един паметник, нито една надгробна плоча, нито един надпис по стените на стотиците пещери, където те са живели, молили или крили, нито един камък с инициали, нито един глинен съд, или тухла, или метален съд, нито един предмет с надпис, нито един ръкопис! С една дума, буквално нито един ред където и да било. Всичко, което ни е известно за готите, е написано на гръцки или латински.

Всички длъжностни лица, управлявали Готия, са писали на гръцки език. Така е било и по времето на самостоятелното съществуване на готите, и по времето на хунското, аварското, печенешкото, хазарското, татарското и т.н. владичество.

Но дори да не е останал и ред от този грамотен народ, разполагащ със собствена писменост, то поне би трябвало да са останали някакви съдове или изделия, характеризиращи готската култура. Нищо такова няма. Разполагаме само с едно голо име – Готия*.

Изправен пред подобни кардинални факти, човек едва ли би повярвал на твърденията, че още през XVII век, както съобщава Кемпфер*, в Крим се използвали много германски думи.

И как да свържем това с твърдението на академик Палас, пътувал до Крим през 1793-1794 година, че в имената на реките,

* Според историческите извори названието «Готия» има много по-широк обхват и включва от IV и чак до VIII век също големи територии на юг от Балкана, а адрианополският ариански епископ е носил титлата «епископ на готите» – вж. по-горе, с. 114 и бел. 42 на с. 120 – бел. ред.

** Engelbert Kämpfer (1651-1716), германски лекар, пътешественик и изследовател на служба при Източноиндийската компания, пропътувал големи части от Азия до Япония. Съчиненията му, главно пътни бележки, но и изследвания по история на Япония и по естествена история, са издавани и преиздавани многократно, за последен път: Engelbert Kaempfer, *Werke*, Bd. 1-5, kritische Ausgabe in Einzelbänden, München: Judicium, 2001-2003. За неговите пътувания и пътни бележки, както и за тяхното значение за науката вж.: Sabine Klocke-Daffa, *Engelbert Kaempfer (1651 -1716) und die kulturelle Begegnung zwischen Europa und Asien*, Lemgo: Landesverband Lippe, 2003 и Gerhard Bonn, *Engelbert Kaempfer (1651 -1716). Der Reisende und sein Einfluß auf die europäische Bewußtseinsbildung über Asien*, Frankfurt am Main: Lang, 2003. С. Лесной се позовава на някои негови бележки, в които той предава сведенията на Бусбек за «кримските готи-германци». Сам той не е ходил в Крим – бел. ред.

долините, планините на Крим няма никакви следи от готския народ и че в нито един от татарските диалекти не се забелязват дори най-малки следи от готския език.

Палас е бил истински голям учен и при това германец и следователно не би пропуснал такъв важен за германците факт. От друга страна също не бива да се пренебрегва и казаното от Kämpfer, че към списъка с готските думи в Крим, съставен от Busbecq*, той прибавил много други, а в същото време е известно, че Kämpfer никога не е бил в Крим.

Ако обаче се обърнем към данните на баварския войник Hans Schiltberger, който прекарва дълги години на изток (1394-1427), т.е. при всички положения 200 години преди Kämpfer, ще видим, че той дори не споменава за употребата на германския език в Крим, макар че е напълно естествено именно един германец да му обърне внимание. Той само казва, че в Крим се говори на седем езика. Седмият той нарича «Kuthia Sprauch». Васильев свързва тази дума с името на областта в Крим – Sudi (Sutti, Suti) и вижда в него Gutī, т.е. Gothia!

Струва ни се, че ако започнем да си фантазираме, ще имаме повече основания за обратното. Васильев твърди, че има и вариант не с Kuthia, а с «Ruthia». Тъй като в писмената реч буквите «К» и «R» лесно могат да бъдат сбъркани (във всеки случай полесно, отколкото «К» и «G»), то можем да предположим, че правилната транскрипция е била Ruthia, т.е. Russia, тъй като «руси» на латински се пишело като «rutheni».

* Ogier Ghislain de Busbeck (1522-1592), като посланик на австрийския император Фердинанд I при двора на Сюлейман II пребивава от 1556 до 1562 г. в Цариград. Неговите описания на Турция, които спомагат много за опознаването на страната от европейците, са издадени под формата на 4 писма и са преиздавани многократно, за последен път: *The Turkish Letters of Augerius Ghiselinus Busbequis*, Oxford: Clarendon Printing, 1968. В Цариград Бусбек открил двама «кримски готи-германци»; единият от тях бил вече „забравил своя език“, а другият, за който се отбелязва изрично, че бил от гръцки произход, знаел малко «германски готски език» и срещу известно заплащане му продиктувал 68 думи, които са единственото доказателство за съществуването на този език и се цитират във всички изследвания и справочници по история на немския език. Бусбек обаче изказва съмнение, че тези думи са от езика на «кримските готи» и допуска, че неговите „свидетели“ може да са били и трансилвански саксонци. За «корпуса» на Бусбек и изобщо за «кримския готски език» вж.: MacDonald Stearns Jr., *Crimean Gothic. Analysis and etymology of the Corpus* (=Studia linguistica et philologica 6), Saratoga, California: Anma Libri, 1978, с библиография – бел. ред.

Ако пък вземем предвид, че през 1263 г. арабският писател към официалното посолство на египетския султан отбелязва, че в Крим живеят: «кипчази, руснаци и алани», то нашето предположение звучи далеч по-достоверно от Kuthia=Sutia=Gothia.

И още: ако според Kämpfer в началото на XVIII век в Крим са използвали много готски думи, то как да тълкуваме факта, че когато през 1778 г. от Крим в Мариупол по политически причини са изселени 31820 православни (а готите били такива от древни времена), всички те говорели на татарски и не използвали никакви готски думи*.

И още: за векове (уж!) престой на готите нито един гот не е отбелязан в историята. Нещо повече, в Крим не е запазено дори едно готско име!

Има още едно обстоятелство, хвърлящо сянка върху работата на Васильев: като говори в първите страници за дунавските готи и изяснява, че много исторически данни се отнасят незначително за кого – за кримските или за дунавските готи (но решава, че се отнасят до кримските) – Васильев изведнъж млъкна за дунавските готи.

Създава се впечатлението, че кримските готи са живели съвсем изолирано от роднините си, което звучи невероятно. Все пак разстоянието от устието на Дунав до Крим е нищожен малко за народ, тероризирал с морски атаки не само бреговете на Черно, но и на Мраморно, Егейско и Средиземно морета. Естествено, би трябвало да е имало съвместни отбранителни и настъпателни войни, морска търговия, бракове между елита на кримските и дунавските готи – но нищо подобно няма.

Като приемем всичко казано дотук, както и премълчаното, поради липса на достатъчно място за излагането му, може да се направи само един извод: пребиваването на готите/гетите в Крим е било доста кратко. За известно време те успели да се обединят и да владеят целия Крим, създали държава, дали ѝ своето име, но много скоро изчезнали като водещ и ръководещ фактор, т.е. отчасти се оттеглили, отчасти се разтворили в местното население, което се улеснявало от обстоятелството, че готите (или по-скоро гетите) били близки с местното население.

* За съжаление източниците не съобщават никакви подробности за тези «православни татари», обитавали територията на средновековния Тмутаракан, за чието население знаем, че е било сродно на «прабългарите-татари» – бел. ред.

Твърдението, че от III до XVII век включително в Крим са говорили на германски език, е или плод на недоразумение, или добронамерена лъжа, или злосторно мошеничество.

Бих искал да попитам: а къде да поставим тогава писаното от Busbecq и няколко други?

На този въпрос дава отговор Johann Beckman (1739-1811), германски учен и пътешественик. Той пише:

„Напоследък никой не е открил никакви следи от готите [в Крим]. През декември 1796 г. моят приятел учен, проф. Насquet от Лемберг [Лвов] ми писа [следното], което аз прилагам тук: ‘Мога да ви уверя’ – писа той – ‘че много евреи, които са навсякъде в Понт (am Pontus) [т. е. в Причерноморието, С.Л.], се изживяват като древни германци или готи’.“*

Тъй като има исторически данни, че още от III век в Крим има евреи и тъй като основата на еврейския «идиш» е германска, то «германският» език в Крим има твърде просто обяснение.

Когато човек прочете книгата на Васильев, му става мъчно за хуманитаристите: Васильев има огромни знания, трудоспособност, любов към работата, критичен подход, но му липсва главното – умението на основата на правилен анализ на дреболиите да се възстановят реалните черти на миналото. Като повечето историци и Васильев не е историк, а архивар, прекрасно познаващ документите от своя архив, но неспособен на тази база да напише история – губи се в дреболии и изпуска водещата нишка в изследването. Цялата му книга е *summa summarum*, просто доказателство, че реално за готите в Крим всъщност не може да се каже нищо: през цялото време се говори за готи, но самите готи напълно отсъстват.

Като вземем предвид книгата на Васильев и други материали, трябва да кажем, че няма никакви сериозни доказателства за съществуването в Крим на каквито и да било германци когато и да било. Готи в Крим е имало, но те не са били германци.

Някак-си не ми се вярва, че изследователите не са помислили върху следното: как така готите, живели в течение на столетия заседнало в средна Европа, изведнъж се превърнали в морски пирати в Крим? Не е ли органически чуждо морето на живелите

* Johann Beckmann, *Literatur der älteren Reisebeschreibungen* I, Göttingen 1807, с. 179 сл. – бел. ред.

в горите и равнините? Прекосяването на морето изисква не само смелост, но и опитност и изкуство. Жителите на средна Европа без съмнение не са способни на такова нещо. За това са необходими жители от морското крайбрежие или поне от големи реки. От историята на Дексип разбираме, че в морските атаки важна роля играели жителите от делтите на Дунав и Днестър – именно те строели нужните кораби и ги управлявали в морето. Почти сигурно е, че това са били славяни – гети-готи. Неслучайно са ги наричали «борани» или «боради».

При изследването на дунавските готи, в търсенето на доказателства за това, че готите са били германци, ние преди всичко се сблъскваме с един факт от огромно значение: известно е, че готският епископ Улфила или Вулфила, живял в Малка Скития, т.е. Добруджа, е превел Библията на готски език и че е открит ръкопис, известен като *Codex argenteus*, написан на някакво древно германско наречие, известно като Вулфилово. Налице е безспорно доказателство за германския произход на готите.

Ето какво обаче пише преводачът на *Codex argenteus*, Йохан Цан: „Дали езикът на *Codex argenteus* (Сребърният кодекс) е готски или не? Преди готските писмени документи от Неапол и Арецо да станат известни, нямаше нищо чудно в това, че по този въпрос се спори. В *Codex argenteus* няма нито една дума за туй какъв е той и откъде идва, и за всичко това можем само да гадаем. Отначало всичко си вървеше добре, докато шведските учени не объркаха работата. Те намериха Библия на някакво германско наречие, което не може да се сравни с нито едно от досега известните германски наречия и тъй като от историята е известно, че Улфила превел Библията на готски език, решиха, че *Codex argenteus* е именно този превод, а езикът му е готски или Улфилов“^{*}.

Така се оказва, че *Codex argenteus* е смятан за Улфилов, т.е. готски само на базата на повърхностни предположения – *das ist eine ganz andere Geschichte!* Никой не е доказал, че *Codex argenteus* е написан от Улфила. Известно ни е само, че към 350 година Улфила е превел Библията на готски език, но за това, че *Codex argenteus* е именно неговият превод, няма никакви доказателства.

^{*} Johann Christian Zahn, *Ulfilas gothische Bibelübersetzung*, Weissenfels 1805, с. 25-28.

«Кодексът» е написан основно с гръцки букви, но с прибавяне-то на няколко латински и рунически, като при това някои гръцки букви, например, «пси» означават друг звук, различен от гръцкия.

В момента *Codex argenteus* се намира в Упсала сред ръкописите от VI век, а откъсите от Библията са във Волфенбютелската и Миланската библиотеки.

Оказва се, че и в това доказателство за германския произход на готите има сериозни несъответствия: да, ние разполагаме с превод на Библията, но никой не може да докаже, че този превод е на готски език и по-точно на езика на епископ Улфила*.

Има и други отекчаващи обстоятелства: първо, *Codex argenteus* е открит не в Готия по долното течение на Дунав, където Улфила е живял и работил за местното население. Разбира се, книгата може да е отнесена на край света – *Habent sua fata libelli*, – но работата е там, че по долното течение на Дунав не са останали никакви следи от Улфиловата писменост.

Ако културата на готите-германци е била толкова развита, че да е направен превод на такава огромна книга, би могло да се очаква сред развалините в Добруджа да бъдат намерени надгробни плочи, развалини от сгради с надписи с «улфилови» букви. Но такива няма. Няма «улфилови» надписи и на други места, където са живели готите: в Италия, Галия, Испания, Северна Африка.

Следователно *Codex argenteus* е бил просто изолиран опит за създаването на нова писменост, който е спрял дотук. Ако беше разпространена, сигурно щяха да се намерят надписи на гробниците на знатните готи и т.н.

Както виждаме, готската теория за *Codex argenteus* не е убедителна – тя е вероятна, но не е доказана. Може да се издигне и друго предположение: *Codex argenteus* е дело на някой древен образован германец-християнин, но той няма нищо общо с Улфила.

Фактът, че езикът на кодекса не прилича на нито едно съвременен германско наречие, нищо не доказва. Работата е там, че не разполагаме с документи за нито едно германско наречие, за да го сравним с кодекса. На практика не знаем нищо за герман-

* *Codex argenteus* съдържа само непълен текст на Новия Завет, но не и Стария Завет т.е. Библията, а според историческите извори Улфила е превел Стария Завет без четирите книги «Царства» – бел. ред.

ските наречия не само от IV, но и от VI и дори от VIII век. Разполагаме единствено с отделни думи или откъси. Ето защо «улфиловият» език може да се сравнява само с германските наречия от значително по-късни документи. А оттук и извода, че «улфилотово» наречие може спокойно да се окаже прародител на което и да е от съвременните германски наречия, а ние не разполагаме с материали за изследване на историята на германските наречия.

Така «Улфиловата» Библия, като доказателство за германския произход на готите няма решаващо значение. Може би «да», може би «не». Трябва да се търсят други, по-сериозни доказателства.

Нека се опитаме да съберем допълнителна информация за гетите и готите. Римският географ Страбон (63 пр. Хр. до 23 сл. Хр.) пише: „Има още едно древно деление [за жителите] на страната. Едната част [от тях] наричали «даки», а другата – «гети». Гети се наричали именно живеещите до Понт (т.е. Черно море, С. Л.) и далеч на изток, а даки (Dakous) (живеещите) в противоположната посока към Германия и извора на Дунав; някога, предполагам, са ги наричали «даи» (Daous)“ (VII. 3, 12).

С други думи, още в началото на новата ера, т.е. когато не се е знаело нищо за готите, гетите вече живеели в източната част на Скития – до Черно море и на изток.

Били ли са тогава даките и гетите славяни? И да, и не. По-голяма част от тях по-скоро не са били, но някои или по-скоро част от тях без съмнение са били славяни.

От незапомнени времена европейските степи са били населени с чергари, от време на време Азия е бълвала нови пълчища имигранти, основна част от населението на Скития били именно тези чергари, а от каква нация са били е зависело от епохата.

През всички епохи обаче в Скития е имало райони, населени от земеделци, голяма част от които били славяни. Предпланинската местност на Карпатите, долините на реките и т.н. давали препитание на орачи, рибари, търговци по морските и речни пътища и това, разбира се, не са били номади.

В по-спокойни времена орачите ставали повече, придобивали значение и може би дори са управлявали, но в бурните времена ордите на чергарите отново унищожавали постигнатото.

И така, гетите живеели край Черно море още преди новата ера и те при всички положения не били германци. Цялата по-късна история разказва за развитието на германските племена в техния Drang nach Osten. Но това движение отчита успех едва през последното хилядолетие на нашата ера, дотогава германците живеели основно на запад и на юг. Те имали досег със Среден Дунав, но никога не били заседнали жители на Балканите.

Разбира се, в перипетиите на политическата борба на Гърция и Рим, отделни военни групи германци може да са попаднали на Балканите, но това са били просто посещения, които не оставяли никакви други следи, освен разрушения.

И така, гетите съществували от древни времена. От един момент нататък започнали да ги наричат готи. Orosius (IV век) пише: *Modo autem Getae illi, qui et nunc Goti* (I, 16), т. е. „тези гети, които сега се наричат готи“.

Philostorgius (IV век) пише: „От скитите отсам Дунав, които старите автори са наричали гети, а сегашните наричат готи“ (II, 5).

Claudius Claudianus, съвременник на Аларик, съобщава, че начело с Аларик гетите нападнали Италия: „*Nam tua cum Geticos stravisset dextra catertvas...*“ (I, 3, 21; II, 29, 15, 21, 3). Cassiodorus казва, че вождът на готите Vitiges наричал народа си *geticus populus* (Varia, IX, 31). Hieronymus (IV век) пише: „*Et certe Gothos omne rétro eruditi magis Getas quam Gog et Magog appellare consueverunt*“ (Migne PG 23, 2, col. 999).

Значи авторите от IV век смятали, че в древни (дори за тях) времена народът се е наричал «гети», а сега се нарича «готи». Народът е същият и местожителството е същото, леко се е променило само името.

Важно е, че Йордан винаги разграничава готите от германите (*Гетика*, §24, 31, 58, 67). Очевидно историкът на готите, сам гот по произход, знаел, че има разлика между готите и германите.

Интересно е и съобщението на Прокоп Кесарийски за император Хонорий (395-423): „Когато Хонорий беше император на Западната империя, варварите проникнаха в държавата... И преди, както сега, те бяха в голямата си част от готски произход – най-многобройните и славни готи, вандалите, визиготите и гепидите.

Преди ги наричаха сармати и меланхлени, някои наричаха тези народи и гети... От древни времена те обитават отвъдната страна на Дунав“.

Значи древните жители на левия бряг на Дунав се наричали преди сармати, меланхлеми, гети, а сега (началото на VI в.) готи.

Следва да попитаме привържениците на прогерманската теория: кога в историята германите са се наричали сармати или меланхлени?

Eusebius († 340) съобщава, че готите наричали Zalmoxis бог. Първо, както ще видим и по-късно, Zalmoxis е бил гетски бог, германите никога не са имали такъв бог.

Йордан постоянно бърка гетите и готите, смятайки ги за едно и също нещо, но от множеството откъси става ясно, че говорейки за «готи», той всъщност има предвид гетите. Според Йордан троянският герой Telephus бил гот (*Гетика*, §58-61), но е напълно ясно, че той е бил гет, тъй като по времето на Telephus думата гот не съществувала на юг.

Според Йордан (*Гетика*, §61-63) гетската царица Tomyris била «готка». Според Херодот (IV, 94-96) и Страбон (VII, 3, 5) тракийският философ и бог Zalmoxis бил гет, а според Йордан (*Гетика*, §39) той е гот. И тук можем да потвърдим, че по времето на Zalmoxis на Балканите никой не е чувал за германи, там е имало гети.

Нека отбележим обаче, че вождовете на «готите» твърде често са носели славянски имена. Легендарният първи вожд на готите, Berig, носел подозрително славянското име «берег», а на украински то дори звучи като «беріг».

Един от следващите крале бил Filimer. В древността голяма част от славянските имена завършвали на «мер» и «мир», като при това едно и също име се употребявало и в двата варианта: Владимир и Владимер и т. н. Това не доказва, че всички готи са били славяни, но няма съмнение, че славяните са били част от някаква бъркотия с готите.

Трябва да отбележим и, че подразделенията на готите носят явни признаци на промяна и пертурбации в названията си.

Trebellius Pollio (*Claudius*, с. 6) казва: „Скитите са разни народи – Peuci, Grutungi, Austrogoti, Teruingi, Visi, Gepides, Celtae и Eruli“. Преди всичко е ясно, че готите и техните подразделения са обитавали Скития, но не и Германия. Ако тук са живеели толкова много германски племена, би трябвало да се преместят също границите на Германия и Скития, тъй като местността се наричала според народа, който я населявал. Освен това, визиготите се наричат просто Visi.

Че това не е случайно, разбираме от Sidonius Apollinarius (*Carmen*, V, 475), който пише не за „Visi“, а за „Vesi“. Самият Йордан също пише за «Vese-Gothae».

Ptolemaius (III, 5, 8) причислява «Visi» или «Vesi» към сарматските (но не и германските!) племена и ги нарича «Biessi», които обитавали Карпатите. Отзвук от тези «беси» очевидно е «Бесарабия».

Не бива да се забравя, че в гръцкия език няма буквата «б» и звукът от нея се предава от близките до нея като «в» и «у» и затова превръщането на «vesi» в «беси» при превод от гръцки е напълно закономерно и не предизвиква съмнения.

Овид(ий) (*Tristia*, III, 10, 5) пише: „Sauromatae cingunt, fera gens, Bessique Getaque“ т.е. „обкръжават сармати, див народ, беси и гети“.

Според Овид (43 г. пр. Хр. до 17 г. сл. Хр.) около град Томи, в Добруджа, където той живеел като изгнанник, имало сармати (но не германци!) – беси и гети (но не и «готи»!).

Трябва да отбележим и погрешната употреба на понятията Ostro- или Austrogotae и Vesigotae: германofilствашите историци, които не разбират и не желаят да разберат смисъла на тези понятия, са ги превърнали в «остготи» и «вестготи», т.е. в източни и западни готи, за което няма никакви основания. Обратното: «вестготите» живели на изток, а «остготите» – на запад и само в рамките на по-нататъшните преселения имало случаи, в които везиготите се оказвали по-западно от остроготите.

Ако се обърнем към Йордан (*Гетика*, §97-99), ще видим, че остроготите са живели западно от везиготите и били съседи на живеещите по Тиса гепиди и хуни в Панония.

Йордан (*Гетика*, §261, 268) пише, че хуните подчинили само остроготите, гепидите, ругите, суавите (вероятно жители на поречието на Сава), аланите и херулите, обитавали Панония, което не се отнася до везиготите и следователно те са живели в Мизия и Тракия до Черно море, т.е. южно от Дунав.

Както е известно от историята, везиготите не влезли в бой с хуните и получили позволение да живеят в рамките на Византия, но се заселили в райони, които вече били заети от техни съплеменници.

Говорейки за великите фигури на готите Йордан пише: „*Ut ergo ad nostrum proposition redeamus, in prima sede Scythiae iuxta Meotidem commanentes praefati, unde loquimur Filimer regem habuisse noscuntur, in secunda, id est Daciae, Thraciaeque et Mysiae solo Zalmoxem, quem mirae philosophiae eruditionis fuisse testantur plerique scriptores annalium*“ (*Гетика*, §39), т.е. „... (готите) имали по време на своето първо местожителство Меотида в Скития... крал Филимер (очевидно Белимир, С.Л.). При второто, т.е. в Дакия, Тракия и Мизия, много историци споменават Залмоксем като изтъкнат познавач на философията“.

И още (*Гетика*, §42): „... но преди това те имали мъдреца Zeuta, след него Diceneus и Zalmoxen, за когото вече говорих. Освен това имали много учители по мъдрост. Затова готите били винаги по-образовани от всички останали варвари и в това отношение се приближавали до гърците...“

И още: „*tertia vero sedo super mare Ponticum iam humaniores et, ut superius diximus; prudentiores effecti, divisi per familias populi, Vesegothae familiae Balthorum, Ostrogothae praeclaris Amalis serviebant*“, т. е. „на третото място над Черно море, където вече били по-хуманни и, както вече споменах, по-образовани, те се разделяли на два рода – везеготите се подчинявали на рода на Балтите, а остроготите – на славния род на Амалите“.

От имената на мъреците Зевта, Диценеус и Залмоксен, както и от споменаването на Дакия, Мизия и Тракия, става ясно, че Йордан говори не за германите готи, а за гетите, древните жители на Балканите.

Като разказва за заселването на везиготите във Византия с позволението на император Валент (364-378), Йордан казва: „Susceptosque in partibus Moesiae Getas quasi murum regni sui contra ceteras statui génies...“. Което значи: „Той [Валент] приел гетите в пределите на Мизия и ги поставил като крепостна стена на своята държава срещу другите народи.“ Тук дори е употребена думата «гети». И още: „Ipse quoque, ut dictum est, Danubio transmeantes Daciam ripensem, Moesiam Thraciasque permissis principiis insederunt“ или „а те преминали Дунава и се заселили с позволение на императора в Крайбрежна Дакия, и Мизия, и в Тракия“ (*Гетика*, §131-133).

Да се обърнем сега към свидетелството на Walahfrid Strabo (*De rebus ecclesiasticarum*, 7): „Gothi et Getae, qui divinos libros in suae locutionis proprietatem transtulerunt, quorum adhuc monumenta apud nonnullos habentur. Et fidelium fratrum relatione didicimus, apud quasdam Scytharum gentes, maxime Tomitanos, eadem locutione, divina hactenus celebrari officia.“ В превод това означава: „Готите и гетите превели свещените книги на собствен език, за което намираме сведения у много народи. И ние разбираме от съобщенията на достойни за доверие братя, че свещената служба на този език и сега се провежда при известните скитски племена за разлика от жителите на град Томи“.

И така, Walahfrid Strabo († 349), въпреки че смятал готите за «скити» и не различавал готите от гетите, използва и двете думи. И той, както и другите древни автори (обърнете внимание!) никога не наричат готите или гетите германи – тази идентификация е на учените от XVIII-XX в. В цитирания откъс без съмнение става дума за Улфиловия превод на свещените книги, събитие, отбелязано в много чисто религиозни произведения. И именно тук, в Томи, работел Улфила. Оказва се, че става дума за древна традиция – в така наречената Малка Скития (днешна Добруджа) още от първите векове на нашата ера се установило и разпространило християнството. Причина за това, разбира се, била постоянната връзка с Византия. Но това християнство от древни времена носело свой национален характер – гетите иска-

ли да се молят на свой език и затова службата се извършвала, най-общо казано, по скитски.

Улфила превежда библията за гетите от Малка Скития, а там се е запазила вековната традиция, за която говори Страбон. Германците–готи от Западна Европа, живели под влиянието на Рим, нямат нищо общо с това. Улфиловата култура се е развивала по Дунав, а не по Рейн или Елба.

* * *

Да разгледаме сега въпроса от неговата филологична страна. Някои виждат в имената «Атила» и «Улфила» германски имена, тъй като завършват на «ил». Г. Ценов (Gantscho Tzenoff, *Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven*, Berlin 1930, с. 131 сл.)* справедливо отбелязва, че окончанията «ил» са типично български – например, Стоил, Божил, Страхил и т. н. Можем да допълним и името на панонския вожд Коцила, както и династията на българските владетели от рода Вокил.

Ще допълним и че самото окончание на «а» или «о» е типично за древно-славянските имена. Като заимствали християнските имена от гърците, древните славяни им придавали собствени типични окончания, напр. Гаврило, Данило, както съществували типично славянски имена, като Вышата, Путята, Тешата, Жидята и т. н.

Всички тези соображения, разбира се, не доказват, че готите или гетите са били славяни, но отхвърлят твърдението, че те са били германци.

Нека погледнем сега свидетелството на Прокоп Кесарийски. В съчинението си *За войната с готите*, книга IV, той описва народите, живеещи по бреговете на Черно море и започва описанието си от южното крайбрежие, постепенно се прехвърля на изток (кавказкия) и накрая се спира при устието на Дон, като само повърхностно споменава и за народите на запад от него.

Трябва да обърнем особено внимание на това указание, тъй като изложението на Прокоп е доста объркано и на места читателят

* Вж. студията на Г. Ценов в този сборник, с. 116 сл. – бел. ред.

може да направи погрешни заключения за местоположението на някои народи, ако пропусне реда, по който Прокоп ги изброява.

Ще започнем цитата от раздел 4, §7:

„Отвъд сагините живеят много хунски племена. Простиращата се оттук страна се нарича Евлисия; крайбрежната □ част, както и вътрешната, е заета от варварите до така нареченото «Меотийско блато» и до река Танаис, която се влива в «Блатото». Самото това «Блато» се влива в Евксинския Понт“.

Тук става дума за онази част от източното крайбрежие, която започва малко на юг от Таманския полуостров и продължава на север по крайбрежието на Азовско море, което се нарича Меотийско блато, до устието на Дон.

„Народите, които живеят тук, в древността се наричали кимерийци, а сега се наричат утигури...“.

Както е известно утигурите са едно от хунските племена. Интересното е, че Прокоп не казва нищо за промяната на местожителството на «кимерийците», но ясно отбелязва, че се е променило само името на народа.

„...по-нататък на север от тях са земите на безкрайните племена на антите“.

Това е много важно указание за родината на древните източни славяни (антите) – според Прокоп тя се простирала най-малко до устието на Дон, а не само между Днестър и Днепър, както твърди Йордан. При това данните на Йордан и Прокоп са почти от едно и също време.

„Близко до тези места, от където започва устието на «Блатото», живеят така наречените готи-тетраксители; те не са многобройни и въпреки това спазват с благоговение християнския закон не по-зле от много други“.

От този откъс се разбира, че местоположението на готите-тетраксители не може да се установи с точност, тъй като думата «близо» спрямо Керченския пролив има твърде широко значение и по-скоро става дума за кавказкото крайбрежие, тъй като Прокоп през цялото време описва именно него.

„...Принадлежали ли са някога тези готи към арианското вероизповедание, като всички останали готски племена, или по въп-

росите на вярата са следвали някакво друго учение, не мога да кажа, тъй като и самите те не знаят и изглежда не са се замисляли над това; а и до сега изповядват вярата си с душевна простота и велика безропотност“.

Излиза, че готите-тетраксисти най-вероятно са били православни, а не ариани, както останалите готи. Това доказва, че те са заемали някаква изолирана от другите готи територия; най-вероятно това е бил Кавказ, а не Крим.

„Малко преди това (а именно когато се навършиха 21 години от едноличното управление на император Юстиниан (т. е. очевидно през 548 г. С.Л.) те изпратили във Византия четирима посланици с молба по тях да бъдат пратени епископи, защото този, който им бил свещеннослужител наскоро умрял; те твърдели, че от абасгите (абхазците) са разбрали, че императорът е изпратил свещеник на последните. Император Юстиниан, който с готовност изпълнил молбата им, ги пуснал“.

От откъса следва, че: 1) готите наистина са били малко, тъй като един свещеник е можел да обслужва всички, 2) «малко преди това» – думите сочат приблизителното време на написване на дадената глава от Прокоп (около 548 г.), 3) фактът, че готите-тетраксисти са разбрали от абхазците за получения от тях от Византия свещеник показва, че готите-тетраксисти са били съседни с абхазците, т. е. са живели на кавказското крайбрежие, а не в Крим.

Тук ще направим малък пропуск, който е маловажен за нас.

„В древността огромното множество на хуните, които тогава наричали кимерийци, населявало местата, за които неотдавна споменах и един цар ги е управлявал. Веднъж над тях властвал цар с двама сина, единият от които се казвал Утигур, а другият Кутригур. Когато земният път на баща им приключил, двамата си поделили властта и всеки нарекъл поданиците си на себе си. Така още по мое време те се наричали утигури и кутригури“.

Тук имаме извънредно ценно съобщение на Прокоп: в древността хуните се наричали кимерийци и живели по същите места, т. е. на практика по източното крайбрежие на Азовско море.

Освен това хуните се наричали още утигури и кутригури в зависимост от това за коя от двете хунски държави ставало дума.

Оказва се, че идеята, че кимерийците били изгонени от скитите е невярна – хуните били всъщност кимерийците, които в хода на историята останали да съществуват с друго име.

„Те всички живели на едно място, с едни и същи нрави и начин на живот, без контакт с хората, които живеели от другата страна на «Блатото» и неговото устие [Керченския пролив], тъй като никога не били преплували тези води, а и не подозирали, че е възможно; те толкова се страхували от това леко дело, че дори не се опитвали да го изпълнят, без дори да опитат да извършат този преход“.

От този откъс става ясно, че описващият това Прокоп смята, себе си за намиращ се от другата страна на «Блатото», т.е. на кавказкото крайбрежие. Следва откъс, цитиран в скоби, като очевидно написан в полето на ръкописа на Прокоп:

[„От другата страна на Меотийското Блато и неговото устие в Евксинския Понт, точно на този бряг от древни времена живеят така наречените готи-тетраксити, за които току-що говорих; значително по-далеч от тях живеят готите-визиготи и всички останали племена на готите. Преди те се наричали също скити, тъй като всички тези племена, които обитавали тези места се наричали с общото име скити; някои от тях се наричали савромати, меланхлеми («чернодрешковци») и по някакъв друг начин“].

В този текст на Прокоп има някакво недоразумение: изразът „от другата страна...точно на този бряг“ е безсмислен и при всички положения противоречив. Нямаме ли всъщност работа с пропуск от страна на съвременния преводач на Прокоп?

И така, имало много готски племена, които Прокоп нарича готи-тетраксити, готи-визиготи и вандали, както и други готски племена. Следователно става дума за един древен и многоброен народ, който е успял да се размножи, да заеме голяма площ и да се раздели в множество племена. Ако приемем теорията за появата на готите около началото на нашата ера, твърдението за тяхната многобройност е напълно необяснимо. Нали при преселването от Скандза готите заели само 3 кораба, следователно

са били най-много 300-400 души. Тъй като в нормални условия населението се удвоява приблизително на всеки 25 години, няколкостотин години не са достатъчно, за да могат готите да заемат такава огромна територия.

И още: «в древни времена» готите били наричани «скити», както и всички народи, живели по тези места, следователно името «скити» не е етнографско, а географско*.

По-нататък има една легенда за това как по време на лов млади кимерийци (така са наречени от Прокоп, но всъщност са хуни) подгонили кошута към водата, тя преплувала до другия бряг, следователно до Крим, а те се хвърлили след нея и открили, че проливът е проходим.

„Като се върнали бързо в родните земи, те веднага известили всички кимерийци, че за тях водите са проходими. И ето, като грабнали оръжията, те прекосили без да се бавят «Блатото» и се озовали на противоположния бряг. По туй време вандалите вече били напуснали тези места и се настанили в Либия, а визиготите се заселили в Испания“.

Това събитие следователно се е случило след 427 година, когато последните вандали напуснали Испания и се заселили в северна Африка и по-точно в съвременен Тунис.

„И ето, че кимерийците, които внезапно нападнали обитаващите тези равнини готи, избили много от тях, а останалите обърнали в бягство. Тези, които успели да избягат, взели със себе си децата и жените си и напуснали родните земи и прекосявайки река Истър, се озовали в земите на римляните“.

Тъй като готите-тетраксити живеели, както се каза, значително по-далеч от другите готи и по-точно при Керченския пролив, трябва да се предполага, че именно те поели основния удар на хуните. Както ще видим по-нататък обаче, Прокоп сам си противоречи.

„Отначало те причинили много злини на живеещото тук население, но после, с благоволенieto на императора, се заселили в

* Ако изхождаме от етимологията на думата «скити», стигахме да заключение, че това название са носили всички номади на север от Дунав и черноморското крайбрежие, за разлика от уседналите земеделци – бел. ред.

Тракия. От една страна те се сражавали редом с римляните като техни съюзници и получавали от императора, като всички други воители годишна заплата и звание «федерати»: с това латинско име ги наричали тогава римляните, които според мен искали така да покажат, че готите не били победени от тях във война, а са сключили с тях договор с определени условия. Условията, които се отнасяли до военните дела, на латински се наричат «федера» (foedera). От друга страна, част от същите тези готи водела с римляните и воители без какъвто и да било повод от римска страна, докато не се оттеглили в Италия, водени от Теодорих. Това е развоит на събитията в историята на готите“.

От казаното от Прокоп става ясно, че той нещо е объркал. Той описва как хуните (кимерийците) неочаквано нападнали готите-тетраксити, изгонили ги от Крим и това се случило, когато вандалите вече били в северна Африка, а визиготите – в Испания. Въпреки това историците приемат, че странстванията на готите се обясняват точно с натиска на хуните.

„Като избили едни и накарали други, както вече казах, да се изселят от страната, хуните заели тези земи. От тях кутригурите, които извикали своите жени и деца, се заселили тук и до моето време живели по тези места“.

Можем да помислим, че става дума само за Крим, че хуните само са заместили готите, но по-нататък виждаме, че става дума за северозападното крайбрежие на Черно море.

„И въпреки че всяка година получавали от императора големи дарове, прекосявайки река Истр, те постоянно извършвали набези по земите на императора, бивайки ту съюзници, ту врагове на римляните. Утигурите със своя вожд решили да се върнат у дома, за да могат да продължат да владеят сами тази страна. Недалеч от Меотийското блато те срещнали така наречените готи-тетраксити“.

Тук Прокоп си противоречи: казано е, че готите-тетраксити били отчасти избити при първия сблъсък с хуните и отчасти се преселили в Тракия. Оказва се обаче, че част от тях все пак съществува някъде в района на Азовско море.

„И в началото готите, които издигнали преграда от щитовете си пред настъпващите готи (тук вероятно има грешка в превода – това би трябвало да са хуните), решили да отбият нападението им, като разчитали на своята сила и на здравината на своите позиции; нали били най-силните от всички тамошни варвари“.

На туй място противоречието при Прокоп е още по-явно: готите-тетраксити все пак се оказват „най-силните от всички тамошни варвари“.

Оттук може да се направи само един извод: при първия сблъсък с хуните, готите не били унищожени, част от тях били убити, част напуснали родината, но основната маса е останала, тъй като все пак те се оказали „най-силните от всички тамошни варвари“. Когато утигурите решили да се върнат, готите-тетраксити се оказали на пътя им и решили да не ги пропуснат. „Освен това, началото на устието на Меотийското Блато, където тогава живеели готите-тетраксити, образува залив във формата на полу-месец, заграждайки ги от всички страни и затова предоставя на настъпващите срещу тях един, при това не много широк път“.

От този откъс става ясно, че при завръщането си готите-тетраксити живеели на Керченския полуостров и решили да окажат отпор, за да защитят местожителството си.

„Но после (тъй като нито хуните искали да си губят времето за тях, нито готите можели да се надяват с достатъчно успех да се противопоставят на такъв голям брой врагове) те започнали преговори помежду си, с цел да обединят силите си и заедно да извършат прехода; те решили, че готите ще се заселят на противоположния бряг до самия пролив, там, където живеят и сега, и превръщайки се занапред в приятели и съюзници на утигурите, да живеят там през цялото време, като имат еднакви права с тях. Ето как тук се настанили готите“.

От този откъс се вижда, че готите-тетраксити били принудени да се преселят в кавказската страна на Керченския пролив.

„...тъй като кутригурите, като вече казах, останали в земите от другата страна на Блатото (на запад), утигурите останали единствени владетели на страната, като не създавали никакви труд-

ности на римляните, с които те не влизали в досег поради своето местожителство. Между едните и другите имало много племена, така че, искат или не, на тях не им се налагало да проявяват враждебност към римляните. Отвъд Меотийското Блато и река Танаис в голяма част от разположените там поля, както вече казах, се заселили и кутригурите-хуни. След тях цялата страна заемат скитите и таврите, част от която и до днес се нарича Таврика“...

„След тези племена е разположен крайморският град Боспор, който неотдавна беше подчинен от римляните. Ако се тръгне от град Боспор към град Херсон, който се намира в крайморската област и отдавна е подчинен на римляните, цялата област между тях е заета от варварите от племето на хуните. Два други по-малки града близо до Херсон, наричани Кепи и Фанагория, от древни времена са подчинени на римляните и такива бяха също по мое време. Но неотдавна някои от варварските племена, населяващи съседните области, ги завладяха и разрушиха до основи. Пътят от град Херсон до делтата на река Истър, която наричат също и Дунав, е десетина дни; всички тези места се заемат от варвари. Река Истър тече от планините на страната на келтите, и като заобикаля [северните] предели на Италия, протича през областта на даките, илирите, тракийците и се влива в Евксинския Понт. Всички земи от тук до Византия са под властта на римския император“.

Тези откъси предизвикват множество въпроси. Преди всичко е напълно неясно защо готите не са пуснали утигурите през своите земи и не са останали по местата си. Какъв е бил смисълът утигурите да взимат със себе си на противоположния бряг готи-тетраксити, като им дават пълни права за равенство? Кой е населил местата, оставени от тетракситите?

Ако преместването на утигурите и изобщо събитията се съсредоточавали около пролива, защо не се казва нищо за Боспора, нали в разказа на Прокоп той е споменат встрани от събитията, а реално е бил точно на пътя през пролива и някак е трябвало да бъде замесен в двете премествания на готите?

Как градчетата Фанагория и Кепи, разположени на Таманския полуостров, т. е. на кавказското крайбрежие, се оказват „близо

до Херсон в Крим“? Защо таврите, живеещи в Крим изобщо не са замесени в тази история?

Защо е казано, че готите от древни времена се наричали скити, а в края на разказа скити и таври се появяват като самостоятелни племена? Възможно ли е да се допусне, че Керченският пролив можел да бъде прекосен през брод? И най-после в много студените години Азовско море и Керченският пролив замръзват, следователно хуните са имали понякога възможност да посетят и противоположния бряг.

В разказа на Прокоп могат да се отбележат два момента. Самата легенда вероятно е по-древна от времето, за което говори Прокоп, към нея ще се върнем на друго място. Несвързаните моменти в разказа явно се обясняват с това, че Прокоп е излагал онова, което е чел от други автори, но не е разбрал правилно поради непознаването на местността и т.н.

Струва ни се, че разказът на Прокоп би бил по-достоверен, ако му дадем друга географска интерпретация. Да започнем с това, че преходът през брод на Керченския пролив е толкова вероятно, колкото и този на евреите през Червено море, но ако се вярва на историческото основание за легендата, преход е имало. По-вероятно е да става дума за Арабатската стрелка, отделяща Сиваш от Азовско море.

Сиваш наистина е плитък, но за чергар, който не обича водата и няма много досег с нея, той е непроходим. Спокойно може да се допусне, че хуните, населяващи северното крайбрежие на Азовско море, не са посещавали Крим, но когато разбрали за брода, нападнали местното население. След множество перипетии те се озовали далеч на Запад, но при завръщането си използвали Арабатската стрелка като мост, който съществено съкратил дългия им път към старинните места на техните предци – източното крайбрежие на Азовско море.

Каквото и да се е случило, готите-тетраксители в крайна сметка се озовали не в Крим, а в Кубан и тук очевидно се претопили и изчезнали. Затова опитът на А. А. Васильев да изследва съдбата на готите-тетраксители в Крим се оказал неуспешен – чисто и просто защото те не били вече там.

Още едно съображение говори в полза на туй предположение – известно е, че готите-тетраксити се наричали и готи-трапезити. Васильев отделя особено внимание на този въпрос. Ако се обърнем към Йордан, ще открием следното указание за гръцките градове в Скития по брега на Черно море Borysthenis, Olbia, Callipolis, Cherson, Theodosia, Careon, Myrmicion u Trapezus. Тъй като градовете са разположени в географска последователност от запад на изток и някои, като Myrmicion, са на самото кавказско крайбрежие, ясно е, че град Trapezus не е в Крим. Коментаторите смятат, че това е Трапезунт, но туй разбира се е съвсем погрешно, защото последният изобщо не е влизал в състава на гръцките градове в Скития.

Trapezus вероятно е бил малък град в района на Таманския полуостров, където живеели готите–«трапезити». Такива градове е имало много и Прокоп подчертава, че тетракситите били малко на брой. Що се отнася до самото име «тетраксити», то дължи произхода си на това, че готите се разпадали на четири клана («тетра» на гръцки е четири).

Всички тези и други въпроси ясно показват, че пред нас има още една задача – вярно да интерпретираме Прокоп и да отделим грешките му от истината. При всички положения обаче, някои от указанията му са твърде важни и могат да ни помогнат да осветим много тъмни места.

С това смятаме, че трябва да спрем изложението по въпроса за готите: правилно ще бъде да подходим концентрично към решаването на много въпроси, т.е. първо да си изясним количеството проблеми, състоянието на всеки от тях, а после, разполагайки с целия материал, да пристъпим към извеждането на заключения и теории*.

* Сергей Лесной публикува още цяла поредица изследвания, свързани със същата тематика, по-важните от които са споменати в предговора на сборника, бел. 26-31, с. 23 сл. Някои от тези изследвания, посветени на проблеми за езика на старото население на Причерноморието ще бъдат публикувани в следващите сборници – бел. ред.

НА КАКЪВ ЕЗИК Е БИЛА НАПИСАНА* «ГОТСКАТА БИБЛИЯ» НА УЛФИЛА

Сергей Лесной

Този въпрос може да прозвучи странно – вероятно на готски, ще ни отвърнат. Но нещата не са толкова прости, колкото изглеждат на пръв поглед.

Никой досега не е доказал, че *Codex argenteus* и другите откъси от така наречената «Готска Библия» са написани от епископ Улфила. В нито един от откъсите няма указания, че написаното е от Улфила.

Знаем само от много източници, че в края на IV век гетът (или готът) Улфила, епископ на град Томи (Констанца), разположен на западния бряг на Черно море, е превел Библията на готски език – а готите са смятани за народ с германски корен.

От друга страна, намерени са ръкописи с религиозно съдържание, написани с особена азбука на някакъв неизвестен германски език. Така е направен и изводът: значи това е Библията в превод на Улфила. Едно обаче е предположението, а друго – доказателството, но такова няма.

Разбира се, много народи са се интересували от превода на Библията и са правели свой, и Улфила не е бил изключение. Арменци, грузинци, копти и други още в дълбока древност превеждали Библията на родните си езици и народите от германски произход не са правели изключение.

Как разбираме тогава, че *Codex argenteus* е именно преводът на Улфила? Казват ни, че езикът на този *Codex* е някакъв странен древногермански диалект и това бил очевидно готски. Но нали в древността са съществували и други диалекти на германския език, а и много германски племена твърде отдавна са приели християнството. Следователно, единственото доказателство е, че ние знаем за превода на Улфила, а за други

* Пересмотр основ истории славян I, Мелбурн 1956, с. 111-127.

преводи не знаем. Но ако в историята не се споменава, че някой е превел Библията на езика на грузинците, арменците, коптите, хуните, аланите и т.н, това още не е доказателство, че такива преводи не е имало. Напротив: ние знаем с абсолютна сигурност, че тези преводи са съществували, но за разлика от Улфила ние не знаем имената на преводачите.

Че не трябва да бъдем формалисти, се вижда и от факта, че досега все още не е разрешен и въпросът каква азбука е изобретил славянският просветител Константин Кирил – «кирилица» или «глаголица», а преводът на Библията на едната от тези азбуки е направен не през IV, а през IX век. Излиза, че ако не можем ясно да подредим културните събития от IX век, едва ли ще можем да изискваме точност за период от 500 години по-рано.

Ние с готовност бихме се съгласили с предположението, че *Codex argenteus* е Библията на Улфила, ако вярвахме, че готският език е германски, но както ще видим, има доста сериозни основания да се съмняваме в това. А ако готите не са германци, те явно не биха могли да напишат въпросния *Codex* на германско наречие! Следователно той е написан на някакъв друг древногермански език – предполагаме, че *Codex argenteus* е написан на лангобардски език.

Че това е възможно, се потвърждава от следните факти:

1. Държавата на остроготите в Италия е паднала през 555 година а държавата на лангобардите възниква през 568 година, т. е. 13 години след това. По такъв начин лангобардите се оказват преки наследници на готите в Италия. Прокарването на демаркационна линия между тях е невъзможно: краят на едните се покрива с началото на другите. Излиза, че ръкописът, който е написан в Италия през VI век (именно към това време отнасят *Codex argenteus*), не е точно датиран и може с еднакъв успех да се смята както за готски, така и за лангобардски, още повече, че и двата езика се смятат за древногермански. Ние подчертаваме, че тук правим само сравнение с цел да покажем, че нашето предположение не е невероятно. Ние не твърдим, че *Codex argenteus* е написан на лангобардски език, а обръщаме внимание върху сериозната вероятност това да е така.

2. Държавата на остроготите в Италия е просъществувала едва 58 години (493-555 г.), а държавата на лангобардите – няколко стотин години (от 568 г.), когато лангобардите окончателно се слели с местното население, като предали своето име на Ломбардия. Държавата на готите е съществувала в състояние на почти непрестанни войни и на постоянно преместване, което било крайно неблагоприятно за развитието на културата и по-конкретно за писането на ръкописи и т.н. Държавата на лангобардите също воювала от време на време, но е имало и значителни паузи, по време на които били издигани впечатляващи сгради и които благоприятствали развитието на писмеността. След като се появили в Италия, лангобардите се установили в нея трайно и окончателно. От това става ясно, че е възможно *Codex argenteum* да е написан именно през епохата на лангобардите, а не на готите.
3. И готите, и лангобардите управлявали почти цяла Италия заедно с римляните и Византия. През V-VI в. в Италия е имало три влияния: местното на Рим, на Византия и на пришълците (първо на готите, после на лангобардите). Туй смесване намерило частично отражение в азбуката на *Codex argenteus*: тя се състои основно от гръцки, латински и рунически букви, като при това някои гръцки букви имат произношение различно от гръцкото. Тъй като дори в Рим гръцкият език е бил езикът на културата, приемането му за основа на собствената азбука е еднакво вероятно както за готите, така и за лангобардите.
4. Невъзможно е да се установи точната датата на приемането на християнството от лангобардите, но ние знаем, че още преди идването си в Италия те са били християни и по-конкретно последователи на арианската секта. В края на VI и началото на VII век обаче те приемат католицизма. Улфила, както и крайдунавските «готи», също били ариани и затова няма съмнение, че християнството на «готите» и на лангобардите е от един корен. Ето защо и тук е невъзможно да се прокара разграничителна линия между

готите и лангобардите. С. С. Mierow, *The Gothic History of Jordanes*, Princeton University Press 1915, в коментарите си отбелязва (с. 165), че арианството било възприето от „готите, вандалите, бургундите и суавите“; очевидно към тези племена принадлежали и лангобардите. Това показва, че арианството е могло да дойде в Италия не само от изток или от юг, но и от север, тъй като и трите последни племена живеели северно от Алпите.

5. Лангобардите не били напълно див народ, а живеели в сферата на римското влияние, близо до границите на Италия, и затова още през VII век при тях се срещат истински исторически хроники (*Scriptores Rerum Langobardorum*. Monumenta Germaniae historica, 1876). Затова няма нищо чудно, че през VI век (а може би и по-рано) те вече са имали свещени книги, преведени на техния език. Не бива да се забравя, че с всеки век вероятността за превод става все по-голяма във връзка с общия ръст на културата в Европа. Затова, ако допускаме превод на Библията на «готски» език през IV век, то още по-вероятно е такъв да е бил направен от лангобардите през V или VI век.
6. Привържениците на «готския» произход на *Codex argenteus* предполагат, че «Готската» Библия на Улфила е била внесена във връзка с преселването на остроготите от Балканите в Италия, но не по-малко вероятно е предположението, че *Codex argenteus* е внесен в Италия от лангобардите или че е създаден именно там. Срещу балканския произход на *Codex argenteus* говори фактът, че нито на Балканите, нито в Мала Азия, където арианството е било силно разпространено, са открити следи от «Библията на Улфила». Трудно е да си представим, че от IV век там не е имало ръкописи, надгробни надписи, мемориални надписи и т. н. на тази своеобразна азбука.

* * *

За голямата вероятност *Codex argenteus* да е написан в Италия говори съсредоточаването на откъси, открити именно в Италия и отчасти в Германия.

а) Понастоящем *Codex argenteus* се намира в Университетската библиотека на Упсала, преди това е бил в Прага, а е открит в манастира Верден, Западна Германия.

б) *Codex Carolinus*, който се намира в библиотеката на Волфенбютел, преди е бил във Вайсенбург.

в) *Codices Ambrosiani* сега са в Милано, преди това са били в манастира Бобио, югозападно от Пиаченца.

г) От *Гисенските фрагменти* един произхожда от Бобио, други са намерени в Неапол, Арецо, а един е купен в Египет.

Именно откриването на *Codex Carolinus*, на Гисенските фрагменти и на *Codices Ambrosiani* в Германия, откъдето са дошли лангобардите, ни кара да мислим, че произходът на *Codex argenteus* е по-скоро германски и че предположението, че «Готската Библия» е донесена от Балканите в Италия е неоснователно.

Че достигналите до нас откъси не произхождат от Балканите, доказват някои от тях, които представляват паралелни текстове на «готски» и латински. На Балканите, където е преобладавало гръцкото влияние, паралелният език е бил гръцкият.

Изводът е, че възможността *Codex argenteus* да е написан от лангобардите, е доста голяма – при всички положения не по-малка от тази той да е написан от «готите».

И така, трябва да признаем, че авторството на този ръкопис се колебае между «готите» и лангобардите. Но като имаме предвид обстоятелствата, които напълно отхвърлят авторството на «готите», защото те не са били германци, следва, че *Codex argenteus* е можело да бъде написан само от лангобардите.

Основният извор за историята на готите е Йордан, а сам той е бил гот и е написал историята си около 550 година. Нека проверим доколко са достоверни данните му за германския произход на готите.

I. Йордан започва историята си за готите от 1490 година пр. Хр. Колко малко вероятна е тази дата личи от факта, че «бащата на историята» Херодот е живял 1000 години по-късно! Дори Троянската война, за която имаме само поетично предание, е била 300 години по-късно. Ето защо съобщението за началото на историята на готите е абсолютна легенда.

Няма как да повярваме, че 1500 години пр. Хр. два кораба от Скандинавия са докарали на континента готското племе и че паметта е запазила дори името на първия им вожд. Знаем, че най-големите кораби от средновековието са могли да пренасят до 120 души, но нали тук не става дума за VII-VIII в. от нашата ера, а за 1500 години преди нея, когато техниката на корабостроене е била доста по-слаба. Следователно може да става дума не за 240 души, а за най-много стотина. Малко вероятно е, че историята е запазила следите на група от 100 души, особено ако обърнем внимание на факта, че става дума за 1000 години **преди началото на писаната история.**

Вероятността за преселването на готите от Скандинавия не се различава по нищо от легендата за Ноевия ковчег. Това е толкова очевидно, че дори привържениците на германския произход на готите отнасят преселването им към бреговете на Меотида (Азовско море) към първите векове на нашата ера, т.е. отхвърлят над 1500 години история на готите като напълно недостоверни. Тази методика на научно изследване, прилагана от историците, е напълно несъстоятелна. Тя е двойно неприемлива.

От една страна, ако първите 1000 години от историята на Йордан са абсолютно митични, то това не може да се каже и за следващите 500 години пр. Хр., когато вече се появили историците Херодот, Тукидид и цяла плеяда римски и гръцки историци, които, взети заедно, ни съобщават доста за гетите. Никой не е дал на съвременните историци правото да разглеждат казаното от древните историци като негодно и недостоверно. Всички древни историци говорят за гетите много столетия преди съвременните историци да приемат легендата за преселването на готите. Ако те вярват в приказката за преселването на готите от Скандинавия към бреговете на Меотида, длъжни са да вярват и в датата, която им дава Йордан, а не да я придвижват с 1700-1800 години.

Второ, да се приема, че преселението е станало през II или III век от нашата ера, е също неоснователно. Нито един исторически източник не потвърждава, че гетите/готите са се появили в Причерноморието през нашата епоха. Всички източници говорят, че гетите са били там дълго преди нашата ера.

Следователно постановката, приета от сегашните историци, че готите са се появили в Причерноморието през II-III век от нашата ера, от една страна напълно противоречи на казаното от Йордан, а от друга – няма никакво потвърждение. Тъй като повече или по-малко последователната история на готите започва от 375 година, когато те, изтикани от хуните, се появяват на страниците на общата история на Гърция и Рим, историците смятат, че готите се появили два-три века по-рано. Но това е само предположение без каквото и да било основание.

Единственият сигурен факт е този за съществуването на гетите в Причерноморието няколко стотин години преди началото на нашата ера. Преселването на «готи» там от Скандинавия е пълна измислица. Трудно е човек да приеме, че съвременната историческа наука е могла да оперира толкова лекомислено с данни от легендите, като че това са достоверни факти. Но тя все пак го прави и при това крайно непоследователно: ако вярват в историчността на готския вожд Вериг, преселил се от Скандинавия 1500 години преди нашата ера, защо не вярват в съществуването на песоглавци или на змея, убит от Зигфрид в «Песен за Нибелунгите»? Нали това са факти с еднаква степен на достоверност?

II. Следователно ние решително отричаме преселването на готите от Скандинавия в Меотида като необосновано. И нещо повече, твърдим, че това изобщо не се е случило. В историята нямаме сведения за нито едно преселване на племе от Скандинавия. Скандинавия винаги е била бедна и рядконаселена страна. Преселвания стават само от пренаселени към рядконаселени области, а не обратното. Този постулат е толкова очевиден, че авторът на статията за готите в *Encyclopedia Britannica* (1911 г.), който се придържа към теорията за миграцията на готите, все пак не е могъл да не отбележи, че обратната миграция, т.е. от континента към Скандинавия, е далеч по-вероятна.

Знаем, че групи воини от Скандинавия са извършвали набези към европейския континент и са основавали там държави – в повечето случаи само династии; за преселване с жени, деца и старци няма данни. Това са подобни, но напълно различни действия. Всички

набези рано или късно са завършвали с асимилация на пришълците от местното население. Само жените, децата и старците са могли да запазят националната принадлежност на пришълците, но тях ги е нямало.

Ако туй ни е ясно на базата на опита от цялата история от VII до IX век, то основанията за това към 1500 години преди нашата ера са още по-големи. Идеята на Йордан, че Скандинавия е «утробата на нациите», изхвърляща на континента нация след нация, е плод на фантазията му, тя говори само за крайната му неосведоменост. Като изброява 27 племена, живеещи в Скандинавия, той не знае, че Скандинавия всъщност не е «остров Скандза».

За Йордан Скандинавия е била някаква приказна страна като Индия или Китай, за която е можело да се говорят всякакви небивалици. Ако произходът на някое племе е неизвестен, най-лесно е той да се изведе от Скандинавия. И действително, според Йордан, огромно количество племена произхожда от Скандинавия – готи, гепиди, херули, руги, вандала, дани и т.н – всички са оттам.

Погрешността в представата за Скандинавия като «утроба на нациите» е очевидна, но (това е силата на предразсъдъка) хората са ѝ повярвали. Така и никой не се е замислил как са могли да се родят цели племена в една страна, където е могло да се живее само през половината от годината. Защото в древността Скандинавия е била богата само на зверове за лов; за земеделие и скотовъдство не е ставало и дума, тъй като преди 2000-3500 години Скандинавия е била напълно дива страна, а условия за развитие на земеделие и скотовъдство са могли да възникнат само с усилията на няколко десетки поколения.

Страната е била покрита с непроходими гори, не случайно дори кралете имали прякори като «Дървосекачът» и т.н.

Нито една страна в света, която е развивала лова и риболова, не е родила висша култура – всички ловуващи племена са били чергарски, неспособни да създадат материална база за напредък на културата. Броят на членовете на подобни племена е обикновено незначителен, тъй като болестите и недостигът на улов не позволяват на населението да надхвърли някаква средна цифра.

Дори в Новгород, разположен в далеч по-благоприятни климатични условия, летописите са изпъстрени със съобщения за периодични гладове заради слабата реколта. В Скандинавия е било още по-зле – там земеделието било в абсолютно начална фаза. За да има някакъв жизнен минимум, е бил нужен допълнителен доход, а той е идвал от грабежи на съседите, живеещи в по-добър климат и в по-богати земи.

Казано иначе, нямало е кой да се изселва от Скандинавия, тъй като там пренаселеност никога не е имало.

Голямо преселение не е могло да има, защото не е имало кой да се преселва, а преселването на шепа от 200-300 души на два кораба (на третия е имало гепиди) не може да е дало резултати. Тази групичка би била незабавно унищожена – пряко и косвено – от местните жители.

Още по-малко вероятно е това племе да е продължило странстването си през целия континент от Балтика до Приазовието. С изключение на Йордановата легенда, нито един друг източник не казва и дума за това събитие. Пък и не е известно къде точно това пътешествие е приключило. Средна Европа не е степ, където човек може спокойно да пресича огромни разстояния. Непроходимите, безпътни гори, блатата, множеството реки, а на места и планините, са били огромни препястия. Естествените пътища били по долините на реките, но именно там е живеело местното население, което, разбира се, е посрещало недружелюбно пришълците – шепа имигранти, безпомощни в непознаването на местността. Ако все пак някъде те са успявали да продължат пътя си, понататък са срещали тук или там сериозно противодействие, което в най-добър случай ги е спирало, а може би даже и унищожавало.

В мрежата от блата, реки и притоци мигрантите са могли да блуждаят безкрайно – всъщност до окончателната си гибел. В крайна сметка, ако се е преселвало цяло племе, трябвало е да се превозват деца, жени, старци, болни и добитък, но нали е нямало транспорт и пътища.

Бихме запитали привържениците на идеята за миграция на готите: с какво са се хранили те? Очевидно не са имали възможност да носят храна за стотиците километри път – първо е тряб-

вало да има такива запаси, а после трябвало те да се пренасят по някакъв начин. Само сравнително ненатовареният със стопанство скотовъдец и ловец е можел да си позволи да мигрира, но дори и ловецът зависи от улова, той не тръгва накъдето си поиска, а където би имало дивеч. Ако скотовъдецът, който води уседнал или полууседнал начин на живот, може да защити стоката си с огради, това е невъзможно да прави по време на път и животните са ставали жертва на вълци, мечки, рисове и т. н., които били в изобилие в онези времена.

Затова идеята, че готите са успели да пропътуват стотици километри през дебри и гори (и най-важното без да знаят накъде отиват), е пълен nonsens. Привържениците на миграцията съзнават това и предполагат, че тя е била дълъг процес, продължил десетки години.

Ако миграцията се е извършвала на етапи, трудно е да се разбере как е могла да остане целенасочена – от Балтика към Меотида. Все пак готите не са мигрирали през празно пространство, а през обитаеми земи и следователно не отивали там, където искали, а където могли да преминат, преодолявайки съпротивата на местните жители. Излиза, че пътят им далеч не е бил по права линия.

Не бива да пренебрегваме и факта, че в Прибалтика готите без съмнение са били горски жители, чието стопанство и начин на живот е бил съобразен с това. Но в Приазовието, където уж са се озовали, те са попаднали в степни условия, което е изисквало пълна промяна в начина на живот. Тази житейска метаморфоза е малко вероятна.

Но още по-невероятно е готите да са се установили на големия път от Азия към Европа, където отдавна са господствали чергарите, които без съмнение незабавно биха унищожили тази жалка групичка имигранти.

Всички тези съображения показват, че легендата на Йордан за миграцията на готите е просто приказка и това се потвърждава от неопровержими факти.

III. Ако в първите векове на нашата ера в района на Меотида са се появили мигранти и те заемали господстващо положение, това нашествие би трябвало да намери някакво отражение в

паметниците на материалната култура: би трябвало да има нови форми на съдове с различен рисунък, други оръдия на труда, други оръжия, друг тип строителство, други форми на погребални ритуали и т.н. –нищо подобно няма. Точно обратното: напълно необясним е фактът, че готите не са оставили никакви следи в Причерноморието. Цялата култура на тази област в първите векове на нашата ера е обикновен, равномерен поток от събития, не се среща нищо ново и неочаквано. И това е разбираемо – няма следи, защото не е имало миграция.

IV. Ако се обърнем към филологията, ще отбележим едно твърде странно отсъствие на влияние на германци върху техните причерноморски съседи. Нито в езика на славяните, нито на съседните им ирански племена, откриваме следи от германско влияние. А готите-«германци» са съществували в Причерноморието уж стотици години и дори са имали водеща позиция. При всички положения за подчинението на източните славяни (антите) има преки данни. Наистина, има група автори, които откриват в езика на славяните някои германизми, но: 1) тези германизми са могли да се появят вследствие влиянието на други германски племена, а не точно на готите, 2) тези германизми са малко: 20-30 думи, 3) има автори, които не смятат тези думи за германизми, а им приписват друг произход и накрая, 4) има изследователи, които доказват, че така наречените германизми всъщност не са германски думи, а при самите германци са заимствани от други народи. Така по отношение на влиянието на германците върху езика можем само да отбележим, че то е твърде незначително и при това спорно. Казано с други думи: и тук не откриваме осезаеми следи от присъствие на германци в Приазовието. И нито в топонимията, нито в езика на другите жители на Крим не са открити никакви следи от германци. Така легендата на Йордан се разбива не само защото не издържа критичния анализ на логиката, но и защото никакви материални факти не я потвърждават.

V. В същото време историята на Йордан показва ясно как и защо се е появило недоразумението. Историята на Йордан е цялостно свързаната **история на народа на гетите**, защото този

народ няма нищо общо с готите и е народ от негермански произход. Към тази история още в самото начало, т.е. от митични времена, е прикрепена легендата за готите от Прибалтика. Как и защо се е появила тази приказка не си струва да се дискутира – неуместността на легендата е очевидна.

Едно е несъмнено: още от времето на Херодот на Балканите и в Причерноморието е живял голям народ с дълга предистория, носещ името **гети**. Държавата на гетите е съществувала в продължение на много столетия и е имала доста висока култура. Историците са отбелязали, че още преди началото на нашата ера гетите приличали по-скоро не на «варварите», а на гърците, тъй като имали знаменити философи, особена и доста своеобразна религия с вяра в безсмъртието на душата и т.н. Тази могъща държава е влизала в сериозни сблъсъци с Персийската империя и е излизала от военните изпитания победителка. Както в историята на всяка голяма държава, така и в тази на гетите е имало епохи на разцвет и на упадък, успехи са се редували с неуспехи. Доколкото може да се съди, Рим е изиграл твърде важна роля в унищожаването на държавата на гетите през последните два века преди нашата ера и през първите два века от нашата ера. Нашествието на хуните окончателно е сломило мощта на гетите. Все още не е установено кога, но малко преди появата на хуните са започнали да наричат гетите готи (и това вероятно е дало основание за появата на легендата за миграцията на готите). Че това е така личи от цяла поредица източници. Орозиус, историк от IV век, пише (I, 16): „... тези гети, които сега наричат готи“. Филосторг (II, 5), историк от IV век, пише (II, 5): „...от скитите отвъд Дунав, които старите автори наричали гети, а сегашните наричат готи“. Самият Йордан нарича своето съчинение *За произхода и делата на гетите*, и употребява думите «гети» и «готи» като синоними. Без да навлизаме в аргументация, ще отбележим, че от един момент нататък започнали да наричат именно гетите готи – това е абсолютно твърдо установен факт. Съзвучието на двете имена е дало повод за тяхната синонимизация. Не е безинтересно да се отбележи, че гърците започват да пишат историята на гетите, а едва по-късно към тях

се присъединяват римските историци и именно те утвърждават термина «готи» за гетите – очевидно по-твърдата фонетика е по-характерна за римляните. Така историята на гетите се оказва история на някакъв народ от келтски произход, която обхваща пет века до и пет века след началото на нашата ера – народ, живял в Причерноморието. Готите-германци са се озовали в тази история съвсем случайно и са били прикрепени към нея по недоразумение.

VI. Самият Йордан определено не е смятал гетите (готите) за германи. Като описва скандинавските племена (§24), той казва, че те всички „превъзхождат германите по ръст и сила на духа“ – тук явно се чувства противопоставяне на «готите» на Йордан на германите. По-нататък, описвайки Скития, той отбелязва (§31), че до Скития на запад е Германия, но «готите» на Йордан са живеели в Скития. Много историци неведнъж и съвсем ясно наричат гетите скити, но никой никога не е наричал германите скити. Малко по-долу (§33) Йордан казва, че гепидите (племе от готите) е най-западното в Скития, близо до Германия. Напълно очевидно е, че ако гепидите са гермаци, те би трябвало да са описани като живеещи в Германия и тогава границата, разделяща Германия и Скития, би трябвало да лежи по-източно от гепидите – но реално границата е по-на запад. Именно защото гепидите не са германи, а скити. Особено явно е противопоставянето на готите и германите в откъса, в който Йордан говори за заимстването на имена на различни народи от други народи (§58): „... римляните заимстват от македонците, гърците – от римляните, сарматите – от германите, готите често от хуните“. Тук са изброени най-основните народи в опозиция един към друг, готите и германите фигурират като антагонисти, като големи нации, господстващи в тогавашния свят. По-долу (§67) Йордан отбелязва, че по съвет на философа Dicineus кралят на готите Бурвиста (90-57 г. пр. Хр.) опустошил страната на германите, която сега е във владение на франките. И тук явно германите са чужди за готите на Йордан. Че става дума за готи-негермани е ясно и от факта, че това се е случило през последния век преди нашата ера, а според привържениците на готската теория готите-германи са се появили на юг едва през II-III век сл. Хр.

Не бива да забравяме, че за Йордан готите били съпрузите на амазонките, живели по Меотида от Днепър до Дон (§44), че синът на Телефус, Еврипил (§58-60), е загинал в Троянската война, бийки се на страната на троянците и т.н. Всичко това напълно ни отклонява от германите. Нека в тези съобщения има много легендарни мотиви, но тези легенди нямат отношение към германите.

VII. Не разполаме с достоверни сведения за германите на изток от Рейн и Елба в древността. Ако приемем за факт тяхното присъствие на Балканите и в Причерноморието през първите векове на нашата ера, то остава открит въпросът как са могли да изчезнат впоследствие. Ако самото изчезване е теоретично допустимо, то безследното изчезване е напълно невъзможно.

* * *

И така, виждаме, че теорията за миграцията на готите-германци от Прибалтика към Приазовието не се потвърждава нито исторически, нито логически, нито археологически, нито лингвистично. Това събитие се отнася към праисторически времена, 1500 години пр. Хр., и е напълно митично. Това е приказка, за която не бива да се говори повече – историята е наука, а не митология.

Историята на гетите на Йордан се отнася до народ от негермански произход, който от древни времена или поне от 500 година пр. Хр. е живял на Балканите и в Причерноморието. Известно е, че гетите са започнали да се наричат готи едва в последния откъс от своята история.

В началото на нашата ера не е имало никакви германски племена в южната част от Европа, а германите от древни времена са живели между Рейн и Елба.

Самият Йордан противопоставя своите «готи» на германите и ги смята за скити.

Оттук става ясно, че «готът» Улфила не е могъл да напише *Codex argenteus*, тъй като кодексът е написан на език, близък до групата на германските езици. Но ако този *Codex* не е написан от Улфила, той може да бъде написан само от лангобардите.

Следователно, *Codex argenteus* и другите фрагменти от така наречената «Готска Библия» са написани от неизвестен автор на лангобардски език, а от Библията на Улфила до нас не е стигнало нищо.

Остава да кажем и няколко думи за лангобардския език, който досега се смята за готски. Изследвайки неговата лексика, не можахме да не забележим следните особености: 1) от всички части на речта само глаголите показват явно родство с германските корени, но някои, като например глаголът «умирам», са напълно чужди на германските, 2) наречията и съществителните в голяма част от случаите са чужди на германските, дори думи като «човек» и «мъж» са напълно чужди на германските корени. Без да навлизаме в допълнителна аргументация, тъй като тук не е мястото, ще отбележим само, че езикът на *Codex argenteus* е резултат от смесването на германски с келтски – доста дълбоко, а не повърхностно смесване. Това говори, че предците на автора на *Codex argenteus* са живеели в област, където германите и келтите са били заедно в продължение на столетия.

В заключение ще отбележим, че излагайки работната си хипотеза, ние не претендираме да сме обхванали всички страни на проблема, вероятно има детайли, които сме пропуснали, но са полезни за обсъждане. Предполагаме обаче, че тези детайли ще изплуват в бъдеще, когато погледнем езика на *Codex argenteus* от друга гледна точка и когато започнем да отнасяме готите към друга група народи – при всички положения не към германската.

Може би не е излишно да обърнем внимание на читателя, който не обича нововъведенията и който гледа на нашата трактовка на въпроса като на светотатство, че не сме единствени в нашите твърдения. Известният историк Момзен е смятал работата на Йордан за проста компилация. Той например иронично отбелязва, че единственото, което откриваме при Йордан е, че цитира Orosius от първа ръка!

Известният английски учен Hodgkin напълно пренебрегва като исторически документ главите V–XIII, т.е. точно това, което най-често се цитира от Йордан.

Въпреки това хората вярват на Йордан ...защото думите му са написани на хартия. При такова смесване на доброкачествен исторически материал с недоброкачествен е трудно, разбира се, да разполагаме с истинска история.

Бележка на съставителя:

Поместването на предшестващото изследване на С. Лесной/Парамонов в този сборник има за цел да покаже, че още преди повече от половин век е имало изследователи, които са мислели трезво и разумно, без да се влияят от създадени в историографията предразсъдъци, преминаващи от поколение на поколение, без никой да се замисли сериозно доколко те отговарят на истината. Междувременно вече се смята за установено от науката, че за т.нар. «Скандинавско преселение» липсват доказателства както от археологията, така и от историческите извори, а разказът на Йордан за такова преселение намира поддръжници само сред малцина съвременни германски автори – по този въпрос вж. моите бележки във втората част на този сборник: *Готи и гети* II, София, 2008, където са разгледани подробно както историческите извори, така и резултатите от археологическите изследвания от последните десетилетия. Също там се разглежда и дейността на Урфил/Улфила и въпросът за „Сребърната Библия на Вулфила“, която – противно на сведенията на историческите извори, съобщаващи, че апостолът на гетите е превел Библията – не съдържа нито един единствен откъс от нея, т.е. от Стария Завет, а само части от Новия Завет. В последно време се поставя под въпрос и автентичността на самия ръкопис с неговата колкото тайнствена, толкова и невероятна история, и то от главните поддръжници на теорията за ранното християнство при германските племена – за становището на съвременната наука по тези проблеми вж. в същия сборник, с. 161 сл. (А.Ч.)

ЛЕТОПИСЪТ НА ДУКЛЯНСКИЯ ПРЕЗВИТЕР И «ГОТОМАНИЯТА» У СЪРБИТЕ И ВИЗАНТИЙЦИТЕ*

Фердо Шишич

На въпроса как е съставен летописът, отговаря сам Дуклянският презвитер със следните думи, поставени от Орбини и Луций в началото на летописа, като един вид увод:

„По ваша молба, възлюбени братя в Христа и уважаеми свещеници на светия архиепископски престол на Дуклянската църква, а и по молбата на много старци [или старейшини, т.е. светски първенци], но най-вече на младежта от нашия град [Бар¹], която се наслаждава, както е вече обичай у младите люде, не само със слушане или с четене за войните, а и с участие в тях, да преведа от славянски на латински език писанието за готите [libellum gothorum] – а това на латински се казва regnum sclavorum – в което са описани всички техни [на готите или славяните] дела и войни, макар че [с тази работа] затрудних своята старост, все пак се стараех, насърчаван от братска любов, да задоволя вашето желание. Но нека никой от онези, които четат [този ръкопис], да не си помисли, че съм написал нещо друго, освен онова, което съм чел и което съм чул от нашите бащи и достолепни старци, така както ги предават в правдив разказ.“ [...]

Преди всичко искам да отбележа, че с цитираните думи Дуклянският презвитер идентифицира готите със славяните, т.е. казва, че латините от Бар го помолили да им преведе този ръкопис за славяните или готите, както латините (романите) обичали да наричат славяните, който той сам вероятно не много дълго преди това бил написал на славянски език. Отъждествени в този смисъл, готите се споменават в самия текст в глава V, където се казва: Gothi qui et Sclavi (sc. nuncupantur). Тъй Дуклянският презвитер разбирал връзката на готи и славяни, а – както видяхме – тъй са я виждали и архидякон Тома, и дожът Дандоло².

* Фердо Шишич, *Летопис Попа Дукљанина*, Београд-Загреб, 1928, с.106-121.

Но откъде произлиза това идентифициране на готите и славяните у Дуклянския презвитер и какво е неговото значение?

Доколкото ми е известно, първата следа на «готомания» в нашите западни земи намираме в житието на св. Дуйм, където се разказва как на 7 май – годината не се казва – св. Дуйм загива мъченически, след което още същата нощ бива погребан от своите другари християни на мястото, където е издъхнал. Когато след извесно време спират гоненията, християните пренасят неговото тяло в град Салона, в църквата «Св. Мария». И тук се казва: „Postea vero Gothorum irruptione diruptis funditusque eversis Salonis“. Значи, след като избягалие на съседните острови готи се завърнали, превърнали храма на Юпитер в двореца на Диоклециан в град Сплит в църква «Св. Мария». В нея, пак не се казва в коя година, на 29 юли пренесли тялото на св. Дуйм от развалините на Салона: „ubi ad hanc usque diem in magna veneratione habetur et colitur“³.

Извесно е, че тази легенда за първи път е написана много преди втората половина на XI век (вероятно най-късно още в X век), когато получила днешната текстуална форма от Адам Парижанин, по времето на сплитския архиепископ Лаврентий (1060 до 1099). Според един стар източник архидякон Тома разказва как по времето на архиепископ Лаврентий някой си Адам Парижанин, човек отлично владеещ изкуството, пристигнал в Сплит на път за Атина, където трябвало да учи гръцки науки. И когато архиепископ Лаврентий го приел с почит, запитал го дали би обработил разказите за мъченичеството (Passiones) на св. Дуйм и св. Анастасий, които вече били описани, но с прост език – да ги обработи така, че да имат красива композиция. Той с радост приел предложението и взимайки градиво от старите истории (a veteribus ystoriis), възобновил легендите за двамата мъченици в изящен стил. Не е вероятно чужденец, какъвто бил Адам Парижанин, самоволно да въведе в текста името готи като еквивалент за славяни (хървати); по-естествено е да го е намерил в ползваните оригинали, или както казва Тома, „в по-старите истории“. Това е най-старата информация за готоманията у нас на запад, и можем да я отнесем най-късно към X век.

И от XI век са се запазили данни за готоманията в хърватска Далмация. От протоколите на Сплитския църковен събор (синод) в 1060 година, но преди всичко от един доклад за събитията в Хърватско между 1060 и 1064, запазен от архидякон Тома, ясно се вижда, че романите (латините) в далматинските градове и особено в Сплит наричали «готи» онези хървати, които се борят за славянска литургия в църквата. Нещо повече, на синода било ясно формулирано, че «готските писмена» (глаголицата) „е изнамерил някакъв си еретик Методий, който бил написал някога много лъжливи неща на същия този славянски език против предписанията на католическата църква, поради което, с Божия присъда, както казват, бил наказан с внезапна смърт“.⁴ Тези думи ясно показват, че латинският далматински клир в своята омраза както към славянската литургия, така и към целия труд на светите братя Константин-Кирил и Методий, го определяли като еретически и по-точно като ариански, респ. готски. [...]

Ако сега сравним духа и смисъла на изявленията на далматинските романи (латини) от X и XI век, когато Барската епископия вероятно е била във връзка със сплитската църква, с духа и смисъла на първите глави в летописа на Дуклянския презвитер, в които става дума за готи, лесно ще разберем, че това е един и същ дух, едно и също разбиране: Дуклянският презвитер идентифицира готите със славяните само дотогава, докато са безбожници, т.е. докато не са приели кръщението от [католическата] църква, и затова говори за готи само в първите глави на своя летопис. Разбира се, като християнски свещеник, той не е и могъл да говори със симпатия за безбожните славяни («готите»); по онова време те били диви и неукротени, а някои от техните крале били особено свирепи. Но когато приемат кръста, те преди всичко престават да бъдат «готи», превръщайки се в славяни, и същевременно стават като по някакво чудо благи и добри, освен в редки изключения. Затова не е необходимо въз основа на такива разбирания, които напълно отговарят на духа на онова време, да се конструират две отделни части на летописа и да се търсят двама отделни автори, от които единият би трябвало да е далматински роман (латин) а другият – славянин (сърбин). [...]

* * *

В резултат на нашите изследвания не се изключва възможността за онези части, в които Дуклянския презвитер говори за готите, той да е използвал и някои от писмените документи, за които сам твърди, че е чел. Нещо повече, това е твърде вероятно, понеже, както видяхме, готоманията между приморските романи (латини) в Долна Далмация е по-стара от Дуклянския презвитер, а не можем да пренебрегнем и факта, че Бар, а преди всичко неговият католически клир, през XI и XII век е бил в много оживени връзки с Долна Далмация, особено по време на вероятните суфраганни връзки със сплитската църква в борбата с Дубровник – когато отново се търсят връзки със сплитската църква. А да не забравяме, че и барският епископ Гръгур (около 1175-1189) е роден в Задар. [...]

За някаква по-слаба гото-славянска традиция в Дукля говори и фактът, че в средновековна Сърбия името «гот» е означавало българин, а не славянин. Така синът на Стефан Неман, крал Стефан Първовенчани († ок. 1227), в биографията на своя баща пише: „Един отстъпник от същото племе готи, наричано и българско, на име Стрез, се отцепи на запад от моята държава (т.е. от Сърбия)...“⁵

За същото пише с много подробности и малко по-младият от Стефан Първовенчани монах Теодосий в биографията на св. Сава (втората половина на XIII век). Той казва: „Имаше, някакъв си на име Стрез, макар и злоумен, но от висок род, от българската страна, от царски род, роднина на Калоян, царя загорски, когото, както разказват, уби св. Димитър. Защото този Калоян, царят Загорски, се вдигна и разруши много гръцки градове по цяла Тракия и по цяла Македония, защото тогава Цариград държеше и владееха фрзите, които не се грижеха за запазването на останалите градове, считайки, че не са техни, а онзи, намирайки ги опустели и немошни, разоряваше ги, и всичко ставаше според Божия промисъл“. Така българският цар Калоян тръгна (1207) към Солун с намерението да го завладее, но „щом се приближи до града, с Божия присъда от някаква невидима болка в сърцето

умря и внезапно свърши“. Наследи го Борил. „Този гореспоменат Стрез бе прогонен от цар Борил, който след убийството на цар Калоян бе завзел царството, и щеше да го убие като царски роднина. Защото и този гот, казаният Стрез, беше много прочут заради храбростта си, и за това още повече му завиждаха и му желаеха смъртта, като се страхуваха да не би да се възцари и да ги избие. Така, значи, прогонен от тях и съвсем отхвърлен, нямайки къде да се укрие, избяга у благочестивия велик жупан и самодържец Стефан. А този христолюбец радостно го прие с всички, които бяха дошли заедно с него, изказвайки към него всякаква любов и дружелюбието на своята кротост. [...] За да го убеди по-добре за истинската вяра и от любов към него, той се побратими с него, недостойния, пред Светото Евангелие, и го дари с много коне и хора и с всички потребности. А преди това, както казахме, готите много се засилиха и, намирайки много гръцки градове пусати и безпомощни, завзеха ги и завладяха, превзеха и градовете около Солун, държейки в ръцете си и Охрид.“ Стрез обаче се оказал неблагоприятен спрямо Стефан Неманя и му се противопоставил: „И стана (Стрез) роб на завист и злоба, и без страх от Бога поквари душата своя, защото за неизброимите добрини на Стефан към него му отвръщаше с безбройни злини и празноумия, а след като се помири с гърците и започна със своите готи да събира неизброимо множество от различни народи и с голяма надменност, ревейки като лъв, тръгна против неговото отечество с намерението да му напакости и съвсем да го опустоши“. Но, най-накрай Стрез ненадейно умира: „И така, със страшни болки от невидима рана в сърдцето тази нощ внезапно изпусна дъх.“⁶

Също и Григорий Цамблак (ок. 1408) разказва в своята биография на крал Урош III Дечански (1321-1331) как против него се вдигнал в 1330 година българският цар Михаил с голяма войска, която събрал от различни страни и от различни народи: „след като събрал не малка помощ и от онези готи, които живеят от другата страна на Дунав, тръгнал във война като развълнувано море“⁷

От приведените данни виждаме, че през средните векове сърбите идентифицират българите с готите.

Това идентифициране обаче не е оригинално сръбско, а е преминало у сърбите от византийците. Ние не можем в тази статия да навлезем във всички подробности за това как се е стигнало до тази твърде важна идентификация. Нашата главна задача считаме за изпълнена, доколкото констатирахме някои от главните фази и факти.

Преди всичко трябва да си припомним, че тракийските гети (Γέτοι, Gaetae, Getae) още по времето на Херодот и Тукидид, значи в V век пр. Хр., населяват двата бряга на Долния Дунав (Иструм). Херодот пише (IV, 93): „Преди Дарий да достигне Иструм, най-напред покори със сила гетите. А гетите са най-храбри и най-мирни от траките, които му се противопоставиха, но бяха веднага покорени“. Тукидид (II, 96) разказва как съюзникът на атиняните, тракийският цар Ситалк, нападнал македонците (429 пр. Хр.). Той вдигнал на война заедно с останалите траки още и „гетите от отвъдната (т.е. северната) страна на планината Хемус (т.е. днешния Балкан)“.

По-нататък Тукидид казва: „Тези гети са съседни със скитите и си служат със същото оръжие, както и онези, и всички са сръчни стрелци и ездачи“. [...]

Гетите обаче още преди средата на IV век пр.Хр. напускат десния (южния) бряг на Дунав или Истър и основават държава на левия (северния) бряг, където през 336 година пр. Хр. ги напада Александър Велики. Изчезват от тези краища към I век пр. Хр. По времето около Христовото раждане Страбон (VII, 3) нарича областта между долния Прут и Днестър „гетска пустиня“, т.е. земята, от която са изчезнали гетите, или земята, която някога те са населявали. Но въпреки всичко това името гети, а вероятно и остатъци от гетския народ, се били запазили в Мизия, значи на десния, южен бряг на Дунав, и по-късно.

Към средата на III век след Христа в отвъддунавските краища и по северозападния бряг на Черно море се заселват източногермански готи.⁸ Не само подобие на името, а най-вече това, че те се настаняват в онази земя, където в по-старо време са живели гетите, дава повод римските и византийските писатели от IV века нататък редовно да идентифицират германските готи

със старите тракийски гети. Мисля, че ще бъде добре ако изтъкнем още тук и това, че идентифицирането на по-младите или по-късно дошлите народи с по-старите, а чак и отдавна изчезналите народи, у римляните (латините) и византийците е обикновено явление, което почти редовно се повтаря. Така, Елий Спартиан в житието на император Каракала (211-217) казва: „Gothi, Getae dicerentur“ (X, 6), а в житието на император Антонин Гет (211-212), брат и съвладетел на Каракала: „Geticus maximus quasi Gothicus“ (VI, 6), докато Юлий Капитолин в житието на император Максимиян Тракиец (235-238) пише за него: „Semper cum Gothis commercia exercuit; amatus est autem unice a Getis, quasi eorum ciuis“ (IV, 5). Тази идентификация възприемат и християнските писатели. Нещо повече: те започват да свързват готите или гетите с библейските Гог и Магог, синовете на Яфет. Затова св. Йероним (331-420) пише: „Et certe Gothos omnes retro erudii magis Getas, quam Gog et Magog appellare consueuerunt. Hae itaque septem gentes, quas de Japheth venire stirpe memoravi, aquilonis partem habitant“ (Migne PL XXIII, 2). Следва го и св. Августин (ок. 400): „Gentes istae, quas appellant Gog et Magog, non sic sunt accipiendae tanquam sint aliqua parte terrarum barbari constituti, siue quos quidam suspicantur Getas et Massegetas propter littera horum nominum primas siue aliquos alios alienigenas et a Romano iure seiunctos“ (II, 15). Даже и далечният испанец Павел Орозий (Orosius, ок. 430), в произведението си *Historiarum adversus paganos libri septem*, казва: „Modo autem Getae illi, qui et nunc Gothi“ (I, 16).

Разбира се, че тази идентификация е минала през средновековието с важно допълнение. И историците, и другите писатели по онова време все по-често назовават всички отвъддунавски варвари с името «скити» – значи и готите (или гетите), и хуните, и българите, а най-накрая и славяните, – само защото те всички идвали до границите на римската империя от областите на стара Скития. През следващата фаза византийските писатели започват да идентифицират гетите (т.е. per consequens готите) и славяните. От тук има само една крачка до идентификацията на тези народи помежду им. Ето по този начин славяните станали готи

(гети) и даже скити, а понеже и българите дошли от онази страна на Долния Дунав, било съвсем логично и тях да започнат да отъждествяват със старите гети, т.е. с готите, а и със скитите. Въз основа на това, още веднъж ще повторим нашия главен резултат: идентификацията на славяните (на първо място сърбите и хърватите) с готите, а след това и на българите с готите, както открихме най-напред в нашите стари западни легенди и хроники (напр. в легендата за Св. Дуйм, след това в летописа на Дуклянския презвитер и в произведението на архидякон Тома), а след това и у нашите по-късни източни агиографи (Стефан Първовенчани, Теодосий и Цамблак), всъщност е от византийски произход и е основано на манията на новите народи да се дава името на съответните стари народи, от чиито земи те са идвали или в чиито земи са се заселили.⁹

Това явление се пояснява и от следващите няколко данни.

Още Комес Марцелин (Comes Marcellinus, ок. 535) в своята хроника е идентифицирал гетите със славяните: „Mundo Illyricianae utriusque militiae ductor dudum Getis Illyricum discursantibus primus omnium Romanorum ducum incubuit eosque haut paucis eorum interemptis fugavit“,¹⁰ докато Йордан (Jordanis, ок. 551), сам по произход гот, идентифицира готите със старите гети.¹¹ Така е размишлявал и съвременникът на Йордан, византийският историк Прокоп († сл. 562). В съчинението си *Готската война* (I, 24) той казва: „Когато готите през 537 г. нападнали Рим, някои патриции изнесли наяве някакво пророчество на Сивила, в което се казвало, че през месец квинтил (юли) Рим не трябва да се бои от нищо, което е гетско, „защото, казваха, готи и гети са едно и също“¹². На друго място (IV, 5) Прокоп казва: „От онази страна на Меотидското езеро (Азовско море) и протока, който го свързва с Черно море, брегът е населен от тетраксидските готи, след тях готите, визиготите, вандалите и други готски народи“. „В миналото те се наричаха и скити, защото всички народи, които населяват онези предели, носят общото скитско име; някои от тях се наричат и савромати или меланхлени“¹³. И най-после в книгата си *Вандалската война* Прокоп пише (I, 2): „Когато Хонорий бил император на Запада, варварите, а особено готите,

вандалите, визиготите и гепидите, започнали да рушат империята. „Преди ги наричаха сармати и меланхлени, а някои наричат тези народи и гети“¹⁴. И Изидор Севилски († 636) в съчинението си *Historia Gothorum* идентифицира готите с гетите и със скитите със следните думи: „Gothi, de Magog Japhet filio orti, cum Scythis una probantur origine sati; unde nec longe a vocabulo discrepant. Demutata enim ac detracta littera, Gethae quasi Scythae sunt nuncupati“¹⁵.

По това време византийският историк Теофилакт Симоката (ок. 570-640) отново започва да идентифицира славяните с гетите и категорично пише, че „гетското име е по-старото име на тези варвари (т.е. славяните)“¹⁶. Тази идентификация след това се среща и при патриарх Фотий (ок. 860) в неговите добавки към хрониката на Теофилакт Симоката.¹⁷ Но още преди него виждаме, че един от най-важните стари византийски хронисти, Теофан (ок. 812), на едно място в своята *Хронография*, разбира се въз основа на по-стари извори, идентифицира скитите с германските готи, а на друго с туранските хуни.¹⁸ А Продължителят на Теофан (ок. 940), който работи под надзора на император Константин Багренородни, нарича пък хърватите и сърбите скити.¹⁹ Нещо повече, и сам Константин Багренородни, който от своя страна е най-добрият познавач на старата история на хърватите и сърбите, на едно място също така ги назовава скити²⁰, а това очевидно е възприел от него и Лъв Граматик (ок. 1013).²¹ Сега ни става ясно откъде може Дуклянският презвитер (ок. 1180) да каже следното: „Caeperuntque se litrique populi valde inter se diligere, id est Gothi qui et Sclavi, et Vulgari, et maxime, quod ambo populi (т.е. готи които са славяни и българи) gentiles essent, et una lingua esset omnibus“ (т.е. славянския език), а архидякон Тома (ок. 1260), очевидно следвайки него: „Gohti a pluribus dicebantur, et nichilominus Sclavi“ и по-нататък: „In terra uero Getharum“²², que nunc Seruia seu Rasia nuncupatur, prope stagnum quoddam (Скадарското езеро) ciuitatem fecit construi (император Диоклециан), quam ex suo nomine Diocliam appellavit“²³. [...]

БЕЛЕЖКИ

¹ Поради тези думи, и особено поради „sanctae sedis archiepiscopatus Diocletanae ecclesiae“ и „nostra civitatis“, на която не дава име, Туберо счита, че Дуклянският презвитер е живял и работил върху своя летопис още в старата Диоклея, която според него тогава още е процъфтявала. Заслужава внимание и обстоятелството, че барският епископ Гръгур в своето писмо от 1178 г. нарича своята църква: „Dioclitana ecclesia“. [За датировката на летописа вж. моите бележки към текста на Шишич, стр. 15 сл. Съвременната историография не поддържа също неговата теза, че текстът представлява единно цяло – бел. ред.]

² Дандоло пише: „Nuncius autem, qui infidelis erat, hortatu ducis baptismum suscepit. Erant enim Sclavi adhuc gentiles quia a Gothis originem traxerant“ – Н. Simonsfeld, *Andreas Dandolo und seine Geschichtswerke*, München, 1876, с. 156.

³ Fr. Rački, *Acta sanctorum*, Doc. 288, Aprilis vol. II, 8: „desumpta ex breviario Spalatensi“.

⁴ *Thomas archidiaconus Historia Salonitana*, в: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* XXVI, ed. Fr. Rački, Zagrebiae, 1894, с. 49: „Dicebant enim gothicas literas a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra catholice fidei normam in eadem sclauonica lingua mentiendo conscripsit, quam ob rem diuino iudicio repentina dictur morte fuisse damnatus“. [Българския текст от постановлението на Сплитския събор вж. в: ЛИБИ II, София, 1960, с. 370-371 – бел. ред.]

⁵ Р. J. Šafařík, *Život Sv. Symeona od krále Štěpána*, 22, цитирано според превода на Башић, *Старе српске биографије* I, с. 62-63.

⁶ Житие на св. Сава от монах Теодосий, публикувано от Даничич под неверното заглавие: *Живот на Свети Сава*. Написа Доментиян, Београд, 1860. Цитираната част за Стрез се намира на стр. 103. Важното в тези данни е, че готите (т.е. българите) виждаме като насилници и безверници, което по смисъл и дух отговаря на представата на приморските извори за «готите».

⁷ Цамблаковата биография на крал Стефан Урош III Дечански е публикувана от Шафарик в *Гласник српског ученог друштва*, Кн. XI, Београд, 1859. Публикувана е с известни поправки и от Стоян Новаковић в *Старине*, кн. XVI, 112, Загреб, 1884, и в *Гласник* XI, 71.

⁸ Тук Шишич възприема с нищо недоказаната теза на историците от XIX в. за заселване на «германски готи», като влиза в противоречие с цитираните от него по-нататък средновековни автори. В този смисъл приведените цитати са твърде важни и показват постоянството, с което средновековните автори единодушно твърдят, че гети и готи са едно и също нещо – а това постоянство не може да се обясни с някакво заблуждение, след като нито един автор дори не изказва предположение, че въпросните «готи» биха могли да бъдат съвсем друг народ, различен от добре известните на античните автори гети. И тъкмо Прокопий, който в случая е един от най-компетентните средновековни автори,

казва: „Готθικὰ ἔθνη πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα πρότερόν τε ἦν καὶ τανὺν ἔστί, τὰ δὲ δὴ πάντων μέγιστα τε καὶ ἀξιολογώτατα Γότθοι τέ εἰσι καὶ Βανδίλοι καὶ Οὐσίγοτθοι καὶ Γήπαιδες. πάλαι μὲντοι Σαυρομάται καὶ Μελάγγλαιοι ὀνομάζοντο εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Γετικὰ ἔθνη ταῦτ' ἐκάλουν. [...] οὗτος ὁ λεῶς ὑπὲρ ποταμὸν Ἰστρὸν ἐκ παλαιοῦ ὄκου“ – т.е.: „Съществували са, а съществуват и сега много готски и други племена. Най-големите и най-прочутите сред тях бяха готите, вандалите, визиготите и гепидите. А преди ги наричаха сармати и меланхлени; някои пък наричаха тези народи също и гети [...] От древни времена те живееха отвъд Дунав“ – *Procopii de bello Vandalico = Procopii Caesariensis opera omnia* rec. Jacobus Havry, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiect Gerhard Wirth, Lipsiae, 1958), III (V), 2, 2 и 6. Срв. ГИБИ II, София, 1958, с. 112 сл. – бел. ред.

⁹ За това е писал L. Niederle в *Slovenske Starožitnosti* II, с. 187-190, 315-317, 375. [Именно Нидерле е един от създателите на тезата, че средновековните автори по някаква си инерция идентифицират «новите» народи с имената на «старите». А в тази теза остава необяснено къде изчезват «старите» народи – и, разбира се, откъде идват «новите». При това се оказва, че «новите» народи без изключение запазват езика и обичаите на «старите» – бел. ред.]

¹⁰ Th. Mommsen, *Chronica minora saec. IV, V, VI, VII* II, Berlin 1894, с. 103 (= *Monumenta Germaniae historica. Auctorum antiquissimorum*, tomus XI). Че тук става дума за славяни, т.е., че гетите на Марцелин всъщност са славяни вж. L. Niederle, op. cit. 189-190, където се възприема тълкуванието в студията на Јован Радонић: *Ко су гети у хроници комеса Марцелина (Глас Српске Краљевске Академије* кн. IX, с. 204-214).

¹¹ Th. Mommsen, *Jordanis Romana et Getica*. Berlin 1882, 64, 70 (= *Monumenta Germaniae historica*, B 1, V, 1). Позовавайки се на посоченото по-горе място Йордан казва: „Dio storicus et antiquitatum diligentissimus inquisitor, qui operi suo «Getica» titulum dedit (quos Getas iam superiori loco Gothos esse probavimus, Orosio Paulo dicente)...“ [За аланско-гетския произход на Йордан вж. бележките ми към неговата *История*, с. 33-38 – бел. ред.]

¹² „Γετικὸν γὰρ φασὶν ἔθνος τοὺς Γότθους“ (ed. Haurly, *Procopii Caesariensis opera omnia*, vol. II, Leipzig 1905, с. 121).

¹³ Пак там, с. 504. [По този въпрос вж. студията на С. Лесной в същия сборник, с. 159-168 – бел. ред.]

¹⁴ Пак там, vol. I, с. 311.

¹⁵ Th. Mommsen, *Chronica minora*... ed. cit. 293 и 268.

¹⁶ *Theophylacti Simocattae Historiae* ed. de Boor, Leipzig, 1887, 116-117 (III 4, 7); 232 (VI 6, 14); 247 (VII 2, 5).

¹⁷ *Photii summaria*, ed. De Boor, с. 8 и с. 13: „οἱ δὲ Γέται ἦτοι Σκλάβοι τὰ περὶ τὴν Θράκην ἐλυμαίνοντο“.

¹⁸ *Theophanis Chronographia* ed. de Boor vol. I, Leipzig, 1883 с. 66, 102. [Естествено, в текста си нито Теофан, нито неговият продължител, употребя-

ват думите «германски» готи и «турански» хуни, както ги цитира Шишич, който по този начин «помага» на сръбския читател да си «изясни» представите – бел. ред.]

¹⁹ Пак там, с. 288: „Σκυθῶν Κρώβατοι φημὶ καὶ Σέρβλοι“.

²⁰ Constantinus Porphyrogenetus, *Vita Basilii*, ed. Migne, PG 109, col. 304: „Ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον οὕτως εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας Βασιλείου τὰ δὲ πρὸς δοόμενον ἔρχομαι διηγῆσασθαι. Ἀκολούθως γὰρ τοῖς λοιποῖς καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑσπέραν πραγμάτων ἐπὶ πλέον ἀμεληθέντων ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ, καὶ [...] ὑποφόρου τοῖς βαρβάροις γεγενημένης, ἔτι γε μὴν καὶ τῶν ἐν Παννονία καὶ Δαλματία καὶ τῶν ἐπέκεινα τούτων διακειμένων Σκυθῶν, Κρώβατοι φημὶ καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλουμοὶ Περβουνιώται τε καὶ Καναλῖται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ [Να]ρεντανοὶ, τῆς ἀνέκαθεν τῶν Ῥωμαίων ἐπικρατείας ἀφηνιάσαντες αὐτόνομοι τε καὶ αὐτοδέσποτοι καθεστήκεισαν, ὁπὸ ἰδίων ἀρχόντων μόνον ἀρχόμενοι“. В съчинението си *De Thematibus*, edit. Bonn, 50, Константин Багренородни разказва как император Юстиниан II населил Стримонската тема (дн. Струмишко) с някакви скити. В. Златарски, *История на първото българско царство*, I, 1, София 1918, с. 159-161, обяснява, че под «скити» трябвало да се разбират «българи».

²¹ *Leonis Grammatici Chronographia*, ed. Bonn. 160: „τά ἐσπέρια οἰκοντες Σκύθαι“.

²² В някои варианти на ръкописа, между които и стари ватикански (XIV в.), пише «Gothorum».

²³ Thomas archidiaconus, ed. Rački II, 26.

AETHICUS PHILOSOPHUS COSMOGRAPHUS*

Божидар Пейчев

Едва ли при изследването на старобългарската и старославянската традиция в областта на философията може да възникне по-труден, по-заплетен, но затова пък толкова по-интересен и значителен въпрос от този, който се поставя в настоящата студия. Трудността в случая идва не само от предмета на проучването, а и от нуждата да се преборим с натрупания в западната наука от едно столетие насам опит, по силата на който тя счита вече за утвърдено, че смятаният в миналото за славянски философ, учен и писател от IV век Етикус Истер, роден в пределите на днешна Добруджа, не е славянин, а при всички случаи западноевропеец. Така се е стигнало дотам, че оставен без защита, единственият славянски мислител от толкова ранно време, поради настойчивостта на цял отряд западни изследвачи в края на краищата е провъзгласен дори за ирландец, само и само да не остане такъв, какъвто е бил в действителност.

1. ИСТОРИЯ НА ВЪПРОСА ЗА ФИЛОСОФА ЕТИКУС ИСТЕР

През 1852 г. френският учен d'Avezac издава ранносредновековен труд с философско и географско-етнографско съдържание¹. Автор е Етикус (Aethicus), а първият му преводач на латински език – св. Йероним (~347-420), който отбелязва за него, че по народност е скит от благороден произход (*natione Schitica nobile prosapia parentum*) и в приложение към своя превод дава образци от буквите, с които е написан оригиналът (*suos characteres litterarum quos adinvenit, ita distinxit*). Едно столетие по-късно се появява трудът, който претендира окончателно да деславянизира този автор, като го обяви за ирландец.² За да се стигне дотам, в течение на сто години редица изследвачи са прибавяли усилие след усилие, тласкайки Етикус от изток, от родната му Добруджа, все по-назапад, за да дойде ред да обявят за негова родина островите около ирландския бряг. Първи Кунстман³ и

* Студията е публикувана за първи път в сп. Философска мисъл, 1979, № 2, с. 72-85. Тук се печата с малки съкращения и актуализирани от автора бележки, без да се посочва излязлата през последвалите три десетилетия литература.

Рот⁴ оспорват автентичността на съчинението на Етикус, издадено повторно от Вутке⁵, който излиза с негова заштита.⁶ В същата 1853 година Пертц прави друго издание на текста,⁷ в което, макар и едновременно с Вутке,⁸ но много по-обстойно, обосновава нашироко извода за славянската принадлежност на Етикус. Веднага обаче този извод се оспорва, между другите и от известния навремето си санктпетербургски професор Куник⁸. Няколкото издания на произведението на Етикус само за една-две години, многобройните рецензии, спорове и дискусии по цяла Европа ни показват какъв интерес е предизвикало това научно събитие. Но напредва стремежът Етикус да се обезславяни и философско-космографският му оригинален труд да се прибави към западноевропейската литературна традиция. Гутшмит¹⁰ се опитва да докаже, че съчинението е възникнало през VII век в държавата на франките, а Круш¹¹ – през VIII век; в дисертацията си Хилковиц (или Хилкович)¹² твърди, че творбата е създадена след 768 година, а авторът се търси вече към Британия.¹³

Същевременно се отхвърля¹⁴ дори допускането трудът на Етикус да има гръцки прототип, каквото мнение поддържа Буш.¹⁵

И така идваме до най-крайния и характерен изследвач на въпроса, посочения Льове, който се присъединява към теорията, че Етикус е ирландец и схваща целта на проучването си по въпроса така: като изхожда от времепоява на съчинението не по-ранна от 768 година, да определи кой се крие зад авторското име и къде точно е написано самото произведение.¹⁶ Льове увенчава досегашните усилия на западноевропейската наука да обезсилва основното доказателство, че философската и космографска творба на Етикус Истер е написана от славянин през IV век, макар и това доказателство да се дава в публикувания от Вутке текст на самото съчинение¹⁷, където пише: „Incipit Liber Ethici translato e philosophico edito(s) oraculo a Hieronimo presbytero dilatus ex cosmographia it est mundi scriptura edicta Aethici philosophi cosmographi“¹⁸ и „Explicit liber Aethici philosophi chosmographi natione Schitica nobile prosapia parentum. Ab eo enim ethica philosophia a reliquis sapientibus onginem traxit.“¹⁹

С други думи, Льове, също както своите предходници отстоява следната теза: 1. Че съчинението на Етикус не е всъщност от автор под такова истинско име, а то в най-добрия случай е псевдоним на много по-късен писател. 2. Тъй като творбата е написана в края на VIII век, невъзможно е да е преведена от някакъв друг език (т.е. славянски) на латински, а само е съкратена и видоизменена от посочения в нея Йероним, защото този виден християнски учен, който пръв превежда Библията на латински език, както е известно е прекарал част от живота си през IV век в Далмация.

Водени от изричното сведение в текста на съчинението, че св. Йероним го е превел от оригиналния му език на латински, цитираните Пертц и Вутке приемат за времепоява на творбата IV век – т.е. века на Йероним. Това датиране е единственото възможно и то идва като следствие от думите на неговия преводач и съвременник. Да приемем всичко това значи просто да се доверим на сведенията в текста на съчинението, които са налице във всичките му познати латински версии. А ако не искаме да приемем тези сведения, трябва да отхвърлим цялото произведение на Етикус-Йероним като фикция, за да бъдем последователни и разпрострем недоверието си към една от частите му върху цялото.

Пътя към такова действие, въпреки цялата му несъстоятелност, поема Льове. Той се стреми да заобиколи данните в текста за неговия автор като единствено положителни и сигурни и ни предлага едно свое построение със следното съдържание: съчинението е написано в края на VIII век направо на латински език от ирландеца Виргил, епископ на Залцбург, под псевдонима Етикус Истер като алюзорна и пародична негова полемика срещу съвременника му, учения Бонифаций. Особена тежест на доводите си Льове иска да придаде чрез палеографския анализ на най-стария запазен препис на съчинението, който според него трябва да бъде отнесен към баварската литературна школа на епископ Арбео от Фрайзинг (764-783 година).²⁰ А според Льове баварски са също така и следващите по време преписи, както и изобщо за него Бавария е центърът на размножаването на версии от Етиковото произведение.²¹

Авторът – ирландец, местопоява на труда му – Бавария, време – краят на VIII век. И ето, че останалото от Йероним сведение в преведеното от него съчинение за автора Етикус Истер, скит от IV век, като че ли напълно бива елиминирано. Но ако Льове си е поставил непосилната цел да обезсили чрез разсъждения цяла поредица факти, ние ще се постареем тук да докажем, че тези факти са неопровержими, а опитът да бъдат обявени за фалшиви е погрешен и порочен.

2. ВЪЗРАЖЕНИЯ СРЕЩУ УНИЩОЖИТЕЛИТЕ НА ЕТИКУС ИСТЕР

Изхождайки от обстоятелството, че в нашата научна литература въпросът за Етикус не е поставян и е непознат, напълно естествено би било читателят да каже: „Дотук се говори за един неизвестен автор на някакъв голям труд. Може ли да се приеме едно или друго твърдение за него, без да познаваме самия труд?“ Така че ние ще публикуваме и труда на Етикус – по-точно отнасящата се към непосредствените ни интереси негова философска част. Но съчинението на Етикус е вторият поред проблем и затова го оставяме като предмет на втората половина от студията ни. Първият проблем е: Кой е Етикус Истер и дали си струва изобщо да се занимаваме с произведението му? Защото ако наистина Льове е прав, тогава трябва да отстъпим изучаването на този въпрос на историците на баварската, ирландската и изобщо западноевропейската култура. От това, дали ще съумеем да запазим славянската принадлежност на Етикус, зависи и интересът ни към неговата творба като **първа по време известна на нас проява на славянската философска мисъл**. Ето защо преди всичко трябва да докажем, че Етикус е славянин от много ранна епоха и оттук – че съчинението му влиза в кръга интереси на историята на славянската култура. Това ще извършим чрез система от «възражения» на противните мнения и «доводи» в полза на нашето

ПЪРВО ВЪЗРАЖЕНИЕ

Дълбоко заблуждение е да се смята като Льове,²² че трудът на Етикус става известен на науката и предмет на изследване от

1852 година насам. Защото в неотпечатания за жалост ръкопис по история на българите от известния българо-хърватски учен от XVIII век професор Франц Ксавер Иван де Пеячевич (1707 до 1781) на страница 89 намираме откъс от съчинението на Етикус под заглавие *Ex Aethici Cosmographia* (*Из Космографията на Етикус*).

Тук Пеячевич използва онова място от космографската част на съчинението, където се говори за много ранни свидетелства за прабългарите. Това се вижда от изнесените страни на страницата термини, на които ние ще се върнем отново във връзка с критиката на метода на Льове за дешифриране на специфичните етнографски понятия на Етикус. Важното е друго – че един авторитетен за времето си учен като Пеячевич, в продължение на 10 години канцлер и два пъти ректор на университета в Грац, не се съмнява в автентичността на името Етикус и в труда му, а го привлича като важен източник за ранната история на Кавказкия регион и за прабългарите. При това фактът, че Пеячевич ползва Етикус като извор за прабългарската история, показва, че той един век по-рано от западноевропейските учени правилно е схванал действителната връзка между месторождението на Етикус сред най-североизточната част на Балканския полуостров и произтичащите от това негови интереси към свързаните с тази територия етнически общности. Ето защо включването на откъс от трактата на Етикус в труда на Пеячевич не може лесно да се омаловажи като доказателство, че през XVIII век този трактат и неговият автор са били възприемани като автентични и действителни. И толкова по-уязвими поради неосведомеността си за такъв значителен факт се оказват неговите критици, чийто последен представител е Льове.

ВТОРО ВЪЗРАЖЕНИЕ

Ако становището на Пеячевич за автентичността на Етикус не е достатъчно доказателство за защитниците на тезата на Льове, ние ще приведем един особено важен факт от съчиненията на бележития немски учен и философ от VIII–IX век, абат от Фулда и епископ на Майнц Храбан Мавър (Hrabanus Maurus, 780-856). В

своя трактат *За изобретяването на езиците*,²³ датиран от 856 година, той пише: „След еврейската, гръцката и латинската азбука била изнамерена от философа и космограф Етикус, родом скит от благородно потекло, азбука, която достопочтеният презвитер Йероним непрестанно разпространявал в свой вариант чак до родината на самия Храбан, понеже възжелал да увеличи известността на тия букви с мощта на своята ученост и трудолюбие“. И Храбан изобразил буквите в своя трактат. Забележителното е, че те твърде приличат на по-късните **глаголически букви**, на глаголицата, и този факт се признава днес от редица автори.²⁴ Изводът е, че Храбан Мавър приема като вярно цитираното от нас сведение в текста на труда на Етикус за неговата народност, времепоявата на творбата му и по-късната намеса на Йероним в нея. Храбан е достатъчно голям учен, за да не се заблуждава, още повече, че сам той е използвал в прочутото си съчинение *De Universo* (*За вселената*) някои части от труда на Етикус.²⁵ Изобщо Храбан приема, а не отхвърля твърдението на Йероним, че Етикус е писател от IV век от благороден скитски произход. Нещо повече: той твърди за него, че е изобретател на **прототипа на по-късната азбука на славяните – глаголицата**. Така ние идваме до въпроса за Етикус като създател на праглаголицата. За Храбан е несъмнено, че азбуката на Етикус е тъкмо «скитска» – а това значи **славянска** – и че тя е съществувала още в началото на V век, когато Йероним я разпространявал и поради това се е запазила във всички славянски области на запад от Скития, чак до заселените с германци райони, от които е произлизал Храбан. Ние даваме тук копие на праглаголическите букви на Етикус, но не според по-късната им версия, представена в трактата на Храбан, а по обнародвания от Вутке лайпцигски препис от превода на Йероним.

Фактът, че според сведенията на Йероним и на Храбан, Етикус Истер бил изнамерил глаголическите букви, а също, че според по-късно разпространеното сред хърватите предание творец на тяхната глаголицата е Йероним, се приема безусловно от учените, оспорващи автентичността на Етикус.²⁶ Никой досега не е

оспорил сходството между азбуката на Етикус и по-късната глаголица, напротив – всички го потвърждават. На това основание такъв задълбочен изследвач като Пертц още през XIX век обявява Етикус категорично за славянин.²⁷

От друга страна, свидетелства за употребата на азбуката на Етикус откриваме предимно по територията на запад от долното течение на Дунав, чак до населените с германци райони. Така ние сме намерили цял свод на едно от помещенията на много стара черква близо до гр. Инсбрук, изписан със съвсем подобни на Етикусовите глаголически букви. Такъв факт потвърждава свидетелството на Храбан, че изобретената на изток азбука на Етикус се е разпространила с посредничеството на Йероним чак до германските предели. Нещо повече – в контекста си Храбан явно допуска, че философско-космографското съчинение на Етикус е било написано на роден славянски език със същата тази азбука, а далматинският латинец Йероним го е превел на латински.

Показателно за несъстоятелността и тенденциозността на тезата за фиктивността на Етикус е тъкмо обстоятелството, че Льове и другите антиславянски настроени изследвачи не могат да не приемат глаголическия, т. е. славянския, облик на поместваната в края на латинските преписи от съчинението на Етикос азбука, а в същото време, според ангажимента си, трябва да твърдят, че авторът на тази славянска азбука **не е славянин**; освен това те твърдят, че Йероним наистина разпространявал сред славяните на запад от Скития глаголица, но невъзможно било това да е вършел той и т. н. – до такива дълбоки противоречия се стига само и само да се отнеме от славяните най-ранният тяхен засвидетелствуван от историческите извори учен. За да сме докрай добросъвестни във възпроизвеждането на критикуваната от нас теза на Льове, трябва да кажем, че той добре съзнава безизходността на противоречието, в което изпада, като от една страна **настоява изрично за важноста на подобие то между Етикусовата азбука и славянската глаголица, а, от друга – отказва на Етикус славянска принадлежност**. Затова Льове прибегва до такова жонгльорство – той се позовава на едно изследване от 1939 година,²⁸ явно вдъхновено от тогавашната германска политика към славяните, в

което известни факти се обръщат наопаки и в крайна сметка излиза, че наистина споменатият Виргил – Лъжеетикус според Лъове – е изредил глаголическите букви в края на труда си, но това било в края на VIII век, когато вече тия букви били налице, създадени предварително под влиянието на франки-мисионери върху основата на меровингското писмо и италианския курсивен минускул в областта на аквилейския патриархат и полуостров Истрия.²⁹ Това не само не спасява теорията на Лъове, а я довежда до краен абсурд – от една страна да се приема разпространението на праглаголицата през IV-V век от Йероним³⁰ и популяризирането ѝ като славянско писмо, а от друга – да се твърди на същата страница у Лъове³¹, че това писмо било съставено през VIII век във „венетско-истрийската област“ във връзка със северноиталианската писмена традиция и оттам – от запад – наложено сред славяните.

Разкриването на това дълбоко противоречие в тезата на Лъове е достатъчно да я направи коренно неприемлива. Освен тази констатация обаче ние ще прибавим от себе си още едно възражение срещу всички автори, които, подобно на Лъове, отхвърлят, че от IV век нататък с посредничеството и усилията на Йероним на запад сред славяните се е разпространявала праглаголица, която по собственото му нееднократно признание, потвърдено от Храбан, Йероним взел именно от Етикус Истер.

ТРЕТО ВЪЗРАЖЕНИЕ

За силата на убеждението сред славяните, че ползваната от тях особено в хърватската сфера глаголица им е завещана от Йероним, свидетелствуват не само приведените от Пертц³² и от самия Лъове³³ източници, а и един почти домашен за нас, българите, автор: познатият доктор по философия и учен от началото на XVIII век Яков Пеячевич (1681-1738), който в труда си по история и география на света с *Тезиси по обща философия* (Загреб, 1714) пише следното: „Днес от всички езици най-широко се е разпространил славянският, наричан сега илирийски – от Адриатическо море почти до Китай и Тартарския океан [Тихия океан – б. а.]. Първоначалната форма на езика се е разпаднала на много разновидности, в това число тези на Далмация, Виндик [източната

част на Вюртемберг и западната на Бавария – б. а.], Бохемия, Полония, Московия, България и много други. **Буквите на този език са два вида: кирилски, изнамерени от св. Кирил, почти подобни на гръцките, и далматински или йеронимски, чийто автор е Йероним**“.³⁴

След като хърватската традиция тъй многократно повтаря, че Йероним е създал „далматинските“ славянски букви, значи, че това е станало през IV-V век – времето на Йероним. Но това означава също така, че още тогава на Балканите, и дори в най-западната им част, е имало славяни, за които тези букви били предназначени съобразно езика им. И най-после означава, че оставеното от самия Йероним сведение за автора на преведения от него на латински език трактат, Етикус Истер, съставил азбука на своя език, **е вярно**. Ако по Йеронимово време в Далмация е имало нуждаещи се от азбука славяни, на които той я дал, още преди това в източния край на Балканския полуостров трябва вече да е имало славяни, от които той я взел, за да я даде на западните.

Йеронимовото сведение е **вярно изцяло**, включително и в тази част, която утвърждава **скитския** произход на Етикус, който не е друг, а именно **славянски**, защото по времето, когато е оставено сведението, както ще докажем по-долу, едното е тъждествено на другото, Поради това естествено е Етикус Истер да се счита за славянин. Затова и съставената от него азбука на родния му език по-късно била възприета с посредничеството на Йероним от западните славяни. Славянската принадлежност на Етикус с всички произтичащи от нея следствия ние ще докажем с редица доводи.

3. ДОВОДИ В ПОЛЗА НА СЛАВЯНИНА ЕТИКУС ИСТЕР

Льове и подобните му отрицатели на Етикус са особено слаби в анализа на сведението от Йероним, че Истер бил „родом скит, от благородно потекло“. Позовавайки се на едно място в значително по-късната, едва от 7 век, *Historia Brittonum* (Британска история), според което „скитите са скоти“³⁵, т. е. шотландци, Льове се надява с „един удар“³⁶ (mit einem Schlage) да реши загадката за скитския произход на Етикус, на когото вече със сигурност трябва да се гледа като на „ирландец“.³⁷ Според него

тия две-три думи в Британската хроника могат да обезсилят твърдението на един от най-учените хора от първите векове сл. Хр., Йероним, спечелил си огромен авторитет и меродавност. И трябва да повторим – Британската история е от VII век и поради това не може да бъде достоверна в сведенията си за събития от IV век – века на Етикус и Йероним. Така че ние отстояваме верността на Йеронимовото твърдение за скитския произход на Етикус в смисъл – славянски, и преминаваме към нашия

ПЪРВИ ДОВОД

За да разберем какво означава през четвърти век и в речника на Йероним думата «скитски», трябва за разлика от Лъове да си послужим с данните, до които са достигнали и други науки, а не само историята на староирландската литература. Така историците ни дават решение на въпроса. През IV-VI век, т. е. **тъкмо интересуваният ни период**, историческите извори наричат днешна Добруджа **Скития** (Scythia)³⁸. И забележителното е, че именно в Скития е бил град Истрос (Histria), лежащ северно от Томи (Кюстенджа) – известен и днес под това име. Римският историк Амиан Марцелин го споменава като „някога твърде могъщия град Истрос“³⁹ – в латинска транскрипция Histria. Твърде вероятно е по името на този град като негов роден Етикус да е получил прозвището Истер, а не по името на Дунав/Истър, или по името на древното селище Хисторио^{39a} близо до Дуросторум (Силистра), както мисли Вутке.⁴⁰ Затова, когато авторът Йероним през IV-V век говори за Етикус като за „родом скит“, това означава, първо, че той произлиза от Скития, т.е. Добруджа, **и отникъде другаде**. Биха ни възразили, че той може да е роден в Скития, но защо да бъде славянин? Може да е друг – гот, грък, римлянин, дакиец или тракиец, но едва ли толкова рано е имало тук славяни, а дори да е имало, защо „скит“ значи непременно **славянин**? Отговор първи: ако не е бил славянин, как ще обясним, че е **изнамерил азбука**, много подобна на **покъсната славянска глаголица**? Отговор втори: пак историческата наука свидетелствува, че през периода IV-VI век, към терминологията на който се е придържал естествено и Йероним като съвременник, „славяни, българи [...] се съобщават в изворите

под общото название **скити** или **гети**⁴¹. Това е изключително важно. То означава, че ако е съществувала традиция в изворите да определят славяните, а и българите, като **скити** особено през VI век, както уточнява Велков,⁴² то тази традиция се е кореняла в по-ранните автори на същия период, като например Йероним, който от своя страна е означил един славянин като Етикус с термина „скит“ и виждаме по-късно, най-вече през VI век, този начин на означаване да е станал стил. Между другото върху основата на такива факти като съчинението на Етикус можем да съдим, че славяните са населявали Добруджа през по-ранно време от досега допусканото. В заключение – роденият по собственото му изявление в Хистрия, т.е. Истрос, скит Етикус Истер, тъкмо по силата на означението си като „скит“ според утвърдените термини на тогавашната епоха, подхвърлени по-рано от самия Йероним, е **славянин**. Но има още много доводи в полза на това.

ВТОРИ ДОВОД

Когато четем съчинението на Етикус, много силно впечатление ни прави следното: в първата, философска част на труда си, като говори за божественото творчество, той поддържа (с. 9 от изданието на текста от Вутке), че дяволът е първото създание на Бога, а донякъде под влиянието на индийския мислител от I век сл. Хр. Ярха(с) приема господството на несправедливостта и злото в света. Тия места от произведението на Етикус звучат съвсем като тезите на по-късното българско богомилство. Това ще проличи фактически, когато представим самия текст. Той съдържа и една космология за мястото и движението на слънцето и луната, както и за разположението на другите небесни тела към тях, която също откриваме по-късно в богомилските митове; а богомилството се явява като славянобългарска балканска ревизия на християнството. Наличието на идейни елементи у Етикус, подсказващи по-късното богомилство, показват, че Истер е бил сроден на иконното славянско християнство.

ТРЕТИ ДОВОД

Че науката отдавна е установила тъждеството между Скития от IV век и днешна Добруджа доказват от друга страна и изследванията на философско-теологическата традиция по тия земи.

Има дълга редица ранни християнски автори, т. н. **скитски** монаси, „чието отечество бе Scythia minor [Малка Скития], днешна Добруджа“⁴⁴. Между тях са Йоан, Леонций, Ахил и Мавриций, прочутият Дионисий Екзигус (Dionisius Exiguus, т.е. Дионисий Мали – създател на летоброенето по новата ера, едно от важните постижения на европейската цивилизация), Йоан Максенциус,⁴⁵ четиримата подписали специалното догматическо послание до живеещите в Сардиния африкански епископи⁴⁶ и авторът на известното съчинение *Примери на светите отци* (*Exempla sanctorum patrum*).⁴⁷ **Скитските** монаси отдавна са влезли в историята на философията, теологията и литературата, като произхождащи от пределите на днешна Добруджа. Това е категорично доказателство, че определението «скит, скитски» през оная епоха се е давало върху основата на **местопроизхода** на човека, т. е. ако е бил родом от **Скития**, са го наричали **скит**. Щом това, както личи от горните приведени примери, се е отнасяло за едни, как би могло да не се отнася за друг, означен също като «родом скит» – Етикус Истер? Туй е важен довод в полза на факта, че Етикус по силата на оставените от него данни за месторождението му произхождал от град Хистрия (Истрос) в днешна Добруджа.

ЧЕТВЪРТИ ДОВОД

Ще започнем с парадокс: особено ярък, обширен и оригинален довод в полза на славянската принадлежност на Етикус е по наше виждане едно от основните произведения на старобългарската литература – *О писменехъ Чръноризца Храбра* (*За буквите на Черноризец Храбър*). Парадокс, защото това знаменито съчинение започва тъкмо с изричното твърдение „Прѣжде ѿѹбо словѣне не имѣхѣ книгѣ“,⁴⁸ т. е. „преди, прочее, славяните нямаха книги“, което значи, че не допуска мисъл за славянско писмо по-рано от IX век на Балканите – времето, когато е възникнало с помощта на създадената от Кирил и Методий азбука и в нейна защита. А ние отстояваме славянско писмо още в IV век като творение на Етикус Истер! Та преди всичко трактатът *О писменехъ Чръноризца Храбра* ни опровергава още от началото си, а ние търсим в него най-оригиналното потвърждение на тезата си... И ще го намерим, като точно в това е и парадоксът.

За да стане всичко ясно, ще започнем оттам, че натрупаната огромна научна литература по *О писменехъ Чръноризца Храбра*, връх на която е ценното и опиращо се на много нови преписи проучване на К. Куев *Черноризец Храбър*, все пак засега не ни дава ключ за всички възможни варианти анализ на текста, който независимо от своята краткост и недовършеност, се оказва при търпеливо изследване все още докрай непретърсен и благодатен. И когато му направим нов разбор, се озоваваме пред положението, че това съчинение ни дава решение и на въпроса за Етикус Истер. Дотам стигаме по следния начин:

1. Не е наше откритие, че в *О писменехъ* бойко се полемизира с противниците на Кирило-Методиевото писмо. С това са съгласни всички. Ние ще обърнем обаче внимание на един термин в края на произведението, където се казва: „Сѣтъ же ѿ ѿни ѿвети, ꙗже ѿ ѿнде речемъ“, т. е. „Има и други **възражения**, които другаде ще кажем“. Новото, което внасяме в превода тук, е категоричното предаване на старобългарската дума ѿветъ като възражение, както например е у Йоан Екзарх,⁴⁹ а не както се превежда обикновено с **отговор**⁵⁰. Следователно в края на творбата *О писменехъ Чръноризца Храбра* е наблегнато, че тя е остра полемика, която ще продължи. Да, потвърждават всички изследвачи, това е гореща полемика срещу триезичниците, всевъзможните отрицатели на Кирило-Методиевото дело и пр.⁸¹ Но авторът на *О писменехъ Чръноризца Храбра* има още един пряк противник, на когото се противопоставя, освен на всички досега известни. За да узнаем кой е той, ще трябва да се върнем на системата и реда на развитите в трактата му негови „ѿвети“, т. е. **възражения**.

2. След като изобличава триезичниците, според които християнска книжнина може да се пише само на езиците от Христовия кръст, а именно еврейски, гръцки и латински, авторът на *О писменехъ* изведнъж преминава върху историческия ред на възникване на езиците и заявява: „несть бо бѣ створи нѣ жидовьска ꙗзыка прѣже. Ни рѣмьска. ни ѿллиньска, нѣ сирьскы“ т.е. „Бог не е сътворил първо еврейския език, нито римския, нито елинския, а **сирийския**“ (подч. мое – Б. П.). Това е типично възражение – а кому е отправено? То не е в пряка връзка с тезата на триезичниците, за-

щото те твърдят, че горните три езика са свещени не по реда на възникването си, а защото са били употребени при смъртта на Христос. Значи тук се възразява на друг противник в спора.

Кой е той?

Това е Маурус Храбан. В цитираното вече съчинение *За изобретяването на езиците* той дава критикувания в *О писменехъ* ред на поява на еврейски, гръцки и латински език, по-точно – смята еврейския за най-ранен език.⁵² Срещу тази негова теза за най-ранния език се бори авторът на трактата *О писменехъ*, като смята за пръв сирийския – езика на Адам.

Но главното е, че Маурус Храбан дава **азбуките** на отделните езици, буквите, с които се пише на тях (*litteras, characteres*)⁵³.

Това е, което предизвиква вниманието на неговия опонент, автора на *О писменехъ*. Той така и нарекъл полемиката си – *За писмената, за буквите на Черноризец Храбър, на Maurus (Черноризец) Чернец – почернения, монаха, калугера, Храбан (Hraban)*. Известно е, че Храбан е бил монах, абат във Фулда, а старобългарското означение за монах е *чърноризъць*⁶⁴ (черноризец) поради черното облекло. Знаейки за монашеството на Маурус Храбан и водени от съответстващото значение на гръцки език на името Маурус, на старобългарски език са превели веднага това име по най-естествения начин – като Черноризец. А Храбан (Hraban) в течение на няколко века, които отделят първата поява на *О писменехъ* през IX-X век⁵⁵ от първия запазен препис – Лаврентиевския (XIV век) – е бил побългарен на Храбър, защото от един момент нататък при писмената традиция на преписвачите едно словосъчетание и имесъчетание като Черноризец Храбан в заглавието *О писменехъ Чърноризца Храбана* им е изглеждало като грешка вместо *Чърноризца Храбра*, поради възможната им незапознатост с името и труда на Храбан (Hraban)^{55a}. И те са започнали да пишат **Храбър** на мястото на **Храбан**. Така че първоначалното заглавие *О писменехъ Чърноризца Храбана* е станало *О писменехъ Чърноризца Храбра* (*За буквите на Черноризец Храбър*). А по съдържанието си съчинението е полемика именно срещу изложението за езиците и азбуките в *Изобретяването на езиците* от Маурус Храбан. Така че според нас в заглавието на

трактата *О писменехъ* се има предвид **Храбан**, побългарен впоследствие волно или неволно на **Храбър**, а самият трактат е написан от **друг старобългарски автор**, който не може да е Черноризец Храбър, т. е. **Храбан**.

3. И така, не срещу първенството по времепооява на еврейския език според Храбан се воюва толкова в *О писменехъ*, а против друго – на четвърто място в разяснението си Храбан помества сведението за буквите на Етикус и ги изобразява. Това е, което предизвиква автора на *О писменехъ*. Затова той открива и полемиката си с Храбан с израза „Преди, значи, **славяните нямаха книги**“. Понеже правилно смята, че твърдението на Храбан за азбуката на Етикус и **самото нейно изображение** са пряко доказателство за съществуването на „скитско“ (славянско) писмо още през IV в., авторът на *О писменехъ* се чувства задължен да анулира веднага това доказателство, като го отрече и отхвърли още с първите си думи. Но защо? Нима той не е заинтересуван и горд като представител на славянската общност и култура от такова нейно ранно завоевание като делото на Етикус Истер?

4. Преди да отговорим на въпроса, трябва да знаем следното: много са нещата в текста на *О писменехъ*, които ни убеждават, че този полемичен текст воюва с труда на Маурус Храбанус, като отхвърля прокараната там идея, че „скитът“ Етикус създава азбука, която после Йероним разпространил. Ако в съзнанието на автора на *О писменехъ* „скитски“ не бе тъждествено със „славянски“, той не би обърнал внимание на труда на Храбан. Фактът, че му е обърнал внимание, доказва, че е извършил това по линия на славянска заинтересуваност; че за него сведенията на Храбан за скита по рождение Етикус се отнасят всъщност до един славянин от IV в. и неговата славянска азбука. А за нас това е най-важното. То свидетелства, че славянската принадлежност на Етикус се потвърждава косвено от такъв важен документ, като старобългарското сказание *О писменехъ Чръноризца Храбра*, появило се само десетилетия по-късно от *За изобретяване на езиците*⁶⁶ като негово **българско противодействие**.

5. Връщаме се отново на въпроса: Защо българската култура от IX/X в. в лицето на автора на *О писменехъ Чръноризца Храбра* се

6. Защото авторът на *О писменехъ Чръноризца Храбра* е бил изцяло ангажиран с Кирило-Методиевото писмо и налагането му като с важна политическа мярка на върховната държавна власт в лицето на, както сам пише, „михайла цръв гръчьскаго. и Бориса княза възгар’скаго. и Растица княза мор’ска. и Коцелъ княза влатен’ска“⁶⁰, т. е. „на гръцкия цар Михаил, българския княз Борис, моравския княз Растица, и блатенския (на Блатно, днешно Балатон) княз Коцел“. Като идеолог на властта авторът на *О писменехъ* поддържа съответно, че възприетото от нея Кирилово писмо е единственото и първото **славянско** писмо, „такъ разумъ братие бѣ ѣсть далъ словенѣмъ“⁶¹, т. е. „така, братя, Бог е дал разум на славяните“. Той би омаловажил и подценил това събитие, ако приеме от Храбан, че то има далечен предтеча в лицето на Етикус и неговата азбука. Затова се бори срещу Храбан. За него защитата на Кириловите букви е **политическа** дейност, доколкото тяхното утвърждаване и разпространение е въпрос и на политическа официална инициатива на властта в славянските държави, на първо място сред които е поставена **България с нейния княз Борис**. Туй, което е санкционирано от княза, е славянската азбука. Това е основната идеологическа позиция на *О писменехъ Чръноризца Храбра*. И ако има сведения, че по-рано е съществувало друго славянско писмо – те трябва да се отхвърлят. У Храбан това писмо е подобно на глаголицата – и затова според нас авторът на *О писменехъ Чръноризца Храбра* дава да се разбере в реда на борба срещу Храбан, че Кирил е съставил не глаголицата, защото би значило, че е повторил Етикус, а кирилицата, т.е. азбуката му няма нищо общо с никоя предишна, и е първата и единствена славянска азбука. Това трябва да се има предвид, когато се решава все още откритият въпрос, глаголицата или кирилицата има пред очи като Кирилово писмо авторът на *О писменехъ Чръноризца Храбра*⁶², независимо от най-последните усилия за решение в полза на глаголицата.⁶³ Ние бихме подчертали дори, че появата на *О писменехъ* в смисъла на полемика срещу Храбан е била възможна **само след създаването на кирилицата**, за да може тя да бъде противопоставена като оригинален факт и постижение на глаголицата, за стародавността на която **се е**

знаело според популярността на Храбановото съчинение, преписите от Йеронимовата версия на труда на Етикус Истер, или пък от такива факти на съпротива срещу глаголицата, като съчинението на далматинеца Тома Архидякон. В него се заявява, че братът на Кирил, Методий, използвал за нуждите на славянската литургия „**готски букви**“⁶⁴ – така Тома нарича глаголическите писмена, свеждайки ги до готската азбука.

7. Като се стреми да обори сведението на Храбан за автора от IV век Етикус и неговата азбука, трактатът *О писменехъ* с това доказва, че създателят му схваща тази азбука като славянска, отгук и Етикус като славянин. Това за нас е важното – че в съзнанието на един толкова забележителен старобългарски писател като автора на *О писменехъ* *Чрзноризца Храбра*, Етикус Истер е **със славянска принадлежност**; едно доказателство, с помощта на което заключаваме, че Етикус Истер, родом от гр. Хистрия (Истрос в днешна Добруджа), е най-ранният известен на нас философ на славянските народи*.

* Латинският текст от трактата на Етикус и встъплението на Йероним, заедно с техния български превод, са дадени в приложението към статията на Божидар Пейчев в сп. *Философска мисъл* 1979, № 4, с. 63-65. През 1980-те и 1990-те години в българската научна литература, без изобщо да се споменава трудът на Б. Пейчев, се подкрепя противната на него теза, поддържана главно от залцбургския славист проф. Ото Кронщайнер, който с редица публикации прокарва идеята, че създател на глаголицата и неин главен разпространител, а също покръстител на славяните в Българска Моравия, е „ирландецът Виргил“ (!?) – вж. напр.: *Virgil als geistiger Vater der Slawenmission und der ältesten slawischen Kirchensprache* в: *Virgil von Salzburg, Missionar und Gelehrter*, Salzburg 1984, с. 122-128 и бълг. превод на същата статия *Виргил – духовен баща на покръстването на славяните и на най-стария славянски църковен език* в: *Die slawischen Sprachen* 8 /1985, с. 133-142. За тази своя „неуморна дейност в полза на българския народ и българската наука“ авторът получи титлата «почетен доктор» на Шуменския университет (която впоследствие, след скандала във връзка с неговото предложение в България да бъде въведена латинската азбука, му беше отнета) – бел. ред.

БЕЛЕЖКИ

¹ Armand D'Avezac, *Ethicus et les ouvrages cosmographique intitulés de ce nom* – Memoires presentes par divers sa vants a L'Academie des inscriptions et belles lettres, I ser., II, Paris, 1852, с. 230 сл.

² Heinz Löwe, *Ein literarischer Widersacher des Bonifatius. Virgil von Salzburg und die Kosmographie des Aethicus Ister*, Mainz-Wiesbaden, 1951-1952.

³ F. Kunstmann, в *Münchener gelehrte Anzeiger*, 1854, с. 249.

⁴ C. L. Roth, в *Heidelberger Jahrbücher*, 47 (1854), с. 270 сл.; 48 (1855), с. 100 сл.

⁵ H. Wuttke, *Die Kosmographie des Istrier Aitikus im lateinischen Auszuge des Hieronimus*. Aus einer Leipziger Handschrift, Leipzig 1853.

⁶ H. Wuttke, *Die Aechttheit des Auszugs aus der Kosmographie des Aithikos*, Leipzig, 1854.

⁷ K. Pertz, *De cosmographia Ethici libri tres*, Berlin, 1853.

⁸ Wuttke, *Die Kosmographie*, с. LXXV.

⁹ Wuttke, *Die Aechttheit*, с. 62.

¹⁰ A. von Gutschmid, *Kleine Schriften*. 5 (1894), с. 418 сл.

¹¹ B. Krusch, *MG. SS rer. Merov.*, 7. с. 517 сл.

¹² K. Hillkowitz, *Zur Kosmographie des Aethicus*, Diss., Bonn, 1934.

¹³ A. Ebert, *Allgemeine Geschichte der Literatur des Mittelalters im Abendland*, I² (1889), с. 608 ff.; M. Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, I (1911), с. 229 сл. J. F. Kenney. *The sources for the early history of Ireland I*, New York 1929, с. 145 сл. G. Dottin, *Le philosophe Aethicus et les Celtes insulaires* – *Revue des etudes anciennes* 25 (1923), с. 144 сл..

¹⁴ Hillkowitz, с. 6, бел. 2.

¹⁵ N. Busch, *Zur Kosmographie des Aethicus Ister* – *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte* 21, Riga, 1921, с. 195 сл.

¹⁶ Löwe, op. cit., с. 7.

¹⁷ Wuttke, *Die Kosmographie*, с. 1.

¹⁸ Започва книгата на Етикус, преведена и философски издадена от Йероним презвитер; книгата е из Космографията, което значи описание на света; Едикти на Етикус философ, космограф.

¹⁹ Пак там: Извлечение от книгата на Етикус философ, космограф, родом скит от родители с благородно потекло. Оттук прочее произхожда етическата философия като останала от мъдреците (философите).

²⁰ Löwe, с. 8-17.

²¹ Пак там, с. 18-27 сл.

^{21a} Появилите се след първото публикуване на тази студия мнения на някои автори гравитират около тезата на Hillkowitz (вж. по-горе, бел. 12, изложена отново от него и във втората част на труда му: *Zur Kosmographie des Aethicus*, Teil 2, Frankfurt/M., 1973), според която времепоявата на Етикусовия труд се отнася към VIII век. Тезата на Löwe за Virgil като автор (с ирландския си акцент съвсем не нова – вж. по-горе статията на G. Dottin

в бел. 13) се отхвърля, а се поддържа основателността на скитския произход на Етикос, локализиран около брега на Черно море в съвременна Добруджа – вж: Vittorio Peri, *La „Cosmographia“ dell'Anonymo di Histria e il suo compendio dell'VIII secolo*, в: *Vestigia, Studi in onore di Giuseppe Billanovich. Storia e letteratura*, 163, Roma 1984, с. 503-558 и особено 558; Otto Prinz, *Untersuchungen zur Überlieferung und zur Orthographie der Kosmographie des Aethicus*, в: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 37/1981, с. 474-510 и особено 508-510 – бел. авт.

²² Пак там, с. 5.

²³ Migne, PL 112, кол. 1579–1580, *De inventione linguarum*.

²⁴ Löwe, с. 70.; Manitius, *Literaturgeschichte* 1, с. 299; Wuttke, *Die Kosmographie*, с. LXXVI, LXXII, бел. 1, LXXIII бел. 2; Pertz, с. 156 сл.; Fr. Saniek *Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*, Zagreb.

²⁵ Wuttke, с. LXIX.

²⁶ Löwe, с. 69.

²⁷ Pertz, с. 151 сл.

²⁸ M. Hocij, *Die westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets – Südost-deutsche Forschungen* 4 (1939), с. 509 сл.

²⁹ Löwe, с. 70.

³⁰ Пак там.

³¹ Пак там.

³² Potthast. Reg. Pont. Rom. 14, 485.

³³ Löwe, с. 70.

³⁴ „Hodie omnium latissime pater lingua Slavonica, nunc Illyrica dicta, cum a mari Adriatico ad ipsam prope Chinam, & Tartaricum Oceanum in usu sit. Est matrix lingua in multas propagines diffusa, puta Dalmaticam, Vindicam, Bohemicam, Polonicam, Moscoviticam, Bulgarica & plures alias. Ejus duplices sunt characteres, Cyrilliani a S. Cyrillo inventi, figura penesimiles Graecis, & Dalmatici, seu Hieronymiani, quorum author D. Hieronymus“: Jacobus Peiachevich. *Veteris & novae Geographiae Compendiosa Congeries*. Zagrabiae, 1714, с. 59.

³⁵ Scithae, id est Scotti – Löwe, с. 27.

³⁶ Пак там.

³⁷ Пак там.

³⁸ В. Велков, *Градът в Тракия и Дакия през късната античност* (IV-VI век), София 1959, с. 89 и сл. Основен извор за провинцията Скития е Хиерокъл, *Synecdemus*, 636, 9.

³⁹ Пак там, с. 91. Вж. и новото издание с приложена накрая историко-географска карта, на която се вижда Скития и Истрос: V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in late Antiquity*, Amsterdam, 1977, с. 107, 108 сл.

⁴⁰ Wuttke, *Die Kosmographie*, с. LXXIX. Въщност сам Етикус пише (с. 78 от текста му у Вутке), че е роден в Хистрия (Histria), т. е. Истрос.

- ⁴¹ В. Велков, с. 236.
- ⁴² Пак там.
- ⁴³ Пак там, с. 234 и сл.; 245 и сл.; Löwe, S. 60; W. Krafft, *Die Anfänge der christlichen Kirche bei den germanischen Völkern* I, 1, 1854.
- ⁴⁴ В. Altaner, *Kleine patristische Schriften*, Berlin 1967, с. 377. Вж. и посочената там литература.
- ⁴⁵ Пак там, с. 494 f.
- ⁴⁶ Пак там, с. 503 сл.; Migne, PL 65, кол. 442-451.
- ⁴⁷ Altaner, с. 489 сл.; Вж. още Б. Пейчев, *Философският трактат в Симеоновия сборник*, София, 1977, с. 7 сл.
- ⁴⁸ К. Куев, *Черноризец Храбър*, София, 1967, с. 188.
- ⁴⁹ П. Динеков, Д. Петканова, К. Куев, *Христоматия по старобългарска литература*, София, 1967, с. 101.
- ⁵⁰ Б. Пейчев, *Възприемане на Аристотеловата философия в средновековна България* – Философска мисъл, 1978, № 8, с. 94.
- ⁵¹ К. Куев, цит. съч., с. 72 и сл.
- ⁵² Migne, PL 112, кол. 1579-1580.
- ⁵³ Пак там.
- ⁵⁴ К. Куев, с. 39-40.
- ⁵⁵ Пак там, с. 20 сл.
- ⁵⁶ Храбановото съчинение е датирано 856 г. Вж. Migne, PL 112.
- ⁵⁷ ѿва 8во по чиноу гръчскыхъ писменъ, ѿва же по словен'стѣи речи... и ꙗкоже ѿни подобаше са жидовскыи письменемъ сътвориши, тако и съ гръчскимъ – К. Куев. с. 189.
- ⁵⁸ К. Мирчев, *Старобългарски език*, София, 1972, с. 15.
- ⁵⁹ К. Куев, с. 189.
- ⁶⁰ К. Куев, с. 191.
- ⁶¹ К. Куев, с. 191.
- ⁶² Пак там, с. 54-55.
- ⁶³ Б. Велчева, *Которые 38 букв создал Константин Философ* – Славянские культуры и Балканы, София, 1978, с. 57 сл.
- ⁶⁴ Toma Arhidakon, *Historia Salonitanorum Pontificum*, ed. F. Rački. 1894, с. 49. От друга страна, Йероним, разпространителят на Етикусовите праглаголически букви, е дал съвети на Улфила, създателя на готската азбука, при извършване на неговото дело — Вж. К. Куев, с. 72, бел. 2. А това означава, че Улфила е ползвал глаголицата на Етикус-Йероним, а не обратното – готската азбука да е образец на глаголицата – както се е заблудил Тома.

ОНОМАСТИЧНИ И ЛЕКСИКАЛНИ ОСОБЕНОСТИ В РАННИЯ ГОТСКИ ЕЗИК*

Георги Сотиров

I ВЪВЕДЕНИЕ.

1. Според една общоприета теория, готският език бил германски. Изследването на ранни готски имена разкрива обаче странни особености, които не се съгласуват лесно с това виждане. По същия начин някои готски думи, срещащи се в документи от V, VI и X век, проявяват определено не-германски черти. Целта на тази студия е да насочи вниманието към някои от тези особености, с оглед да улесни бъдещото изследване на този интересен проблем.

II ИЗТОЧНИЦИТЕ.

2. Основният източник за готските имена е (излишно е да се казва) *Готската история* на Йордан (Iordanes).¹ Йордан е писал около средата на VI век, когато Прокоп (Procopius) също е писал своята *История на войните* – друга книга, в която намираме няколко готски имена. И третият източник на такива имена е *Историята на франките* на Григорий от Тур (Gregorius de Tours), също от VI век.

3. Освен тези книги, имаме и един латинско-готски ръкопис от 551 година, съставен в Равена – готска твърдина в Италия в продължение на много години. Този ръкопис е бил проучаван и е публикуван през 1805 година от Гаetano Марини (Gaetano Marini) в неговите *Papiri Diplomatici*. За съжаление във версията

* *ONOMASTIC AND LEXICAL CURIOSITIES IN EARLY GOTHIC* в: Études Slaves et Est-Européennes, Revue universitaire, publié pour le Centre de Slavistes et de Spécialistes Est-Européens du Canada de l'Est en collaboration avec l'Association Canadienne des Slavistes par les presses de l'Université Laval, Montreal, Quebec, vol. XIII (1968 г.), p. 53-62.

на Марини 17-те реда на готски език, срещащи се в ръкописа, не са възпроизведени. Затова този, който иска да изследва готския текст, трябва да си осигури фотокопие на ръкописа.²

4. Един по-късен източник на готски имена е *Песен за албигойския кръстоносен поход* (*Chanson de la Croisade Albigeoise*) от XIII век.³ Ще припомним, че този кръстоносен поход се е състоял в Южна Франция на територията на кралство Готия, просъществувало до края на X век, когато е било присъединено към държавата Тулуза (Toulouse).

5. И накрая, имаме като източник *Книгата на церемониите*, написана през X век от император Константин Багренородни (Constantine Porphyrogenitus), в която намираме речник с думи, изпети от изпълнителите на така наречения готски танц пред византийския двор. Някои от тези думи очевидно са латински, някои са гръцки, но никои не изглежда да са германски.

III ГОТСКИ ИМЕНА ОТ IV, V и VI ВЕК.

6. Много готски имена от IV, V и VI век окончат типично на -ИЛА / -ILA. Това е един интересен ономастичен факт по три причини:

а. Някои хунски имена от същия период също завършват на -ИЛА / -ILA.

б. Някои имена, съществуващи днес в Тракия и Македония, където готите са живели преди да се придвижат към Италия, окончат на -ИЛ.

в. Ако има германски имена с подобна конфигурация, те трябва да са много редки.

ТАБЛИЦА I

Готски	Хунски	Трако-македонски	Германски
Agila	Attila	Божил	?
Albila	Bigila	Борил	
Costila	Blivila	Момчил	
Merila	Froila	Людмил	
Totila	Optila	Стоил	
Ulfila	Thraustila	Страхил	

7. Агила (Agila) е бил готски крал на Испания.⁴ Албила (Albila) е бил готски генерал.⁵ Костила (Costila) и Мерила (Merila) са били готски духовници в Равена.⁶ Тотила (Totila) е бил готски крал в Италия. Името на епископ Улфила (Ulfila) е добре познато, както и името на хунския вожд Атила (Attila). Бигила (Bigila) е бил хунски благородник в двора на Атила,⁷ а също и Оптила (Optila)⁸ и Траустила/Тростила (Thraustila).⁹ Според Йордан Бливилла (Blivila) и Фроила (Froila) били сармати, народ, за който се смята, че е бил родствен с хуните.¹⁰

8. Може да се спори, че окончанията -ИЛА / -ІЛА и -ИЛ / -ІЛ не са идентични и нямат определен смисъл, затова в по-горната таблица представяме сравнение на готските имена с трако-македонските. По-обстойното им изучаване показва, че съществуват добри основания за такова сравнение.

9. Преди всичко за отбелязване е, че окончанието -ИЛ / -ІЛ е типично трако-македонско. Това може да се заключи от факта, че в Тракия, респ. България, имена като Achilles и Vergilius получават съответно формите Акил/Ахил и Вергил (Vergil). Следователно, окончанието -ИЛ / -ІЛ вероятно е било обичайно правило.¹¹ Намираме подкрепа на тази теория във факта, че името Агила (Agila) също се среща като Агил (Agil).¹² Прокоп (Procopius) споменава хунски вожд на име Sandil¹³, докато в латинската част на Равенския ръкопис откриваме името Sinthila.

10. Има известно основание да смятаме, че по-дългото окончание (-ИЛА / -ІЛА) е било предпочитано от византийските историци поради изискванията на гръцката фонетика и защото авторите, които са пишели на латински, в повечето случаи просто са пренасяли формите, които са намирали в гръцки източници. Класическият гръцки език не е допускал съгласна в края на думата, освен ако това не е била «R», «S» или «N». Това е било така докато християнството не се е утвърдило и имената, завършващи на -B, -D, -L, -M и -CH, са започнали да се явяват често в гръцките източници, вероятно под влияние на библейските имена. В по-раншни времена чужди имена, които са завършвали на -L, изглежда са били променени така, че да ги направят приемливи за ушните тъпанчета на гръцкоговорящата

публика. Така в гръцките източници Ханибал (Hannibal) се явява като Annibas, Хасдурбал (Hasdrubal) – като Asdrubas, а Махарбал (Maharbal) – като Маарбас (Maarbas), понякога и Маарбал (Maarbal).

11. Но имената Ханибал (Hannibal), Хасдурбал (Hasdrubal) и Маарбал (Maharbal) са финикийски, който език не е бил флективен. Някои имена в езици без склонения, както изглежда, са били приспособени към гръцкия език по някакъв различен път, а именно чрез натурализиране на винителния падеж. Трако-македонските имена, окончаващи на -ИЛ, сменят това окончание на -ИЛА, когато се поставят във винителен падеж. Така Божил (Božil) става Божила (Božila), Борил – Борила (Borila) и т.н. Трако-македонското име Борил (Boril) също се явява във византийските източници като Борила (Bourila и Borilas).¹⁴ Възможно е, следователно, в именителен падеж всички гореспоменати готски и хунски имена да са завършвали на -ИЛ / -IL, както е при някои трако-македонски имена и до ден-днешен, а от пишещите на гръцки историци обикновено да ни е предавана тяхната форма във винителен падеж. Изглежда там, където това се е случвало, не е имало много германски имена.

12. Друга поредица от готски имена от V и VI век представят недвусмислено славянска структура, както може да се види от Таблица II.

ТАБЛИЦА II

Готски	Славянски	Германски
Eurich	Юрик	?
Mir	Мир(ко)	
Teudomir	Чудомир	
Theodorich	Фьодорик	
Vallia/Wallia	Валя	
Valamir ¹⁵	Владимир	
Athanasic	Афанасик	

Всички тези имена принадлежат на хора, за които е известно, че са живели и воювали в Тракия, в Македония, в Италия или Готия.

IV ГОТСКИ ИМЕНА ОТ XV ВЕК.

13. Името Мир (Mir) се явява също и в *Песен за албигойския кръстоносен поход* (*Chanson de la Croisade Albigeoise*). В този източник намираме също и следните имена:

ТАБЛИЦА III

Готски(?)	Славянски	Германски
Berzi	Бързи	?
Cerni	Черни	
Gordo	Горди	
Dorde	Ђорђе	
Dragoš	Драго	
Milon ¹⁶	Милан	
Nagor	Нагор(ни)	
Liuva	Люба	

Песента не определя тези имена като готски. Нашето основание да ги смятаме за такива е, че повечето от тях принадлежат на хора, които са се били на страната на южняците срещу кръстоносците от север. Също така главният град на южните е бил столицата на това, което по-рано се е наричало Готия. Кръстоносците от север в по-голямата си част са били германи.

14. Предполагайки, че първата колонка имена са наистина готски, а втората – славянски, как бихме могли да знаем кое от кое е изведено? Ние не знаем отговора на този въпрос, но знаем, че в редовете на южняците е имало много мъже, чиито предци са дошли от Балканския полуостров. Това ясно е показано чрез присъствието в *Песента* на такива презимена и прозвища, като Bosna (Босна, т.е. босненец), Dalmats (Далмац, т.е. далматинец), Arnaud (Арнауд, т.е. албанец) или Roci (Роси, т.е. руснак).¹⁷

15. Друг важен детайл ни дава фактът, че имената, показани в таблици II и III, са без значение в германския, латинския или гръцкия език, докато в славянския те имат определени значения. Така Мир (Mir) означава «мир(ен), миролюбив», Владимир (Vladimir) означава «владетел, властелин на света», Теудомир (Teu-

domir) означава «чудо на света», Berzi (Бързи) означава «бърз, внезапен», Ćerni (Черни) означава «черен», Gordi (Горди) значи «горд» и т.н.

16. Топонимията на Южна Франция също подсказва за такова влияние. В *Песента* името Toulouse (Тулуза) понякога се пише Toloza, понякога дори Tolza. По долното течение на р. Дунав има град, където готите са пребивавали през IV век, името на който е Tulča (Тулча) – една интересна аналогия. В южната част на Франция един приток на р. Гарона (Garonne) се е наричал Save, повтаряйки името на приток на Дунава. Друга река в южната част на Франция е наречена La Dordogne, което звучи като Dardania, старото име на Сърбия. Имаме и град на име Cauzac (т.е. Козяк) и друг, наречен Belcaire. Второто име само малко се отклонява от Bolgaire, което е твърде показателно, след като еретиците, срещу които е бил насочен кръстоносният поход, са обозначени изрично като «cels de Bolgaria», т.е. българи.¹⁸

V ЛЕКСИЧЕСКИ ЕЛЕМЕНТИ ОТ РАВЕНСКИЯ РЪКОПИС.

17. Равенският ръкопис позволява дешифрирането най-малко на три лични имена и седем други готски думи. Имената са Мерила (Merila), Райманд (Raimand) и Уилярич (Uiljarič). Другите думи са diakon, papa, bokareis, kautsjon, killiggans, mič и vairč.

18. Името Мерила (Merila) има познатата готска конфигурация и не подтиква към коментarii. Уилярич (Uiljarič) е интересно с това, че напомня един от патронимите, преобладаващи по Адриатическото крайбрежие и вътрешността, като Караджич, Николич, Попович и др. Ясно е, че Райманд (Raimand) е готската форма на Раймонд (Raymond). Това е било обичайно име сред готската аристокрация на Южна Франция и специално сред графовете на Тулуза. Същото име се явава тук и там в Германия като Раймунд (Raimund), а в Испания като Рамон (Ramón). Нито една от тези форми обаче не ни напомня за произхода на това име толкова живо, както славянският му вариант: Роман (Roman). В тази връзка интересно е да се отбележи, че Rome на славянски става Рим.

19. Що се отнася до седемте други готски думи, могат да се направят следните констатации:

а. *Diakon* очевидно означава «дякон». Това не е нито гръцката форма на думата (*diakonos*), нито латинската или германската (*diaconus/Diakon*), а съвсем ясно е нейната славянска форма.

б. *Рара* през онова време е била използвана в смисъл на «епископ».¹⁹ Тя е оцеляла непроменена в италианския и в славянските езици със значението «поп». В немския също се е запазила, но с различно значение.

в. *Kautsjon* може би е оформена по образец на латинската дума *cautio*, със значението «гарант», «поръчител» или «настойник», «попечител».

г. *Bokareis* е била преведена от Гаetano Марини (Gaetano Marini) като «секретар». Същата дума («*boukar*») се среща през IX век в един славянски документ със значението «млад студент».²⁰ *Bochartz* се среща като лично име в *Chanson de la Croisade Albigeoise*.²¹

д. Според Марини *Killiggans* означава малка монета, римския *solidus*. В народния говор в Тракия и Македония днес «гологан» означава малка монета със стойност първоначално около два солида.

е. *Mič* значи «малък» или като префикс е *sub-* (под-). Така *mičdiakon* означава «под-дякон».

ж. *Uairč* изглежда съответства на славянската дума „върх“, означаваща «било», «сбор» или «цял», «пълн».

VI РЕЧНИКЪТ НА ГОТСКИЯ ТАНЦ.

20. В своята *Книга на церемониите* (*De ceremonii aulae byzantinae*) Константин Багренородни (Constantine Porphyrogenitus) описва готския танц, представян, както изглежда, веднъж в годината пред императорския двор в Константинопол.²² По време на представлението танцьорите, облечени в готски облекла, изричали определени думи, 14 от които се оказват латински, 5 са гръцки, а 9 съвсем очевидно са славянски. Други 14 думи са посочени и от Константин Багренородни, а и от няколко коментатори на древни автори, като еврейски, но не са обяснени

задоволително. Ще бъде съвсем справедливо да се добави, че в книгата за славянските думи се казва също, че били староеврейски, което показва, че този, който е съставил речника, не е бил толкова добър лингвист, за какъвто се е смятал.

ТАБЛИЦА IV
РЕЧНИК НА ГОТСКИЯ ТАНЦ

Латински *	Гръцки	Староеврейски	Славянски	Германски
amor	episcuantes	ailares	gubilar **	?
anti	hagia	belous	Igor ***	
bonus	diamon(os)	gedema	ide ****	
circa	nikato	gergerethro	Sibir *****	
gaudens	episco(pos?)	des	nana	
deus		El	ogun	
dies		elkivonides	eretouri	
incertus		idesavatous	vele	
ora		kiva	toul *****	
salvator		nikoni		
tu		oua		
tutubans		seva		
vadens		sevakiva		
vicinus		sikadiase		
14	5	14	9	0

Общо = 42 думи

* Склонените латински форми са съкратени до именителния им падеж, единствено число.

** Една очевидна вариация на думата «губител» (gubitel).

*** Гръцкият напис е «Ἰγῦερ», произнасяно «Йнгер». Това е начинът, по който Луитпранд е наричал руския принц Игорь. (Вж. Сергей Лесной, *История «русов» в неизвращенном виде* 1, Париж, 1953, с. 37 и 2, Париж, 1954, с. 163. Съжалявам, че в момента на писането докладът от пратеничеството на Луитпранд не ми беше на разположение.)

**** Гръцкият напис е Ἰβερ.

***** Думата «toul» не е изписана в самия речник, но се явява в диалога на танца.

21. Значението на славянските думи е както следва:

а. Gubilar (= губител) означава «сатана».

б. Igor (Игорь) е лично име.

в. Ide (иде) означава «(той) идва».

г. Sibir (=sever/север) означава «северна страна» – вероятно Сибир. При гръцкия начин на изписване началното «S» е било заменено с дрезгаво придихателното, както е случаят с много други чужди думи, абсорбирани от гръцкия език.

д. Nana (=няня) означава «бавачка», «дойка». В бебешкия език «нани» означава «спи».

е. Ogun е «огън».

ж. Peretouri означава «преобръщам», «прекатурвам».

з. Vele (вели) означава «говоря», «заповядвам».

и. Toul (втулка) е «колчан».

Всички тези думи явно съответстват на събитието с готския танц – една полурелигиозна–полувоенна церемония.

VII ДВЕ ОСОБЕНИ ДУМИ ОТ *GETICA* НА ЙОРДАН.

22. Йордан казва, че готите имали летописи и писмени документи, които били наричани «belagines».²³ Българската дума «белег» означава «знак», «отпечатък». Може да се предположи, че тя води произхода си от времето, когато в помощ на паметта си хората изрязвали белези по кората на дърветата, при което се е откривала бялата част на дървото под кората. От по-нататъшен интерес в тази връзка е фактът, че славянската дума за «бял» е «бел». Глаголът «беля» означава «свалям», «лющя» (кожа, кора на дърво). Следователно, «belagines» може да се тълкува като «белези». В съвременния български език думата «бележник» означава «тефтерче за записки».

23. Пак според Йордан при смъртта на Атила неговите хора провели погребални игри, които те наричали «strava».²⁴ Не е възможно това да е била монголска (хунска) дума. Ако това беше така, началното «S» щеше да бъде аспиратирано (придихателно) и думата щеше да звучи «istrava», както би било в съвременния турски или в унгарския език, където, например, името Стефан става съответно Истефан и Ищван. Но има и друго обяснение за тази особена дума. В Югославия честването на цър-

ковен светец се нарича «слава». Съвсем възможно е погребалните игри за Атила да са били наречени така. Тъй като за гърците се е оказало трудно да произнасят звуковата група «sl», те обикновено вместо това произнасяли и пишели «sthl». Така е възможно в оригиналния гръцки текст, писан от Приск (Priscus), славянската дума «слава» да се е появила като «sthlava». Йордан, който, както знаем, е писал на латински, широко е ползвал книгата на Приск. Правейки това, той трябва да е бил изкушен да латинизира «sthlava» на «strava». Съществуват множество двойки думи, при които може да се наблюдава такъв славяно-латински паралелизъм: «слама» – «stramen», «слаб» – «strabo», «служа» – «struo».

VIII ИЗВОДИ

24. Изводът от това изследване очевидно е, че езикът на готите до XIII век проявява някои хунски и славянски характерни черти, но едва ли и някакви германски. Болшинството готски лични имена, завършващи на -ИЛА имат като паралелни някои хунски и са подобни на някои съвременни трако-македонски имена, окончаващи на -ИЛ. Други готски имена от V и VI век, като Athanaric, Eurich, Teudomir и Theodorich, непосредствено наподобяват някои типични славянски имена. Същото се отнася и за някои готски имена, записани в *Песен за албийския кръстоносен поход*.

25. Равенският ръкопис съдържа най-малко 3 лични имена и 7 други думи, които проявяват подобни характеристики. В този документ изглежда липсва германски компонент.

26. Речникът на готския танц в *Книга на церемониите* съдържа не по-малко от 42 думи, 14 от които са латински, други 14 са староеврейски (или с несигурен произход), 5 са гръцки, 9 – славянски, но нито една германска.

27. И накрая, две готски думи от *Getica* на Йордан, а именно „belagines“ и „strava“, могат да бъдат обяснени задоволително, приемайки, че те не са нито хунски, нито германски, а от славянски произход.

БЕЛЕЖКИ

¹ Най-ново издание: Iordanis, *De origine actibusque Getarum*, Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1991. В литературата се използва обикновено *Jordanis Romana et Getica*, rec. Theodorus Mommsen в: Monumenta Germaniae historica, В 1, 5,1, Berlin: Weidmann 1882, многократно преиздавана, за последен път в 1982; бълг. превод на извадки от същия текст от Вес. Бешевлиев в: ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ I, София 1958, с. 326-367. Авторът цитира английския превод на Charles Christopher Mierow, *The Gothic History of Jordanes*, Princeton University Press, 1915 (бел. ред.).

² За латинския текст вж: *I Papiri Diplomatici*, Roma, 1805, № 119, с. 180-183 и 345-350.

³ Ново издание на *Песента (Chanson...)*, подготвено от Eugene Martin-Chabot, е публикувано през 1960-1961 г. (в три тома), Париж, Les Belles Lettres.

⁴ Gregoire de Tours, *Histoire des Francs* IV. 8, Paris: Les Belles Lettres 1963, I, с. 187.

⁵ *Procopii de bello gothico* (= *Procopii Caesariensis opera omnia* rec. Jacobvс Havry, Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiect Gerhard Wirth, Lipsiae 1958), II (VI) 11, 1 (с. 196).

⁶ Gaetano Marini, *Papiri... etc.*, с. 182 и *Равенски ръкопис (Ravenna ms)*, 10-ти ред.

⁷ Това име всъщност се среща при Приск (Priscus), вж. C. D. Gordon, *The Age of Attila*, Ann Arbor: The University of Michigan Press 1961, с. 77-103.

⁸ Ioannes Antiochenus, fragm. 201 (4), в: C. D. Gordon, *op. cit.*, с. 53.

⁹ Пак там. Това име се среща и при Йордан.

¹⁰ *Getica*, 50, 265.

¹¹ Към тези български имена трябва да се добавят още много десетки други, окончаващи на -ИЛ и отбелязани от Йордан Заимов в неговия *Български именник*, София, 1988; те всички са извлечени от писмени исторически извори. Такива са напр. Босил, Богомил, Брадестил, Ваклил и т. н. От друга страна немалко имена от чужд произход, като Гаврил, Васил, Вергил и Емил, са побългарени, като са придобили същото окончание и са тъй разпространени в българските земи, че никой не ги счита за чужди – бел. ред.

¹² Пак там, 58.303.

¹² *De bello gothico*, II (VIII) 19, 8 (с. 586).

¹⁴ Скилица-Кедрин (Scylitzes/Cedrenos) в Migne, PG 122, кол. 466. Ана Комнина (Анна Комнена) го е записала като Βορίλος – срв. Гръцки извори за българската история VI, София 1966, с. 340 и VIII, София 1972, с. 16, 23-26, 29, 32, 35, 60 (бел. ред.).

¹⁵ Това име се среща в различни форми: Filimer, Ballomer, Gelimer, Valamer и др.

¹⁶ Милон (Milon), който може да е бил гот, а може би не, е бил папски пратеник, използван за помиряването на Раймонд VI Тулузки (Raymond VI de Toulouse) с Рим. (*Chanson...*, глава I, 11.).

¹⁷ Други лични имена, споменати в *Песента* (*Chanson*), които имат славянско звучене, са: Otes (възможно Отец), Simos (подобно на Симо) и Molnar. За отбелязване са също имена на населени места, като Galhas (т.е. Голяк – мястото на окъсаните или бедни хора), Crest Arnaut (Албански кръст) и Podamila (Позамила) – портите на Тулуза, бариерата, където са се събирали таксите.

¹⁸ Глава I, 2.

¹⁹ Използвано е в този смисъл от Евсевий (Eusebius), *Eccl. Hist.* VII. 4.

²⁰ *О писменехъз* от Черноризец Храбър: вѣчкара. Вж. К. Куев, *Черноризец Храбър*, София, 1967, с. 190.

²¹ Глава 9, 95-97.

²² Глава 92 (83) – Constantin VII Porphyrogénète, *Le livre des cérémonies* (*De Ceremoniis aulae byzantinae*), Texte établi et trad. par Albert Vogt, t. II, p. 182-187, Paris: Les Belles Lettres, 1967.

²³ *Getica*, 11.69.

²⁴ Пак там, 50, 258.

ВМЕСТО ПОСЛЕСЛОВИЕ ГОТИ И ГЕТИ *

Георги Сотиров

В четвъртата книга на своето съчинение *De Mensibus* Йоан Лидийски пише следното:

„Изправената колона на Фортуна във Византион е поставена там от Помпей Велики. На това място той е обсадил Митридат и неговите готи и след като ги победил, завладял Византион. Това се потвърждава от надписа на латински на спираловидната облицовка на колоната, който гласи: „На Фортуна за [това, че ми помогна за] победата над готите.“ По-късно това място стана механа. Готите са гети.“¹

Виждаме, че готите са били известни на римляните по времето на Помпей Велики, тоест през първи век пр. Хр., както и че те са воювали на страната на Митридат, както повечето други черноморски народи. Освен това, Йоан Лидийски, който е писал по времето на Юстиниан, идентифицира готите с гетите без никакви задръжки.

След като готите са били само клон на гетите – а гети е името, което много автори дават на славянското семейство от народи – как се е случило така, че по-късно името „готи“ се налага и почти напълно измества по-широкото понятие „гети“? В биографията на Каракала от Елий Спартиан научаваме за страховит инцидент, който хвърля светлина върху събитията, които вероятно са причината за това ономастично заместване. Когато Каракала си измислял прякори като „Германикус“, „Партикус“, „Арабикус“ и „Аламаникус“, Хелвий Пертинакс (Helvius Pertinax) му подхвърлил шеговито:

„Добавете също така, „Гетикус Максимус“, моля.“

Това било взето за намек за Гета – брата на Каракала, когото последният убил, докато „гети“, казва Спартиан, е името на готите, които той покори след поредица от сражения при един от походите си на изток.²

Дио Касий казва, че след убийството на Гета „ако някой се осмеляваше да напише името на Гета или само да го прошепне, веднага го осъждаха на смърт“.³ За тази своя шега и Пертинакс изгубил главата си.

Подобна жестокост определено е предизвиквала съответните затруднения. Гетските народи не са преставали да съществуват. От време на време е било необходимо да се пише за тях. Как е могло да стане това? Всичко сочи, че авторите от онова време бързо са открили начин за хитруване. Тъй като един от клоновете на гетите се казвал «готи», писателите започнали да говорят само за готи всеки път, когато трябвало да се каже нещо за всички гетски народи. По-късно опасността от обърквания заради подмяната била доловена от автори като Филосторгий, Орозий и Прокопий, затова те се заемат да обясняват, че готите не са някакъв нов, доскоро неизвестен народ, а че са същият народ, който в миналото е наричан „гети“. Други писатели от четвърти и пети век просто се връщат към старото име и направо говорят за гети, а не за готи, когато имат да кажат нещо за хората, които са определяли политиката на Константинопол и които са изпращали колонии в Италия, южна Франция и Испания.

Например Синесий (Synesius Cyrenæus) в писмото си от 399 година не казва нищо за готи. Не защото са изчезнали или не е чувал за тях. Просто му се е струвало по-правилно да ги нарича с традиционното им название „гети“.⁴ Думата „готи“ отсъства и в текстовете на Клавдиан. В една негова поема, наскоро издадена със заглавие *De bello gothico*⁵, не се говори никъде за готи. Всичко си идва на мястото, ако погледнем оригиналното заглавие на творбата, което е *De bello getico*. След прочит на текста става ясно, че редакторът на новото издание своеволно е заменил думата „гет“ с „гот“.

Рутилий Наматиан – гал, който е писал през пети век – говори нашироко за гетите в Италия. Той нито веднъж не споменава за присъствие на готи. Причината е ясна. Готите са били там, но с тях са били и други гетски народи, като визиготи, вандали и гепиди. Общото название на всички тези народи е било гети и

след изчезването на заплахата, наложена от Каракала, вече не е имало причина тези народи, взети заедно, да не бъдат наричани със старото им, добре известно име.

Някои автори обаче са продължавали да определят гетските народи като готи чак до XVI век (1525 година). В своите записки за московската делегация при папа Климент VII, публикувани като приложение към „*Rerum Moscoviticarum Commentarii*“ на Херберщайн, Paulus Jovius отбелязва следното изявление на руския посланик Demetrius (Димитри Герасимов):

„Cæterum cum a Demetrio quæreremus, an apud ipsos ulla de Gotthis populis vel fama per manus a maiorib. tradita, vel ex ipsis literarum monumentis superesset, qui ante mille annos & Cæsarium imperium, & urbem Romam omnib. Iniuriis deformatam evertissent: respondebat, & Gotthicæ gentis, & Totilæ regis nomen clarum esse atque illustre, in eamque expeditionem coivisse plures populos, & ante alios Moscovitas: crevisseque eum exercitum ex colluvie Livoniorum & Circumvolganorum Tartarorum : sed propterea omnes Gotthos fuisse appellatos, quoniam Gotthi, qui insulam Islandiam sive Scandaviam incolerent, autores eius expeditionis extitissent.“ (Тогава попитахме Димитри дали сред неговите хора се е запазил споменът – като предания или записки – за готите, които преди хиляда години покориха империята на цезарите и град Рим, който се бе покварил от всякакви несправедливости. Той отвърна, че имената и на готските народи, и на цар Тотила са известни и славни, че няколко народи са участвали в този поход, преди всичко московитите; че армията се увеличила от ливонци и татари от региона на Волга. Обаче всички те били наричани готи, защото готите, които живели на остров Исландия или Скандавия, били инициаторите на похода.)

Не знаем дали Paulus Jovius е направил грешка, като е вметнал името на Исландия, или я е направил Димитри. Населението на Исландия винаги е било малко и е немислимо, че исландците са могли да предприемат приключение, целящо разтурянето на западната империя. Положението по бреговете на Балтийско

море е било различно. Населението там е било многобройно и една поредица от гладни години е нещо, което е могло да накара Gaut-ите да увеличат шансовете си за оцеляване, като отидат към по-гостоприемни земи на юг. Някои от тези Gaut-и несъмнено са дошли от югоизточните части на Скандинавския полуостров, по-отдалечените райони на които са били слабо известни на латинските и гръцки географи. Мнозина древни учени са мислили, че Скандинавия е остров. Такова е мнението и на Йордан от шести век, което е повтаряно от разни автори дори хиляда години по-късно. Хербершайн обяснява произхода на недоразумението в следния пасаж:

Scandia vero non est insula, sed continens, Svuetiæ regni pars, quæ longo tractu Gothos contingit, et cuius nunc bonam partem rex Daniæ possidet. Cæterum cum eam, harum rerum scriptores, maiorem ipsa Svuetia fecerint, ex eaquem Gothos et Longobardos progressos fuisse retulerint: videntur, mea quidem sententia, hæc tria regna veluti integrum quoddam corpus, Scandiæ duntaxat nomine comprehendisse : quia tum illa terræ pars inter mare Baltheum, quod Finlandiam alluit, et Glaciale mare, incognita fuit: quæque adhuc propter tot paludes, innumeros fluuios et intemperiem coeli inculta atque parum cognita est. Quæ res fecit, ut plerique hanc immensæ magnitudinis insulam, uno Scandiæ nomine appellarent. (Скандинавия обаче не е остров, а континент; той е част от кралството на Швеция, което има дълга граница с [земята на] готите, голяма част от която сега принадлежи на кралство Дания. Понеже онези, които са писали за тези неща, са я изкарвали по-голяма от Швеция, и понеже пишат, че оттам са дошли готите и ломбардите, доколкото разбирам, те са включвали тези три царства в едно цяло, наречено с общото име Скандия. През онези времена земята, която се намира между финския бряг на Балтийско море и Арктическият океан, е била непозната. И до днес тези земи са останали необработваеми и малко проучени заради многото езера, безбройните реки и суровия климат. Това обяснява факта, че много [писатели] определят тези земи като остров с гигантски размери, като са му дали името Скандия.)

Можем да сме сигурни, че инициативата за масово преселване е дошла от хората, които са живеели около Балтийско море, включително на островите Готланд и Волин. На втория остров са открити руините на легендарния град Винета, който някога е бил търговско средище на винетите, което ще рече на венедите, вендите или вандалите.

* * *

Готите, за които пише Paulus Jovius, са включвали известен брой от карпатските хутцули, от Gaut-ите край бреговете на Балтийско море, както и хора от много, ако не и всички, други гетски народи. Затова се сблъскваме с всевъзможни изписвания на името: Getae, Geats, Gothi, Goti, Gothz, Gauts и Hutzuli.

* * *

Колкото до тъждествеността на готите със славяните, откриваме следното наблюдение на Андреа Дандоло в неговите хроники: Erant enim Sclavi adhuc gentiles, quia a Gothis originem traherent. (Всъщност славяните дотогава са били езичници, тъй като са потомци на готите.)

Това се отнася за събития, които са се случили през 830 година сл. Хр.⁶ (Цитатът е по *Летопис и пр.* на Шишич, стр. 55. Не е изненада, че Шишич мисли, че Дандоло е приел становището на Дуклянския презвитер.)

* * *

Терминът „славянски“, между другото, сравнително отскоро се прилага за цялото славянско семейство на народите. Например полският език не винаги е бил считан за славянски, а това вероятно се дължи на факта, че поляците приемат латинската писменост. На заглавната страница на *Църковна история* от Цезар Бароний⁷ (публикувана в Москва през 1719 г.) пише, че книгата е преведена „на славянски от полски“.

БЕЛЕЖКИ

* Студията на Г. Сотиров е отпечатана в приложение към монографията му за Юстиниан, написана в 1971 година: G. Sotiroff, *The Assassination of Justinian's Personality*, Lynn: LYNN Publishing Company / P.O. BOX 821– Regina, Saskatchewan, 1974. Искам да изкажа своята най-голяма благодарност на Юлия и Петър Димитрови от Берн, Швейцария, които доставиха екземпляр от книгата на Г. Сотиров и на Иван Стаменов за неговия превод на статията, както и за съдействието при подготовката на изданието.

¹ *Ioannis Lydus Liber de mensibus*, Ed. Ricardus Wuensch, Studgardiae in Aedibus B. G. Teubneri, 1898 (=Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Repr. Stutgard, 1967), с. 161, 7-19 § 132. Йоан Лидийски възпроизвежда гръцкия превод на надписа, а на латински трябва да е било написано: *Fortunae reduci ob devictos Gothos*.

² Тук цитирано по: Aelius Spartianus, *The Life of Antoninus Caracalla*, в: *The Historia Augusta*, Latin and English, Vol. II, X.6, с. 28/29-30/31 (Loeb Classical Library, editae 1924. Срв. също по-новото издание: *Scriptores historiae Augustae*, edidit Ernestus Hohl (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri, (=Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Editio stereotypa correctior addenda et corrigenda adiecerunt Christa Samberger et Wolfgang Seyfarth, Vol. I, Leipzig: Teubner, 1965, с. 192. Срв. също немския превод в: *Die Kaisergeschichte der sechs Schriftsteller*, übersetzt und mit Anmerkungen begleitet von C. August Clotz, Stuttgart: J. B. Metzlersche Buchhandlung, 1857, с. 295. Вж. и текста на оригинала заедно с английския превод от изданието на Loeb в електронното издание:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Historia_Augusta/Caracalla*.html
Тъждествеността на готите и гетите е ясно изразена в този източник с латинска недвусмисленост: *Gothi Getae dicerentur* – бел. ред.

³ Цитирано по: Cassius Dio, *Roman History*, Vol. IX: Epitome of Book LXXVIII, 12.5, с. 307-309 (Loeb Classical Library, Greek texts and facing English translation: Harvard University Press, 1927. Transl. Earnest Cary) – електр. изд. в: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cassius_Dio/home.html . Вж. също по-новото издание на ориг. текст: *Cassio Dione, Storia romana*, a cura di Giuseppe Norcio, 7 volumi, Milano: BUR, 1995 сл. и най-новото издание на ориг. текст с англ. превод в проекта „Гутенберг“: Projekt Gutenberg. Online Book Katalog: <http://www.gutenberg.org/etext/12061> *Dio's Rome*, Volume 6 by Cassius Dio, Volume 6: An Historical Narrative Originally Composed in Greek During the Reigns of Septimius Severus, Geta and Caracalla, Macrinus, Elagabalus and Alexander Severus. Translator Herbert Baldwin Foster, EText-No.12061, Release Date 2004-04-01 – бел. ред.

⁴ *De Regno*, 1081A. Тук цитиран според изданието на Christian Lacombrade в превод на френски: *Synésios de Cyrène. Hellène et chrétien*, Paris: Les belles Lettres, 1951, с. 54. Преводачът твърди, че Synesios е използвал древните имена на „варварските“ народи, за да си придаде тежест. Това мнение [което е

особено разпространено и до днес и стъпва на тежкия, но с нищо необоснован в повечето случаи термин „архаизация“ – вметка на изд.] е сред основните причини за мъглявината, която обгръща цялата история на късната Римска империя. Синесий (Synesios) и неговите съвременници не са имали каквито и да било причини да усложняват текстовете си като жонглират с имена. Той нарича готите с името гети, ЗАЩОТО СА БИЛИ ГЕТИ.

⁵ По всяка вероятност Г. Сотиров има предвид изданието в поредицата Loeb classical library № 135: *Claudian in two volumes*, with an English Translation by Maurice Platnauer, Vol. 1, 1922, излизало многократно в репринт, между другото в изданието от 1968 г.: Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press / London: Heinemann. Последното репринтно издание на същия текст при същото издателство, доколкото ми е известно, е от 1998 г. Изданието от 1922 г. съществува и в паралелен латински и английски електронен текст: *The Gothic War by Claudian* – http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Claudian/De_Bello_Gothico*.html В латинския текст на поемата, както и в английския превод, никъде не се споменават *готи* (освен в заглавието на английския превод!), а *гети* във всички възможни граматични форми: Getis, Getas, Getae, Getici, Geticas, Getarum. Такова произволно заместване на думата гети, респ. гетски, с готи и готски от страна на „учените“ преводачи или редактори ще срещнем много често в научната (включително и българската) литература, дори ако то се намира и в заглавията на съчиненията на късноантичните автори. За него се дават подробни обяснения, че съответният автор не е познавал действителното название на въпросния народ – дори когато той описва събития от историята на този народ, която би трябвало да се очаква, че като съвременник е знаел значително по-добре от живелите едно и половина хилядолетие по-късно коментатори. Такъв е случаят и с книгата *За произхода и делата на гетите* от принадлежащия на този народ автор, Йордан, който в своята книга многократно прави разлика между гети/готи и германските племена. По този въпрос вж. също моите бележки на с. 29-30 в същия сборник заедно с препратки към текстове на българските изследователи – бел. ред.

⁶ Цитатът е по *Летопис попа Дуклянина*, Београд-Загреб, 1928, с. 55.

⁷ *Деяния Церковная и гражданская. Отъ Рождества Господа Нашего Иисуса Христа*. Изъ лѣтописанъи Кесаря Баронья собранная. Преведеная съ полскаго языка на славенскій, кроме явныхъ съ церковью православную восточной противностей римскихъ у Баронья и скарги обрѣтающихся. Въ Москвѣ, 1719 – бел. ред.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ИЗДАНИЕ.....	1
ПРЕДГОВОР ОТ СЪСТАВИТЕЛЯ.....	5
Асен Чилингиров ГОТИ И ГЕТИ.....	27
Ганчо Ценов ГОТИ И ГЕРМАНЦИ.....	107
Сергей Лесной КОИ СА ГЕТИТЕ	121
Сергей Лесной ЗАГАДКАТА НА ГОТИТЕ	135
Сергей Лесной НА КАКЪВ ЕЗИК Е БИЛА НАПИСАНА «ГОТСКАТА БИБЛИЯ» НА УЛФИЛА	109
Фердо Шишич ЛЕТОПИСЪТ НА ДУКЛЯНСКИЯ ПРЕЗВИТЕР И ГОТОМАНИЯТА У СЪРБИТЕ И ВИЗАНТИЙЦИТЕ	185
Божидар Пейчев AETICUS PHILOSOPHUS COSMOGRAPHUS.....	197
Георги Сотиров ОНОМАСТИЧНИ И ЛЕКСИКАЛНИ ОСОБЕНОСТИ В РАННИЯ ГОТСКИ ЕЗИК	219
Георги Сотиров ГОТИ И ГЕТИ.....	231

ГОТИ И ГЕТИ

Изследвания

Част I

© съставител и автор: *Асен Чилингиров*
Българска. Второ издание.
ISBN 978-954-91702-3-8

© издава: „**Зиези екс куо Вулгарес**“
за контакти: www.ziezi.net

Печатни коли 15,5

Формат 16/60/84

Дигитален печат **Alphagraph**

София · 2008